

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

103 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

3-4
1997

KERESZTÉNY MAGVETŐ

103. évfolyam • 1997 • 3–4. szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Megnyitó	171	
Dr. Szabó Árpád	Enyedi György élete és munkássága	172
Possár Anna-Mária:	Újabb adatok Hunyadi Demeter élettörténetéhez	178
Földes Ferenc:	Árkosi Benedek imádságoskönyve	195
Parászka Mária Szonja:	Brassai Sámuel publicisztikai tevékenysége és hatása a XIX. századi művelődési életre	198
Dr. Gaal György:	Jakab Elek és Kolozsvár	203
Scott G. Prinster:	Felhívás a vallás és a tudomány új együttműködésére	214
Simén Domokos:	Árva-Özvegy Kassa	221
Molnár B. Lehel (közlő):	Kelemen Lajos önéletrajza	228
Fekete János:	Nagy halottaink–Dr. Molnár István	236

SZÓSZÉK-ÚRASZTALA

Vass Mózes:	Isten lélek	238
Scott G. Prinster:	Őszi hálaadási beszéd	242
Szabó László:	Az élők Istene	245
Mezei Csaba:	Dávid Ferenc-émlékünnepélyi beszéd	248
Dr. Gellérd Judit:	Zarándoklás	251
Dr. George M. Williams:	A hála a hiteles vallás alapköve	254
Lőrinczi Károly:	Ajtók és utak	257
	Vér és élet	259
	Isten „barátai”	260
Nagy Endre:	A remény	262
	„Kelj fel és járj”	264
	Isten nem hagy el	266
	Az áldás	268
Léta Sándor:	Legyünk képesek változtatni	270
Lázár Levente:	Láss a szíveddel is	273
Lőrinczi Károly:	Esketési beszéd	276
Pop Mária:	Isten keze	277
Eszmék, gondolatok		280
Egyházi élet - hírek		281
Könyvszemle		287

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.

Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Kovács István,

Kürti Miklós olvasószervező, Kriza János technikai-szerkesztő.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/193236

Fax: 064/195927. Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.

Készült az Unitárius Egyház Nyomdájában.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CIII • Cluj-Napoca • 1997/3-4

CONTENTS

STUDIES

Opening Words	171
Dr. Árpád Szabó: Life and Work of György Enyedi	172
Anna-Mária Possár: New Contributions to the Life of Demeter Hunyadi	178
Ferenc Földes: Prayer Book of Benedek Árkosi	195
Mária Szonja Parászka: Publicistic Activity of Sámuel Brassai and His Influence upon the Culture of the 19. Century	198
Dr. György Gaal: Elek Jakab and Kolozsvár	203
Scott G. Prinster: Call for a New Cooperation Religion and Science	214
Domokos Simén: Pay-office of Orphans and Widows	221
Lehel Molnár (publisher): Autobiography of Lajos Kelemen	228
János Fekete: Remembrance of Dr. Isván Molnár	236

SERMONS

Mózes Vass: God Is Spirit	238
Scott G. Prinster: Thanksgiving	242
László Szabó: God of the Living	245
Csaba Mezei: Celebrating the Memory of Ferenc Dávid	248
Dr. Judit Gellérd: Pilgrimage	251
Dr. George M. Williams: Thanksgiving Is the Basic of the Authentic Religion	254
Károly Lőrinczi: Doors and Ways	257
Blood and Life	259
„Friends” of God	260
Endre Nagy: Hope	262
„Get up and Walk”	264
God Does not Abandon	266
The Blessing	268
Sándor Léta: Let Us Be Able to Change	270
Levente Lázár: See with Your Heart	273
Károly Lőrinczi: Wedding’s Sermon	276
Mária Pop: Hand of God	277
Ideas, Thoughts	280
Church Life - News	281
Book Reviews	287

The President and Responsible Editor: dr. Árpád Szabó.

Members of the Editorial Board:

István Kovács, Miklós Kürti, János Kriza.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

Printed in the Unitarian Printing House Kolozsvár.

TANULMÁNYOK

Enyedi György halálának 400. évfordulóján nemzetközi tudományos konferenciát tartottunk Egyházunk, a Magyarországi Unitárius Egyház, az Erdélyi Múzeum-Egylet és a Magyar Tudományos Akadémia Történeti Intézetének közös rendezésében Kolozsváron 1997. szeptember 2–6. között. A következő tanulmányok a konferencián hangzottak el.

MEGNYITÓ

Mélyen tisztelt vendégeink, konferenciánk előadói és résztvevői!

Engedjék meg, hogy Unitárius Egyházunk, annak vezetőtestülete, az Egyházi Képviselő Tanács nevében őszinte örömmel és tisztelettel köszöntsem Önöket, s az Enyedi György Konferencia megnyitása alkalmával kívánjak sok sikert, eredményes munkát és kellemes időtöltést ebben a történelmi levegőjű, szebb napokat látott „kincses” városban.

A konferencia lehetősége, amely Enyedi György halálának négyszáz éves évfordulóján a 16. század e kiemelkedő egyházi vezetőjét és tudós teológusát az őt megillető helyre kívánjuk emelni a radikális reformáció eszmetörténetében, már több évvel ezelőtt megfogalmazódott Erdő János teológiai tanár, későbbi püspök gondolatában. Ma tehát az ő emléke és sok évtizedes egyháztörténeti munkássága előtt is tisztelgünk, amikor ezt a konferenciát megnyitjuk.

Enyedi György neve ma csak azokban a körökben ismert, amelyek életművét fontosnak tartják, tanulmányozzák, s a megváltozott történelmi feltételek között igyekeznek tovább folytatni. Pedig a 16. század végének alig van még olyan kiemelkedő teológusa, akinek hatása széleskörűbb lett volna mind az ellene, mind a mellette publikált szakirodalomban. Főművének, az *Explicationes*-nek jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy nem sokkal első latin nyelvű kiadása után nyilvánosan megégették, s magyar nyelvű fordítását hivatalosan elkobozták és betiltották.

Enyedi György azt a szellemet képviselte, amely, a lelkiismereti szabadság isteni és emberi jogán állva, az értelem tekintélyét és a hittel való egyenlőségét hirdette egy olyan korban, amelyben nemcsak könyveket, de embereket is megégették meggyőződésükért. Türelme és humanista tárgyilagossága saját korában igen ritka, sőt számunkra is példaértékű.

Nekünk unitáriusoknak sok van mit tanulnunk harmadik püspökünkötől. Mindenekelőtt azt, hogy az igazság nem egy közösség vagy intézmény nagy-

ságától vagy kicsinységétől függ, hanem attól a lelkeségtől és hűségtől, amelynek birtokában az igazságot megélik s az érte meghozandó áldozatot vállalják.

Enyedi olyan korban élt, amikor az elfogult és türelmetlen hatalom szemében a humánumnak s az ezen felépülő értékrendnek nem volt tekintélye, de értéke sem. S ő felvállalta ezt az értékrendet, életét sem kímélve, mert szerette vallását, egyházát, népét és hazáját. Ez ma is időszerű üzenete számunkra, s ha konferenciáinknak sikerül ezt a meggyőződést tudatosítani bennünk, úgy méltó emléket fog állítani Enyedi Györgynek.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

ENYEDI GYÖRGY ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Bevezetésként szeretném megrajzolni, nagy vonalakban bár, annak a századnak eszmetörténeti hátterét, amelynek második felében élt és alkotott Enyedi György. Korai halálának időpontja egyben az újkori történet egyik jelentős századának a végét is jelentette.

A 16. századot két nagy irányzat uralja s határozza meg: a humanizmus és a reformáció. A kettő olyan szoros kapcsolatban állott egymással, hogy nem helyes egyiket a másik nélkül tárgyalni. A humanizmus elterjedésének feltételei adottak voltak nemcsak Nyugat-Európában, de Közép- és Kelet-Európában is. A tanulni vágyó ifjúság e tájról nagy számban kereste fel az olasz, francia és német egyetemeket. Közismert, hogy milyen gyorsan meghódította a humanizmus Európának ezt a részét, noha megmaradt a felsőbb társadalmi rétegek ügyének.

A reformáció saját gyökereiből ered, jóllehet a humanizmus előkészítő és segítő szolgálatot végzett érdekében. A reformáció ott és ahol a közéletet meghódította, egykori útítársát, a humanizmust egyre inkább megkérdőjelezte. De ez kezdetben még nem volt türelmetlen. A reformáció első szakaszában a kettő kéz a kézben haladt és dolgozott. El lehet mondani, hogy a reformáció gyors sikerei ennek a gyümölcsöző együttműködésnek is köszönhetőek. A felekezetekre különülés a humanisták számára később sokkal terhesebb kihívást jelentett, mint korábban a reformáció. Az államhatalommal szövetkezett konfesszionális pusztító háborúkban, a béke idején pedig tömeges üldözésekben nyilatkozott meg.

A 16. századnak van géniusza: a Biblia. A bibliafordítások és kiadások kommentárjaikkal, kritikájukkal, dogmatikai érdekeltségeikkel együtt gyümölcsözően hatnak. Elindítanak egy klasszikus értelemben vett tudományosságot. A Biblia a szellemi tekintély új forrása. Tömegek lesznek boldogabbak azzal, hogy olvassák, aminek következtében az erkölcsiség is emelkedik. A Biblia a tudományos, társadalmi és erkölcsi haladás ösvényeit tárja fel. Természetesen együtt jár ezzel a szektás különlegességek érvényesülése is.

A reformáció kora kedvezett a történelmi kritizmusnak, mely a régi görög–latin klasszikus világot is újra közel hozza az emberhez. Megteremti az elmélet és gyakorlat között azt a kapcsolatot, amely mindazt, ami jó és szép, a mindennapi élet területén igyekszik érvényesíteni. A reformációban kibontakozó szabad szellem létrehozta az individualizmust, transzcendentalizmust és a szubjektívizmust. És mindezek feltételeként a lelkiismereti szabadságot.

A kép nem volna teljes, ha nem emlitenénk meg a témánkhoz legközelebb álló harmadik mozgalmat, amelyet a történetírás csak az utóbbi néhány évtizedekben kezdett tanulmányozni. Ez a radikális reformáció, amely szemben állt nemcsak a katolicizmussal, de a reformáció Luther, Zwingli és Kálvin klasszikusnak nevezett irányzataival is. Ezeket a világi hatalomhoz kötött reformációnak is nevezhetjük. A radikális reformáció legtöbb irányzata ezzel szemben a vallási szabadság gondolatát képviselte. A reformáció az egyház megreformálását tűzte ki céljaként, a radikális reformáció az eredeti keresztény egyház restitúcióját akarta megvalósítani.

Enyedi György a 16. század gyermeke volt.

Gondolkodásában, hitében, s a mindkettőből lecsapódó teológiájában ezek az erővonalak jól megismerhetők, mint szellemi vérkeringésének tápláló forrásai.

Családjáról, születése helyéről, neveltéséről és alsóbb iskoláiról nem maradt fenn egykorú feljegyzés, ezért későbbi feltételezésekre vagyunk utalva. Uzoni Fosztó István – Kénosi Tózsér János kéziratossal Egyháztörténete szerint 1555-ben született Enyeden, minden valószínűség szerint a kismemesi Mészáros családból. Az Enyedi nevet a város elhagyása után vehette fel a kor szokását követve. Feltételezhetjük, hogy még fiatal korában találkozott a Trinitárius-Antitrinitárius vitákkal, amelyek Enyedet is érinthették, mivel közel feküdt mind Kolozsvárhoz, mind Gyulafehérvárhoz. Ezt alátámasztja Szilvási János ellen írt vitairata, amelyben említi, hogy először Károlyi György enyedi református prédikátortól hallotta, a Szentháromság titkát ésszel nem lehet fel-fogni, hanem egyszerűen hinni kell.

Egy másik feltételezés szerint a későbbi püspök, Hunyadi Demeter, aki a 60-as évek második felében Enyeden tanított, s bizonyos, hogy 1568-ban elfogadta Dávid Ferenc és Blandrata György nézeteit, nagy hatással volt az iskolájában tanuló Enyedire. És bár ez az adat eléggé bizonytalan alappal bír, ti. hogy Enyedi mondta valakinek, ő látta Hunyadi Demeter iskoláját Enyeden, a mai történelmi kutatás Enyedit Hunyadi Demeter tanítványaként említi.

A későbbi adatok alapján természetesen nehéz visszakövetkeztetni Enyedi születési helyére és idejére, amit Uzoni is észrevételezett, amikor kutatásait ezzel a megjegyzéssel fejezi be: *Boni viri origo non multum est inquirenda* (Nem fontos a nagy emberek eredetét kutatni).

Külföldi tanulmányútjaival kapcsolatban is sokáig bizonytalanság uralkodott. Uzoni csak annyit említi, hogy 1571-ben 16 éves ifjúként indult külföldi tanulmányútjára, és 1574-ben tért haza, amikor Bécsben elkészítette Boccaccio fordítását. Hogy hol, mit és mennyit tanult, azt maga Enyedi írta meg a már említett vitairatában. Eszerint három és fél évig utazott külső országokban, Genfben másfél évet töltött, ugyanannyit vagy valamivel többet Páduában, a

többi időt Német-, Francia- és Olaszország jelesebb városaiban és helyein töltötte el. Amit még ez irathól megtudunk, hogy a kolozsvári városi tanácstól kapott 60 forintot költségeinek fedezésére. Az összeg egy részét könyvek vásárlására fordította, a többi költségeiről elszámolt a tanácsnak. Uzoni szerint hazatérte után 14 évig volt lektor és 11 évig rektor, mivel ezt a tisztségét püspökké választása után is megtartotta.

Jakab Elek Enyediről írt tanulmányában a fent említett adatokat elfogadja. 1574-es hazatérése mellett bizonyítékként Paleologushoz írt dicsőítő versét említi, midőn ez a Mennyei Jelenésekről készített magyarázatát befejezte. Gál Kelemen is átveszi az addigi adatokat. Életrajzi vonatkozásban a Szilvásival folytatott vitában említettek veszi alapul. Szerinte, mint lektor, Enyedi a dialektikát és a logikát tanította, rektorként pedig a hittant is.

Nagyjából ezek az adatok voltak érvényesek, amíg Zoványi Jenő nem tisztázta új források alapján azokat. Tanulmányában megállapította, hogy Uzoni adatai, amelyeket később mások is átvettek, tévesek. A genfi egyetem anyakönyvei alapján tisztázza, hogy Enyedi 1584-1589 között iratkozott be, jóval később tehát, mint ahogy Uzoni említi. Nem 1574-ben jött haza, hanem tíz évre rá utazott ki. A későbbi kutatás Zoványi nyomán halad, bizonyos eltérésekkel.

A lektori működésével kapcsolatban is eltérnek a vélemények. Zoványi ezt 1577-1583 közé teszi. Hazatéréssel kapcsolatban azt állítja, hogy 1587 nyárára már itthon kellett lennie, mivel ez év őszén kinevezték az iskola rektorának. A Szilvásival folytatott vitájára hivatkozik, amelyben Enyedi megemlíti, hogy az tanítványa volt. Márpedig Szilvási 1587. augusztus 30-án Heidelbergben tartózkodott, s ezért csak azt megelőzően lehetett Enyedi tanítványa, midőn lektorként működött a kolozsvári főiskolában. Ez pedig külföldi útja előtti időre eshetett.

Lektori működésének idején a kolozsvári főiskolában a radikális reformáció jeles képviselői tanítottak: Sommer, Paleologus, Franchen, Bogáti. Az iskolának ez a radikális jellege tanárai révén később is megmaradt. Érdekes, hogy semmilyen írásos adat nem maradt fenn, ami említené Enyedi iskolai tevékenységét, a fenti utalásokat kivéve. Mint lektor Grammatikát és Retorikát taníthatott, és az iskola színvonalának fenntartása érdekében a humán tárgyakban képezte magát. Ez indokolja külföldre küldését is, amit még sürgetőbbé tesz, hogy 1581-ben a Báthoriak behozták Kolozsvárra a jezsuitákat, akik megalapították iskolájukat, s így versengés támadt a két iskola között. Ezért kapott a városi tanácstól anyagi támogatást külföldi tanulmányútjára.

Először Genfben megy, ahol a protestáns teológia és exegézis újabb eredményeit tanulmányozza. Itt írja meg *Annotationes in Novum Testamentum* című munkáját. A címlapon 1584. június 24-e áll a befejezés időpontjaként. Innen Páduába utazik, ahol több mint egy évet marad. Itt filozófiát és logikát tanul. Az olaszországi humanizmus az ott tanuló diákokon keresztül hatással volt az erdélyiek gondolkodására. Az olasz humanisták attól függetlenül, hogy melyik iskolához tartoztak, a pogány bölcseleők véleményét kutatták. Mint filozófusok a véges értelemre hagyatkozva teremtették meg rendszerüket, a kinyilatkoztatott igazságokat mellőzve. Mint keresztények azonban fenntartás nélkül elfogadták a kinyilatkoztatott igazságokat, amit a Biblia és az egyház ta-

nít, azon az alapon, hogy az isteni kijelentés meghalad minden emberi okoskodást. Erdélyben viszont az evangéliumi racionalizmus alapján álló unitáriusok nem ismerték az egyházi tekintélyt és vitathatatlan hitcikkelyeket. Így itt a kettős igazság formulája felbomlott és vált ellentmondásossá, feszültséget okozva.

Enyedi Olaszország után Francia- és Németországot kereste fel a korabeli erdélyi peregrinusokhoz hasonlóan, hogy országokat és neves embereket ismerjen meg. 1587 első felében érkezett haza könyvekkel megrakodottan, s még ez év őszén az unitárius főiskola rektorává választották.

Híresek voltak filozófiai és teológiai előadásai, s gondja volt arra, hogy megfelelő tankönyvekkel lássa el növendékeit. Ő maga is írt iskolai célú teológiai kézikönyveket, mint amilyenek a *Tractatus theologicus* és *Symboli Apostolici fons et origo* voltak. Sajnos csak címeiket ismerjük, a könyvek nem maradtak fenn. Enyedi előadásait jellemezve, Szilvási azt írja Heidelbergből a már említett levelében Szent-Margittai János rektornak, hogy „szeretné, ha az ottani tanárok hallgathatnák Enyedi előadásait.”

Tevékenységeinek eredményeként ez az időszak a kolozsvári unitárius főiskola virágkora volt ezekben az években. amikor négy professzor is tanított a kollégiumban.

1592-ben döntő fordulat áll be életében. Hunyadi Demeter váratlan halálával (1592. július 6.) megüresedett a püspöki szék. Hunyadi temetésén a gyászbeszédet Enyedi tartotta. Az 1592. július 21-30. között üléselő Zsinat Enyedi Györgyöt választotta meg püspöknek. Első ténykedése, amely jó taktikai érzékét bizonyítja, a kolozsvári első papi tisztség betöltése volt. Johannis Erasmus megválasztásával nemcsak egy korábbi (1568-as) megállapodást érvényesített újra, hanem sikerült elismertetnie püspöki tekintélyét a szász közösséggel is. De a későbbiekben is ügyes politikusnak bizonyult az egyház bel- és külügyeit tekintve.

Az összhangra, belső békére és egységre irányuló tevékenysége más területeken is megmutatkozott. Minden évben tartott zsinatot Kolozsváron és Tordán, de teológiai nézetei miatt egyetlen lelkészt sem idézett a zsinat elé, vagy hozatott ítéletet ellene, amint az elődjénél többször is megtörtént. A török hódoltság alatti területeken élő papok, akik Hunyadi Demeter alatt menekültek el, szintén elismerték püspöki jogait, s közülük többen is visszatértek. Türelme csak a lelkiismereti szabadság tiszteletéig terjedt, mert annál szigorúbban ítélte meg azokat a papokat, akiket erkölcsi vétségük miatt marasztaltak el.

A lengyel unitáriusokkal való kapcsolatról a legfontosabb adat Enyedi és Socinus levélváltása a Jézus nem imádása kérdésében. Enyedi megpróbálta a korábbi ellentmondásokat elsimítani. Nem akart kompromisszumot kötni, inkább azt kereste, hogy mi az, ami összeköti az erdélyi unitarizmust a lengyelországgal, de úgy, hogy ne adja fel hitének hagyományait.

Toleráns egyházpolitikát folytatott a többi egyházakkal való kapcsolatában. A jezsuiták ellen nem katolicizmusuk miatt küzdött, hanem azért, mert nem tolerálták a többi vallást és a Habsburg-ház politikai érdekeit szolgálták, amely veszélyt jelentett Erdély függetlenségére nézve. Nehéz idők következtek

Erdélyre Báthori Zsigmond trónrajutásával, aki egészen fiatalon a jezsuiták hatása alá került. A súlyos politikai helyzet különösen az unitáriusokat sújtotta, akik a támadások célpontjai voltak, de nem kímélte a többi protestáns egyházakat sem. A közös veszély egyesítette a régi ellenfeleket, s összefogásuk eredményeként a medgyesi országgyűlés 1588-ban kiűzte a jezsuitákat Erdélyből.

Enyedi mint püspök egyben a kolozsvári magyar eklézsiának papja is volt. A 16. század végén Erdély legnagyobb szónoka volt. Rövid papsága alatt háromszáznál több beszédet írt. Ezek közül eddig egy jelent meg nyomtatásban, a Hunyadi Demeter püspök felett tartott halotti orációja. A többi tanítványai írták le, papok, mesterek, értelmesebb főurak számára. Toroczkai Máté így méltatja érdemeit: „Senki sem volt nálánál prédikálásban kedvesebb, a tanításban rövidebb és alaposabb, az írásban könnyebb, a nehézségek elhárításában szerencsésebb, a tévedések megcáfolásában biztosabb. Ezt bőven bizonyítják írott egyházi beszédei.”

Beszédei többnyire erkölcsi és társadalmi irányúak. Ezek közt sokszor napi eseményeket választott tárgyként s hatásosan beszélt róluk. Híres beszédei: a hithagyás és képimádás ellen, az ünnepnapok megrontói, az ország törvényeinek meg nem tartói, a hiú dicsvágy, a templomba nem járás, mások megítélői, a tettetés és emberi hagyományok ellen.

Egyik beszéde erőteljesen bírálta a város igazgatását, azért, mert a tanács eltörölte a régi törvényt, hogy a városkapuk az ünnepeken egész nap, hétköznap pedig napfelkelteig zárva legyenek, hogy az istentiszteleteket csendben tarthassák meg. „Valami jó rendtartást isteni tiszteletre, vagy jámbor életre szabtak-e a bírák, vagy a tanács? – kérdi Enyedi. Sőt, ami jó volt, azt is felbontották. Most végig nyitva van a város kapuja, vasárnap lovagolnak ki szőlőkbe, mezőkbe, szénafüvekbe, buzákba!”

Szigorúan megróta a hitváltoztatást, különösen amikor a főurak világi haszonért tértek át az unitárius vallásról. „Nem sokat találtak, aki az emberek tisztességéért az Isten dicsőségét hátra ne hagyná – állapítja meg keserűen. Sőt lelkiismeretük ellen tusakodnak. Már odajutottunk, hogy számunk kevés voltát kezdik ellenünk vetni, ámbár enélkül négyszer lennénk többen, mint ma vagyunk... Ne vesse hát nekünk senki szemünkre... a mi gyülekezetünk kicsiny voltát. Gyakran a kisebb számnál van az igazság.”

Enyedi egyházának papja, hazájának prófétája volt, aki előre megjósolta annak nemsokára bekövetkezett veszedelmét, aki azok lelki és világi javait azaz az aggódo szeretettel munkálta, amelyről azt mondja az írás, hogy megemészteti azt, aki a közért, Isten szolgálatában így él. Uzoni így jellemzi őt: „gyenge, beteges lévén, a sok munka megrongálta, mert még betegen is teljesítette sokféle kötelességeit.”

Ha meg akarjuk vonni Enyedi egyházának főpapaként végzett tevékenységének mérlegét, azt mondhatjuk, hogy Dávid Ferenc lefektette annak teológiai alapjait a radikális reformáció irányvonalán, Enyedi pedig ezen alapkövetkezetes továbbfejlesztésével megvetette annak intézményes keretét.

Enyedi hírnevét azonban mint korának kiemelkedő teológusa szerezte, máig is legismertebb műve: „Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet” Claudiopoli, 1598.

A mű a kiadás éve és helye nélkül jelent meg röviddel a szerző halála után. Valószínűleg 1598 augusztusa után, amikor Báthori Zsigmondot másodszor is fejedelemmé választották. 1599-ben Báthori Zsigmond nyilvánosan elégettette.

Magyar kiadása 1619-ben Toroczkai Máté fordításában jelent meg Bethlen Istvánnak, Bethlen Gábor fejedelem testvérének támogatásával.

Toroczkai Máténak már az első kiadás előkészítésében fontos szerepe volt, Enyedit ugyanis korai halála megakadályozta munkája befejezésében. Ezt maga Toroczkai írja le a műhöz írott ajánlásában: „Műve ugyan bevégezetlen, mert amidőn elvégezvén az Újszövetség azon helyeinek magyarázatait, melyekre a szentháromság tanát alapítani szokták, s midőn az Ószövetségben is már annyira előrehaladott, hogy csak a próféták voltak hátra, munka közben mint a hiv és vigyázó szolga, Istentől boldog létre hivatott el, s mielőtt pályafutását elvégezte, már elvette annak díját”.

A prófétákhoz fűzött kommentárt Toroczkai Enyedi prédikációi alapján egészítette ki. Az *Explicationes* harmadik kiadása Groningenben (Hollandia) jelent meg, 1670-ben. A könyv ez esetben sem tartalmazza a kiadás helyét és idejét. Későbbi adatok alapján tudjuk megállapítani azokat.

Bod Péter is megemlíti Enyedi munkáját: „Írt volt Enyedi György egy könyvet, melyet halála után adtak ki jóakarói, ezt Basilius István munkájából szedegette, bővítette volt ki.” Erre nézve azonban nincs semmi bizonyítékunk. Egyszerűen Basilius munkájának a léte sem bizonyítható. Ez csupán Kénosi Tózsér János XVIII. századi másolatában van meg. Bod Péter is erre alapozza közlését.

Éppen úgy nem helytálló Borbély István megállapítása sem, hogy Enyedi Pauli Gergelynek 1572-ben lengyel nyelven megjelent munkáját dolgozta volna át. Borbély teológiájukban közös vonásokat lát, miszerint mindketten azt a nézetet képviselik, hogy Jézus nem lényege, hanem minősége szerint Isten. Ebben a kérdésben Zoványi véleménye, hogy Enyedit befolyásolta Dávid Ferenc sorsa, s ezért a protestáns nyomás miatt engedményeket tett. Pauli teológiájával való közössége és művének feldolgozása elfogadhatatlan.

Az *Explicationes*-en érződik a szerző humanista képzettsége. Enyedi gyakran hangsúlyozza, hogy a szentháromság tana az írások eredeti nyelvének a nem ismerete miatti félremagyarázásból származik. Egyes helyek magyarázatánál meg éppen humanista és nem teológiai munkákat használ fel, hogy érveit bizonyítsa. Felhasználta a judaista exegézis eredményeit is, ezért érte a szombatosság vádja. Egyes vitás kérdéseket gondosan elkerül. Így a János evangélium prológusának magyarázatában elhallgatja, hogy a nonadorandistáknak ebben a kérdésben új megközelítési módjuk van, amelyekben bírálják Socinus nézeteit. Úgy tűnik, mintha Enyedi kerülné a nem imádás kérdését is.

Az *Explicationes* hangneme türelmes és tárgyilagos, a polémikus szenvedélyesség távol áll tőle. Alapvető módszere egymással szembeállítani az ellentétes magyarázatokat. Törekvésének lényege, hogy a szentháromság dogmája nem bizonyítható a Szentírásból.

A könyv megjelenése nagy vitát váltott ki már abban a korban, később a vitairódalom még inkább növekedett. Az unitárius egyházban folyamatosan használták a 17. és 18. századokban.

Enyedi nem alapított családot, egész életét egyházának szentelte. Korai halála, melyet bélköszvény okozott, 1597. november 24-én következett be, 42 éves korában.

Kolozsváron temették el, sírhelye ma már ismeretlen. Egyháza két emléket állított. Az elsőnek felirata:

„A tudomány példányképe, szent erkölcsök szabályozója és Isten ígéjének legnagyobb magyarozója Enyedi György fekszik e kő alatt, Kolozsvár város első papja, egyházának (vallásának) feje. A föld és tenger és a mélységes ígék e jeles tanítója, az egy Istennek volt tisztelője. E városban gimnáziumnak és Krisztus nyájának kegyes és boldog vezetője két évkörön át. Az idő ezeröttszáz és kilencvenhetedik évi futását töltötte be, s miután negyvenkettedik életévének gyászos novembere felderült, csöndes halállal mult ki. Híred, neved él és mindig élni fog, míg e föld áll és sarkai forgatják az eget.”

Mai konferenciánk halálának négyszázéves évfordulóján a bizonyosság amellet, hogy Enyedi György szelleme, lelkiége, hite és egyháza iránti áldozatos ragaszkodása töretlenül él és hat mai unitárius hitünkben és egyházi életünkben.

POSSÁR ANNA-MÁRIA

ÚJABB ADATOK HUNYADI DEMETER ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

I. BEVEZETÉS

Hunyadi Demeter közvetlenül Dávid Ferenc után lett a születőben lévő unitárius egyház második püspöke. Dávid Ferenchez való viszonya, részvétele az 1579-es perben, kinevezésének körülményei szinte már életében lehetlenné tették tevékenységének elfogulatlan megítélését. Püspökként folytatott harcai pedig csak további heves indulatok forrásaivá váltak.

Előadásomban a vitát eldönteni nem kívánom, céloim csupán az volt, hogy a püspök élettörténetének a lehetőségekhez képest legpontosabb feltárását végezzem el. Munkám ezért részben összegzi a szakirodalom elszört publikációiban róla található adatokat, részben pedig új vagy eddig figyelembe nem vett adatokra támaszkodik. Az új vagy eddig kellően figyelembe nem vett dokumentumok közé sorolhatjuk azokat a leveleket és beszámolókat, amelyeket az Erdélyben tevékenykedő jezsuiták készítettek, értékelve a körülöttük zajló eseményeket, életüket befolyásoló személyeket; az ismeretlennek tekinthető forrásanyag pedig az a Gyalai Sámuel prédikációs könyve cím alatt őrzött iratgyűjtemény, amely a kolozsvári egyetemi könyvtárban található, s amelyről mikrofilmet őriznek az Akadémiai Könyvtárban.¹

2. HUNYADI DEMETER ÉLETTÖRTÉNETE

Születésének időpontjában nem lehetünk bizonyosak, sem szüleiről, sem családjáról nem rendelkezünk pontos adatokkal.² Zoványi Jenő lexikona szerint Bánffyhunyadon született³ Iskoláit 1560-65 között Kolozsvárott végezte Molnár Gergely kezei alatt. 1565-ben kollaborátor (segédtanító) lett⁴. Életének későbbi sorsára legnagyobb hatást gyakorló fordulata azonban csak ezután következett be: II. János király környezetébe került, s neki, valamint Dávid Ferenc támogatásának köszönhető, hogy a padovai egyetemre jutott tanulni. A padovai egyetem a peregrináló erdélyi fiatalok utazásának kedvelt célpontja volt.⁵ E szellemi környezet az ide érkező erdélyi diákok gondolkodására óriási hatást gyakorolt, ami alól természetesen Hunyadi Demeter sem tudta kivonni magát. Az itt tanultak szinte kivétel nélkül a későbbi erdélyi értelmiségi vezető réteg kiemelkedő tagjaivá váltak. Elég talán példaként ifj. Báthori István, Kovacsóczi Farkas, Enyedi György, Gyulai Pál, Pécsi János nevét említenünk. Hunyadi Demeter János király halála után indult vissza Erdélybe.⁶ Hazatérte után lektor, „köz-tanító” lett az unitárius kollégiumban, majd őt választották a rektori feladatok ellátására is. Az iskola az ő vezetése alatt minden kétséget kizáróan virágzott, s népszerű lett még a főurak s gyermekeik körében is. Előmenetelével a város is elégedett volt; szép bizonyítéka ennek a városi tanács jegyzőkönyvének a püspök halálakor keletkezett bejegyzése.⁷

Az 1579-es év nemcsak Hunyadi Demeter, hanem az egész unitárius egyház további sorsa szempontjából sorsfordító jelentőségű. Ez az év volt Dávid Ferenc elfogatásának és elítélésének éve. Az unitárius egyháztörténetírás talán legizgalmasabb és legfeldolgozottabb fejezete a per története, máig is talán a legtöbb vitát ezek az események s megítélésük váltják ki. Dávid utolsó korszakának nézeteivel, elfogatásával kapcsolatosan a szakirodalomban kialakult nézeteket Balázs Mihály a következőképpen foglalta össze:⁸ 1. Pirnát Antal 1961-ben akkori ismeretei birtokában arra a megállapításra jutott, hogy a püspök „bukását az okozta, hogy intézményesíteni akarta azokat a racionalisztikus dogmakritikai eredményeket, amelyeket ... Sommer és Palaeologus elértek.”⁹ A XVI. században ezt azonban lehetetlen volt az egész egyházzal elfogadtatni. 2. 1982-ben megjelent *Il martire e l'uomo politico* című munkájában azonban Pirnát új koncepciót alakított ki¹⁰. E szerint Dávid Ferenc 1578 táján a zsidózó doktor, Matthias Vehe-Glirius befolyása alá került, s ennek következtében szektás dogmarendszert akart elfogadtatni az egyházzal. Blandrata veszélyesnek tartotta a püspök gondolatainak fejlődési irányát, óvni kívánta az erdélyi egyházat a szektás tanoktól, s ebben segítségére voltak a lengyelországi antitrinitáriusok és Fausto Sozzini is. Ennek érdekében azonban meg kellett tagadni „azokat a racionalisztikus és univerzalisztikus elképzeléseket is, amelyekre Glirius dogmarendszere ráépült.”¹¹ 3. A harmadik elmélet kidolgozója Dán Róbert¹² volt, aki Glirius Mattanjah című művének szövege alapján bizonyította, hogy a Blandrata által Dávid tanairól összeállított tézisek e mű megállapításait foglalják össze. Munkája végén azt a következtetést vont le, hogy mindezek szerint nem bizonyítható a Blandrata-tézisekről, hogy Dávid Ferenc maradéktalanul vallotta volna ezeket. Így Dán Róbert szerint Dávid Fe-

rencet csupán és kizárólag nonadorantizmusa miatt ítélték el. A különböző vélemények sora igen sokáig folytatható lenne, ám ez most nem lehet feladatunk. A per számunkra legfontosabb mozzanata Hunyadi Demeter fellépése, állásfoglalása az eljárás és az ítélethozatal kapcsán. Ezek voltak ugyanis azok az események, melyek máig befolyásolják a superintendensről laikusokban és kutatókban kialakult képet.

1579. május 7-én Dávid Ferencet állásából felfüggesztették, és ezzel a város polgárai egyházi vezető, püspök nélkül maradtak. Az így kialakult áldatlan helyzetet megoldandó jezsuita páter érkezett a városba a temetések és események elvégzésére. A polgárok azonban az új papot megvetéssel fogadták, főleg a diákok gúnyolták. (Az iskola igazgatója ekkor már minden kétséget kizáróan Hunyadi Demeter volt.) A városi tanács erővel akarta megfékezni a fiatalokat, s felhívta a rektort, hogy valamiképp fegyelmezze, fogja vissza tanítványait. Nyomatékos kérésük azonban eredménytelen maradt.¹³ 1579 júniusában pedig megkezdődött a felfüggesztett superintendens pere. A per során a lelkészeknek esküszöveget készítettek elő, melyben Dávid Ferenc innovationak minősített tanait Krisztus imádásáról meg kellett (kellett volna) tagadniuk. A lelkészek „hűségét”, püspökhöz való ragaszkodását mutatta, hogy június másodikán még kitartottak az elítélt tanok, a nonadorantizmus és a superintendens mellett. Elveikhez való ragaszkodásukat alátámaszthatták az áprilisi tordai országgyűlés eseményei is.¹⁴ Dávid Ferenc elítélése azonban intő példa volt számukra. A nemesek és papok sorra fordultak szembe az eddig védelt hittételekkel; végül egy nap gondolkodási időt kértek, s június 3-án aláírták a már előzőleg is eléjük terjesztett, de visszautasított hittételeket. Az aláírók között Hunyadi Demeter neve is szerepelt.

A városi tanács azonban ezután sem tudott úrrá lenni a kialakult helyzeten, így Báthori Blandratát küldte rendteremtés végett a városba. Legsürgőbb kérdés a plébánosválasztás volt, melyre július 3-án kísérlet is történt. Ugyanekkor a Blandrata által összehívott tanácskozás kérelmet intézett a fejedelemhez, melyben kegyelemért könyörgött Dávid Ferenc számára.¹⁵ Erre az egyházi gyülekezetre az összehívók egy vallásmintát is készítettek, melyben Blandrata felfogása jutott érvényre „Jésus Istenségéről, imádásáról, segítségül hívásáról és Krisztus országáról”.¹⁶ Felállítottak egy 24 tagból álló „Consistoriumot” is, valamint létesítettek néhány rendtartási szabályzatot.¹⁷ Ezek a szabályok a későbbi unitárius szabályzat alapjává váltak. Jakab Elek megfogalmazása szerint „a szabályokat a jelen volt papság egy része meggyőződésből, a másik része a helyzet nyomasztó súlya alatt elfogadta, s ennek jeleül alá írta.”¹⁸

Hunyadi Demeter az 1579-es év első felében, azaz a fent leírt események lezajlása idején még egészen bizonyosan rektor volt, e mellett tanúskodik a városi számadás is.¹⁹ Iskolabeli működése oly közmegelegedéssel zajlott, hogy Uzoni szerint tanítványaival megteltek a magyar és szász eklézsiák, Erdély és Magyarország, a fejedelem udvara és a nemesi családok.²⁰ Július 20-án Blandrata tanácsára tehát nem véletlenül nevezte őt ki a fejedelem püspökké s kolozsvári első pappá; személyétől kétségtelenül az oly régóta várt nyugalom megteremtését várták. Püspökségének megítélése, ahogy erről már a be-

vezetőben esett szó, érdekek és vallási meggyőződések szerint sokféle lehetett. A már ismert és részben ismertetett adatokhoz azonban értékes kiegészítéssel szolgálnak az ekkor Erdélyben tartózkodó jezsuita szerzetesek jelentései rendfőnökeik számára. E levelekben többször szó esett a szentháromságtagadók új püspökéről is. S az ellenség „elismerő” szavai vitathatatlanul értékesebbek bármiféle hízelgő dicséretnél! „Ő az - írta P. Alfonsus Carillo Claudio Aquaviva rendfőnöknek 1592. július 18-án -, aki oly sokat munkálkodott a jezsuiták kiűzésén, ő az, aki még kevesebb tiszteletet adott Krisztusnak, mint a régi arianusok (ti. a negyedik századiak), aki nagy tekintélyével nagyon hatott a népre.”²¹

Püspökké választása után Hunyadi Demeter elsőként az 1579 júliusi határozatok értelmében szeptember 14-re összehívta a konzisztóriumot, hogy a rendtartásról döntsenek.²² Még ugyanebben az évben országgyűlést tartottak Tordán, melyen újabb törvényt hoztak az innovatio ellen.²³ E határozatokkal és rendeletekkel megerősítve az új superintendens hátran hívhatta zsinatra papjait, nem kellett jelentős ellenállástól tartania. Az 1580 vízkereszt napján Radnóton tartott gyűlés 240 pappal kezdte meg munkáját, ám végül - bár több jelentős intézkedést hoztak²⁴ - a Disciplina Ecclesiastica-val nem foglalkoztak. Fontosabbnak bizonyult ennél az egyház egységének biztosítása. Hunyadi püspöksége alatt az egész egyházszervezetet felölelő szabályozás nem született, de a superintendens „az egyházi szervezet fejlesztésére mindig nagy gondot fordított.”²⁵ Az utolsó általa összehívott zsinaton (1592. május 31. - június 3., Torda) több, az egyház működését szabályozó, s a későbbiekben meghatározó jelentőségű döntés született.²⁶

Hunyadi Demeter nemcsak az egyház szervezésében hagyott maradandót maga után, de mint gyülekezetének vezetője és nagy tekintélyű szónok is; aktívan politizált az országgyűléseken, s minden lehetséges alkalommal fellépett felekezete érdekében. Kiválóan tanúskodik erről a jezsuiták már említett levelezése. „Az országgyűlés első napján [1581. május 2-ről van szó] az új ariánusok vagy anabaptisták püspöke vagy nem is tudom, milyen névvel illessem ennek az új szektának az embereit, heves támadást intézett ellenünk, figyelemztetvén a jelenlévőket, hogyha ez így folytatódik, összeomlik a vallásuk (bárcsak hamar lenne már ez meg), mivel egyre többen özőnlenek a jezsuitákhoz, akik nem csupán az iskoláikban tanítanak, hanem különböző helyeken prédikálva is arra törekcszenek, hogy visszahozzák a pápista babonáságot. Ugyanezt mondotta a kálvinisták püspöke is, aki az ariánusok püspökét (egyébként halálos ellenségét) testvérének nevezte. Mindez a nép lelkét nagyon megindította. ... Mi a következő napon a fejedelem tanácsából a kinyomtatott téziseinket osztogattuk, és a Krakóban kinyomtatott lecke-katalógusunkat is. Ez még inkább felbőszítette őket, és a béke és a nyugalom megháborítóiként szidalmaztak bennünket, mert az ország törvénye ellenében vitára kényszerítenénk őket. ... Ők a nemesek sürgetésére megígérték, hogy kiállnak disputára, de csak abban az esetben, ha mi megyünk el hozzájuk, és magyarul beszélünk, azért tudniillik, hogy a vargák és kapások legyenek az ügy bírái... május 9. napját jelöltük meg a nyilvános hitvita napjának. Ezen eretnek áldoktorok közül azonban a fejedelmi intés ellenére egyetlen egy jelent meg, ez azon-

ban úgy elbújt az egyik sarokban, hogy alig lehetett megtalálni. .. Kétszer, háromszor hivatalosan elhangzott a vitára való felszólítás. Senki sem jelent meg. ... Sokan mondogatták, hogy ha a jezsuiták így haladnak előre, akkor az egész ország hozzájuk özönlik.” - írta levelében Thomány Mátyás az ausztriai jezsuitáknak.²⁷ Szántó István pedig így fogalmazott Acquaiwa rendfőnöknek küldött jelentésében 1581. szeptember 1.-én: „... az országgyűlésen fölállt az arianus püspök és arról beszélt, hogy mily könnyen hódítottunk mi meg két esztendő leforgása alatt hat falut és két várost, s felszólította a nemeseket, ne hagyják, hogy a jezsuiták elnyomják Isten igéjét. Elővette továbbá téziseinket is, amelyeket korábban megküldtünk neki, és dörgő hangon a következőket mondta: Látjátok urak, hogy különféle téziseikkel és disputatióikkal gyaláznak bennünket az ország törvénye ellen, alig négy - öt van belőlük most itt, és már nincs nyugtunk tőlük. Ha ezeket időben nem dobjátok ki, hamarosan bekövetkezik, hogy ismét meghonosodik a pápista bálványimádás, a mise, a képek és a szentek imádása és a sok isten tisztelete, s mindezt bevezetik a városokban, jóllehet nem kis munkával irtottuk ki ezeket.”²⁸

Hunyadi Demeter katolikusok elleni elszántságát, dühét csak növelte az 1581-ben nyitott, és Báthori István által bőkezűen támogatott jezsuita gimnázium fiatalok közötti népszerűsége, sikere. Az iskola, bár kezdetben nem jelentett igazi konkurenciát az unitárius kollégium számára, az 1580-as évek közepére már eléggé megerősödött ahhoz, hogy aggodalmat keltsen a szentháromságtagadók között. Megindult tehát a versengés a városban a nagy tudású, jó előadói képességű tanárokért.²⁹ E versengést Hunyadi Demeter a szószékről is támogatta. „Május 18-án, vasárnap Demetrio, aki az átkozott ariánusok között hamis módon püspökként szerepel, reggel egy borzalmas prédikációt tartott Krisztus istensége, a pápa és a pápisták ellen, és miközben később, délután az egyik helyettese a nemrégén kinyomtatott ördögi katekizmusából tanított, isteni csodaként villám csapott bele a templomba.”³⁰ De nemcsak a szószékről, hanem tettekkel is kiállt a püspök az ekkor általa felügyelt kollégium mellett. Ha országgyűlési vagy városi határozatokkal nem ment, hát szónoki képességeit kihasználva a nép lázításával. „Az hírlík - írta Andreas Busau Petrus Skarga számára -, hogy mivel a kollégiumunk elhagyatva áll [az 1586-os pestis miatt a város kiürült], az arianus szószátyár pap arra biztatja a népet, hogy rohanja meg kollégiumunkat és templomunkat. Isten ne adja, hogy ez bekövetkezzék!”³¹

Ugyancsak nagy szerepe volt Hunyadinak 1588-ban a megyesi országgyűlés jezsuitákat elítélő határozatainak meghozatalában. Ezek előkészítését pedig a jezsuiták leveleinek tanúsága szerint már időben megkezdte az ariánus püspök. „Május 8-án volt az országgyűlés Enyeden, amelyen részt vett a kolozsvári rektor [Jakob Wegrowski], Emanuel Vega és Arator István. Az ariánus püspök által felizgatott nemesség azt követelte, hogy mindenekelőtt a vallás ügyeiről legyen szó. Amikor ezt nem tudta elérni, azt követelte, hogy legalább a következő országgyűlésen tűzzék napirendre. A vallás kérdése azt jelenti, hogy minket kiűzzenek. A fejedelem azonban nyomós érveket tud majd felhozni ez ellen, ha állhatatosnak bizonyul. Ezt egyébként gyakran ígérgeti. Segítsen bennünket az igazak imája!” - írta Jacobus Wujek erdélyi tartományfőnök-helyettes

a rendfőnököknek 1588. május 17-én.³² Ezen az országgyűlésen a jezsuiták hitvitára készültek az ariánusokkal és a kálvinistákkal. „Felszólalt Demetrius, az ariánusok püspöke, és heves kirohanást intézett ellenünk, nem tett mást, minthogy kimutassa Ezékiel VI. könyvéből, hogy mi bálványimádók vagyunk. Ezután szóba került az esetleges hitvita dolga, és az ariánusok a következőt fejtették ki: 1. Ők készek disputálni velünk, de ez a disputa ne akadémikus disputa legyen [mert közülük az akadémiai disputa módját Hunyadi Demeteren kívül senki nem ismeri - teszi hozzá a jezsuita]... 2. Történhet ugyan a hitvita latin vagy magyar nyelven egyaránt, de fordítottassék le magyar nyelvre. 3. A vita során ne lehessen hivatkozni a szentatyák hittételeire”³³ „Ilyen nyilvános vitát azonban nem engedélyeztek számukra. Magánvita volt Emanuel [Vega] és Demetrius között a fejedelem és a kormányzó [Ghiczy] előtt - jegyezte fel Szántó István. ... Ugyanez a Demetrius elsőként megszólalva hevesen támadott minket az országgyűlésen, és követelte, hogy mindenekelőtt a vallás ügyével foglalkozzon az országgyűlés, és hogy bizonyosan akkor lesz eredményes a világi ügyekben az országgyűlés, ha előbb elhatározza a jezsuiták elűzését. A fejedelem nevében erre az a válasz született, hogy ennek most nincs itt az ideje. A második és a harmadik napon is többen felszólaltak, s azt mondták, hogy addig nem hajlandók foglalkozni a fejedelmi előterjesztésekkel, amíg ő nem teljesíti a rendek ilyen követelését, vagy legalább nem jelöl ki egy határozott napot, amikor garantáltan a jezsuiták kiűzéséről lesz szó. A fejedelem nevében a kancellár azt mondta, hogy egyelőre semmit sem lehet határozni a vallás ügyében. Először is azért, mert István király [Báthori István] még nincs eltemetve, s mivel ő Erdély fejedelme is, eltemetése előtt semmit nem lehet a vallás ügyében újítani. Másodsor sokak lelkiismerete lenne megháborítva a jezsuiták kiűzésével. Harmadszor a nemések közül sokan hiányoznak, ezért jogsértés lenne távollétükben bármit dönteni. Megígérte ugyanakkor az országgyűlés összehívását, ha valamely egyéb akadály nem lépne fel, úgymint pestis, éhség, háború.”³⁴ Az átmeneti sikertelenség azonban nem bontotta meg a jezsuiták ellen kialakított valósi egységet.

Decemberre a már egyébként is felizgatott nemesség, ha lehet, még elszántabb lett. Tettrekészségüket még csak fokozták a templomokban elhangzott prédikációk, ahogy erről Jacobus Wujek is beszámolt: „Közeleg az országgyűlés, amelyen minden kétség nélkül hevesen támadni fogják a rendet és a katolikus vallást. Demetrius, az ariánusok püspöke prédikációiban lázít ellenünk. Ellenállunk szándékának, amennyire erőnkéből telik.”³⁵ „December 20-án nyílt meg az országgyűlés Medgyesen. ... Ezen a napon prédikációt mondott a kálvinista és az ariánus püspök, amelyre meghívták a szenátorokat, a tanácsurakat s sokakat a nemések közül. A református püspök a bálványimádás türhetetlen voltáról beszélt. Az ariánus teli szájjal rágalmazta a pápát: Földi istennek nevezte, akit a kánonjog szerint isteni tisztelettel kell imádni, s aki képes arra, hogy egy óra alatt ezer lelket kiszabadítson a pokolból.”³⁶ Szántó István a Hunyadi Demeter által a jezsuiták ellen felhozott vádakot következőképpen foglalta össze: 1. A jezsuiták földi istenként imádják a pápát. 2. Szerintük a pápa képes arra, hogy egy óra alatt ezer lelket szabadítson ki a pokolból. 3. Parasztjaikat súlyos teherrel sújtják és kínozzák. 4. Hatalmas jövedelmekkel, falvakkal rendel-

keznek. 5. Azt tanítják tanítványaiknak, hogy megölhetik szüleiket vallásuk miatt. 6. Szántó Arator hevesen támadta az ariánus papokat prédikációiban és hitvitákon. 7. Minden országban felfordulást és meghasonlást okoznak. 8. Az ő felbújtásukra ölte meg Fülöp király az eretnekekhez hajló fiát. [Don Carlos történet - Schiller] 9. Félő, hogy bevezetik a spanyol inkvizíciót. 10. A pápa kémei, akik mindent jelentenek Rómába. 11. Visszahozzák a bálványimádást.³⁷ E pontokat Ludovicus Lucari a következőkkel egészítette ki, visszaemlékezve a történetekre 1589. március 4-én: „Ezenkívül főleg a kolozsvári szeminárium bősztette fel őket. S az alapítólevél azon mondatát, hogy a katolikus hit védőbástyája lesz [Erit progugnaculum fidei catholicae], úgy értelmezték, hogy a pápa várat akar csinálni Kolozsváron.”³⁸ Jacobus Wujek 1589. július 31-én A jezsuitákra Erdélyben szórt rágalom címmel (Calumniae contra Societatem Jesu in Transilvania obiectae) szintén csokorba szedte a megyesi országgyűlésen december 20-án ellenük elhangzottakat: A fentiekén kívül még kiemelte azt is, hogy „Demetrius az arianusok vezére a következőket mondta: A pápát földi istenként tiszteljük. A pápa szerintünk egy pillanat alatt képes hatszáz lelket kiszabadítani a börtönből, s hogy ilyeneket mondunk, azt bizonyítani tudja katolikus könyvekből. A pápa azzal dicsekszik, hogy hatalma van a földi királyok felett is. Mi azt állítjuk, hogy a pápának jogában áll minden földi és isteni törvény fölé helyezni magát”³⁹ „Azt terjesztik ugyanakkor rólunk, hogy a tanítványainkat atyáik ellenségeivé tesszük, hogy szerintünk szabad megölni eretnek szülőket...”⁴⁰ „A kolozsváriak külön tiltakoztak az ellen, hogy erőszakkal vittük be a szemináriumot Kolozsvárra.⁴¹ A temetési szertartásokat kifogásolták, hogy délben fáklyák kíséretében visszük a halottakat, s ez olyan nagy füsttel jár, hogy az embereket csaknem megvakítja. Diákjaink megtámadták a kapuőröket. Virágvasárnap estéjén a polgárok megbotránkozására gallyakat hurcoltak diákjaink a városban.”⁴² Leonardus Rubenus kolozsvári rektor beszámolójából még az országgyűlésen uralkodó feszült hangulat, s Hunyadi kiváló szónoki tehetsége is nyilvánvalóvá válik: „De nemcsak a halottak felett van hatalma [a pápának] Hunyadi előadásában a katolikusok szerint, hanem minden földi hatalom is az ő kezében van. Ő minden uralkodó uralkodója, a királyok királya, aki minden emberi és isteni törvény felett áll.”⁴³ És mindezek csak az első napon hangzottak el! A hadjárat másnap tovább folytatódott. Szántó István ezt is feljegyezte: „A kolozsvári ariánusok vádjai, amelyek a második napon hangzottak el [a jezsuiták ellen]: Iskolájuk céljára elfoglalták a polgárok házait. Temető céljára a polgárok telkeit. Idegen bort hoztak be, megsértvén ezzel a város privilégiumait. Díszes temetési meneteket szerveznek. Diákjaikat az unitáriusok prédikációira küldik, hogy kihallgassák az ott elhangzottakat.”⁴⁴ A jezsuiták természetesen védekezni próbáltak: a nemesség képviselőit keresték fel, s Wujek 23-án védőiratban utasította vissza a rájuk szórt rágalomokat. Ők nem akarták bevezetni a spanyol inkvizíciót, s az ellenfelek Tuccius halotti beszédének egy helyét túlozzák el, ahol ő azt mondta, hogy XIII. Gergely a szemináriumok segítségével valósította meg azt, amit elődei háborúk útján kíséreltek meg. Ebben az összefüggésben szerepel csupán a szemináriumok dolga.⁴⁵ Egy jeles katolikus nemes (Keresztury Kristóf kovári kapitány) a segítségükre sietett. Amikor azonban a jezsuiták elvontak, azonnal felszólalt Demetrius és a kolozsváriak. Az ezután történeteket kö-

vessük nyomon ismét a kolozsvári rektor jelentése alapján! „Csak nem engeditek meg, hogy a katolikusok hatalma megnövekedjék az országban, mondta Demetrius. Nem látjátok, hogy amint az osztrákok ellen a bécsi, a litvánok ellen a vilnói, úgy irányul Erdély ellen a kolozsvári szeminárium, amelynek diákjai felfegyverkeznek ellenünk, s megtámadták iskolánk őrzőit. A végső veszélybe jut Erdély, ha ezt hagyjuk. Néhány évvel ezelőtt a kincstárat fosztották ki a római pápák, s most az a veszély fenyeget, hogy visszakerik azokat az egyházi javakat, amelyeket a nemesek szétosztottak egymás között.”⁴⁶ „De a legborzalmasabb az volt, hogy idézték, amit egyikünk XIII. Gergely pápa előtt mondott Rómában. Demetrius idézett ebből az írásból, majd magyar nyelven interpretálta az idézetet, s ezzel felindította a nemességet.”⁴⁷ A nemesség mindezek után még ezen az országgyűlésen meghozta döntését a jezsuiták kiűzéséről.⁴⁸

Szerezhetett tehát Hunyadi Demeter hőven ellenséget a katolikusok és a jezsuiták között. Gyülekezetét és különösen a fiatalokat azonban sikeresen megvédte a rivális felekezet „rontó” hatásától. Beszédeit elszántság, indulat, mérhetetlen düh jellemezte különösen, ha ellenségeiről ejtett szót. Talán ezért volt oly nagy hatással (ezt még a jezsuiták is elismerték) hallgatóságára. De - mint látni fogjuk - a bűnökről vagy az Isten ígéjéről való beszéd is elragadta indulatait. Így jellemzőnek tarthatjuk azt is, ahogyan a halála bekövetkezett. Erről P. Alfonsus Carillo a következőképpen számolt be rendfőnökének, Claudio Aquavivának: „Július 5-én 7 órakor Hunyadi Demeter prédikált Kolozsvárott, az egész királyság álpüspöke. Prédikációjában Ámos könyvének nyolcadik fejezetével foglalkozott, és ezt értelmezve arról próbált beszélni, hogy Isten ígéjének milyen nagy éhsége és szomjúsága fog elkövetkezni. Amikor azonban éppen azt fejtegette volna, hogy mi is ez az isteni ige, egész baloldala lebénult, és annyira rosszul lett, hogy egy szót sem tudott kimondani. Akkor az arianusok hazavitték, utána már nem tudott megszólalni, és a következő napon meghalt. ... Mindenki meg van győződve arról, hogy nagy vallás-változás várható Kolozsvárott, mert egyetlen olyan pap sem található, aki mindenben-egyetértene az ő tanításaival. Így aztán vagy kálvinisták vagy tiszta arianusok lesznek. Ó bárcsak a katolikus hit felvétele következne be.”⁴⁹

Halálának pontos dátumával kapcsolatban igen eltérő véleményeket találhatunk a forrásokban és a szakirodalomban. A jezsuita rendfőnök szerint július hatodikán már nem élt, Gál Kelemen könyvében azt az álláspontot képviseli, miszerint ekkor érte a gutaütés, de valójában csak két nap múlva halt meg, tehát 8-án.⁵⁰ A kolozsvári városi tanácsi jegyzőkönyvek azonban megint mást mondanak. „Huniadi Demeter az tiztben [püspökségben] 1579 die 13. July valaztatot. Halala penigh 1592 die 4 July.”⁵¹ Gyászbeszédet, melynek szövegét ki is nyomtatták, Enyedi György tartott felette. A beszéd szövege előttünk ismeretlen, címét Szabó Károly Kénosi Tőzsér János Bibliotheca unitariorum című munkája alapján közölte.⁵² Elhunytával két fontos pozíció üresedett meg az unitárius egyházban, melynek betöltése komoly gondot jelentett a közösség számára. A probléma megoldására hívták össze a júniusi zsinatot, ahol is július 30-án Enyedi Györgyöt választották püspökké. Ő is, akárcsak annak idején Hunyadi, ezt megelőzően a kolozsvári unitárius kollégium rektora volt. A plébánia élén már nem volt ilyen könnyű betölteni az elhunyt püspök helyét. A tisztre

rögtön két jelölt is volt: Hertel János, Dávid Ferenc külföldön tartózkodó fia és Erasmus Johannis. Miután az előbbi visszautasította a felkérést, 1593. szeptember 23-án Erasmus Johannist választották a plébánia vezetésére. Gondoskodott a városi tanács Hunyadi Demeter gyermekeiről is. „Az Hunyadi Demeter pvspekok fia, es Bogaty Miklos fia gondvisselese feleol veghezzenek az zamweweo Vraim menel jobban lehet Attiay zywel, es Aggiak az yaros eleibe.”⁵³

A jezsuiták szemével nézve tehát harcos püspöke volt egyházának Hunyadi Demeter, s tevékenysége során nem kevés eredményt könyvelhetett el magának. Az egyetlen volt szinte az akkori erdélyi unitárius egyházban, aki képzettségben, teológiai jártasságban felvehetette a versenyt tanult jezsuita ellenfeleivel. Ez utóbbiak tisztában is voltak veszélyességével, ahogy ez leveleikből ki is derült.

3. HUNYADI DEMETER PRÉDIKÁCIÓI

Hunyadi Demeter prédikációiról a bevezetőben már említett Gyalai Sámuel prédikációs kötet alapján fogok szólni. A kötet a XVII. század első felében keletkezett, de későbbi, a XVII. század végéig elmenő bejegyzésekkel tarkított kolligátum, amely elsősorban prédikációkat tartalmaz zömmel szignálatlanul. A szakirodalom ugyanakkor megállapította, hogy egy Enyedi prédikáció megtalálható ebben a műben.⁵⁴ Nem kizárt tehát, hogy a prédikációs kötet Enyedi kódexekkel való összevetése további eredményeket is hozhat. Két beszéd végén pedig ezt olvashatjuk: „Huniadiebol valo”. E két szöveg eddig nem jelent meg nyomtatásban, s a beszédek közül még többet is gyanúsíthatunk azzal, hogy a szuperintendensnek köze lehet hozzájuk. A kolligátum elnevezésében szereplő Gyalai Sámuel neve tulajdonképpen ismeretlen előtünk, de személyét érdekesen kapcsolja össze Enyedi Györggyel Enyedi Explicationes⁵⁵ című művének egy Kolozsvárott, az Akadémiai Könyvtárban található példány⁵⁶, melynek előzéklapján Gyalai (?) kezével egy krisztológiai traktátustöredék, címlapján pedig „Sum Samuelis Gialay” felirat található, ez utóbbi áthúzza.

A jezsuiták Hunyadi Demetert több esetben nemcsak mint nagy tudású, az akadémiai vitákban jártas ariánust mutatják be, hanem, mint láthattuk, utalnak arra is, hogy a bálványimádás témaköre különösen kedvelt területe volt beszédeinek. Ez talán arra is utal, hogy az unitárius lelkészek között lehetett valamilyen szakterület szerinti megoszlás.⁵⁷ Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy ebben a prédikációgyűjteményben is ilyen témájú az egyik beszéd. Ez a Mózes első könyve VI. fejezetére támaszkodó egyik prédikáció nem jelentékeny, eredetét nem mutat, de logikusan van kihegyezve arra a fordulatra, hogy a Szentírás olykor antropomorf jegyekkel is felruhazza Istent.

Sokkal izgalmasabb azonban a második prédikáció, mely Hunyadi Demeter személyéről is igen izgalmas részleteket árul el. E prédikáció bevezetése gyanánt szeretnék a korábban elhangzott életrajzi ismertetés egy mozzanatára utalni, arra, amelyik kiemelte, hogy Hunyadi Demeter azok közé tartozott, akiket Itáliából való hazatérésük után úgy tartottak számon, mint akik nem hisznek a lélek halhatatlanságának tanában. Ez a szöveg arról tanúskodik, hogy ettől a felfogástól Hunyadi hazatérése után meglehetősen eltávolodott. A prédikáció elején a szerző, Ézsaiás könyvének 29. részére támaszkodva, azt idézve kezdi

meg a mély gondolatúak ostromozását. E kifejezést maga Hunyadi Miklósban a
Ézsaiás könyve 29,15 alapján, ahol a következőket olvashatjuk: „Jaj azoknak,
kik az Úrtól mélységesen elrejtik tanácsukat, és akik a sötétségben szoktak cse-
lekedni, mondván: Ki lát minket és ki ismer minket?” A kifejezés pontos jelen-
tése a prédikáció elolvasása után válik teljesen világossá. A szöveg első része
megmarad Ézsaiás könyve említett részének ismertetésénél, magyarázatánál,
majd pedig kitűzi a beszéd végére elérendő célt: „Eleöször lássuk meg, kik legi-
enek azok, kikeöt itt az iras az eleo Istennek lelke által meli gondolatúaknak ne-
uez. Masodszor mitzoda köuettekiz feiekre.” A mély gondolatúak létezése, sőt
számuk növekedése természetesen az ördög mesterkedéseinek köszönhető.
„De kiualtkebben ez uilagnak hatalmasit, feiedelmet es feö feö nepet gazdagit
szokta inkabb giakrabban erre az teueligesnek es vakmerö batorsagnak haloia-
ra haitani [tudniillik az ördög], hagi sem mint az szegeni egi wgiw iamborokot”.
Ezek a gazdagok azután kétségbe vonják az írást, kinevetik, gúnyolják, hogy a
hívek a hit dolgáért szenvednek. Példákat sorol fel a múltból arra, kiket kell ilye-
neknek értenünk: főleg az epikureusokat. (A korabeli Erdély szellemi környe-
zetében nagy valószínűséggel azokat értették epikureusoknak, akik
Arisztotelész híveként valóban elkezdtek a Bibliát és főleg az Ószövetség szöve-
gét a benne rejlő ellentmondások szempontjából vizsgálni, s egyre kevésbé hit-
tek a lélek halhatatlanságának tanában.) A múltban e bűnöket elkövetők
megnevezése után Hunyadi Demeter felteszi a kérdést, hogy a mostani idő for-
gásában vannak-e az efféle mély gondolatoknak, s azt is megfogalmazza immár,
mit ért mély gondolat alatt. Azt, ha valaki nem hisz a Biblia csodáiban, az ördög-
ben, a vallás tanításaiban, azt állítja, hogy a vallás a szegény nép megkötésére
van, hogy tulajdonképpen a világ örökkévaló, s nincs értelme a lélekben hinni
sem. Az ördög létezésére például igen meggyőző és kézzelfogható érveket sorol
fel. A prédikáció végén a mély gondolatúakat szintén Ézsaiás szövegének alapul
vételével három nagy csoportba osztja be, s ezeket csoportonként jellemzi is,
hogy a bűnt az egyszerű lelkek is felismerhessék. A három csoport pedig a kö-
vetkező: „Elseö rendben vadnak az Religionak tziufoloy. Masodszor az kepmu-
tatok. Harmadszor az patvarkodok.” Második tanulságként az „melisegeös
gondolatban reszesek” büntetését sorolja fel, alátámasztva az elrettentést. Eh-
ben a részben több bibliai helyre is utal, hogy igaza minél világosabban kitűn-
jön. A prédikáció tehát több szempontból is figyelemre méltó. Az ördög létezése
mellett felsorolt érveket bizvást párhuzamba lehet állítani Bornemissza Péter
Ördögi kísértetekről című művével.⁵⁸ Az igazán érdekes azonban a mély gondo-
latúak elleni heves kirohanás, és a mély gondolatok ilyen részletes ismertetése!
A beszéd bizonyíték arra, hogy azok a nézetek, amelyeket az unitárius egyház
peremén tevékenykedő főurak (hiszen csak főrangú urakról lehet szó, ez az idé-
zetekből is világosan kiderült, no meg abból is, hogy e gondolatok pusztá meg-
ismeréséhez is magasfokú iskolázottság kellett), vagy azok pártfogoltjai
hirdettek, nem akármilyen népszerűségnek örvendtek. Az egyházi polemiku-
sok etikátlannak állítják be őket, innen Hunyadinál az epikureusok kifejezés,
valójában azonban éppen etikát kerestek.⁵⁹ Ez a gondolkodásmód pedig teljes
mértékben a páduai egyetem hatását mutatja! Ennek a gondolatvilágnak a fel-
bukkanása, jelenléte a század utolsó évtizedének arisztokratái között egyáltalán

nem meglepetés.⁶⁰ Ismert az is, hogy ennek a gondolatvilágnak legfontosabb elemeit Christian Francken dolgozta ki, ismertette és terjesztette, Francken pedig éppen Hunyadi Demeter tevékenysége idején tartózkodott hosszabb ideig Erdélyben.⁶¹ Viták vannak ugyanakkor arra vonatkozóan, hogy mennyire voltak elterjedtek ezek a tanok. Lech Szzucki, aki könyvében értelmezi azt a Keserű Bálint által felfedezett iratot, mely Christian Francken 22 argumentumát tartalmazza, azt állítja, hogy csak szűk körben hatott. Egyre több azonban a bizonyíték arra, hogy e nézetek, abban a művelt főúri környezetben, melyről már oly sok szó esett, szélesebb körben is elterjedtek lehettek. Ezt a feltételezést támasztja alá a XVII. századi RMKT ötödik kötetének függelékében közölt három prózai szombatos irat⁶² gondolatvezetése és az Árkosi János kódexében található Az Szent Iras panaszkodása című az arisztoteliánusok filozófiáját cáfoló apológia.⁶³ E bizonyítékok sorába illeszkedik a fent ismertetett beszéd is. A prédikáció ilyen értelmű magyarázata segítségével lehetséges a szöveg időbeli betájolása is. Legvalószínűbb, hogy az 1580-as évek második felében keletkezett.

BEFEJEZÉS

Előadásomban Hunyadi Demeter két arcát kíséreltem meg bemutatni. Egyik kezével állhatatosan védte egyházát a katolikusok ellenében, másik kezével azonban védekezett az unitárius egyház által patronált emberek körében feltalálható radikális nézetek terjedése ellen. Rendeleteivel és az általa összehívott zsinatok segítségével pedig jelentős lépéseket tett az unitárius egyház életét szabályozó *Disciplina Ecclesiastica* létrehozásáért. Ez azonban csak később, jóval Hunyadi Demeter halála után, 1626-ban látott napvilágot Rádeczky Bálint püspök összeállításában.

Jegyzetek

¹ MS 1777

² Székely Sándor: Unitária vallás története Erdélyben Kolozsvár, 1840. 91.

³ Zoványi Jenő: *Zov. Lex.* 269.

⁴ Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története II. k. 1935. 375., Borbély István *Ker. Magv.* 1909. 331-334.

⁵ Az erdélyi diákok külföldi egyetemjárásáról összefoglaló munkát Tonk Sándor készített Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban címmel. *Fontes rerum scholasticarum* IV. Szeged, 1992.

⁶ Hazatéréséről: Veress Endre: A paduai egyetem magyarországi hallgatóinak anyakönyve és iratai 1915. 73. 78.

⁷ A jegyzőkönyv megállapítja, hogy a városnak a püspök halála után semmiféle tartozása nincsen az árván maradt család felé, ennek ellenére elrendelik, hogy „...megh tekintvé[n] Huniadj Demeternek iambor zolgalattiat sok wdeoteol fogua[n] mind az scholaban s mind az Ecclesiában valo sok Jo Munkaiat... zakazzak az mostani dezmagbol” részükre. Kolozsvári városi tanács jegyzőkönyvei Kolozsvár város levéltára, Birói és Közgyűlési jegyzőkönyvek 1585-1605. TOM I. Fasc. I. Fol. 200.

⁸ Balázs Mihály: Dávid Ferenc válaszol Fausto Sozzininek ItK. 1983.1-3. 97-106.

⁹ Balázs Mihály: i.m. 97. Pirnát Antal: Die Ideologie der siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren, Bp.1961.161-187.

¹⁰ Pirnát Antal: Il martire e l'uomo politico (Ferenc Dávid e Blandrata in: Antitrinitarianism in the second half of the 16th Century, eds Antal Pirnát and Róbert Dán Bp. - Leiden. 1982. 157-190.)

¹¹ Balázs Mihály: i.m. 98.

¹² Dán Róbert: Matthias Vehe-Glirius és Dávid Ferenc MTA II. OK XXVIII.1979.185-207.; uő.:Matthias Vehe-Glirius Life and Work a Radical Antitrinitarian with his collected writings Bp. - Leiden, 1982.127-146.

¹³ Gál Kelemen: i.m. 376.

¹⁴ Itt ugyanis 8-10 nemes is szót emelt Dávid Ferenc érdekében, ellene pedig valószínűleg senki sem. Legalábbis erről tanúskodnak Leleszi János követjelentései. Pirnát Antal: Il martire e l'uomo politico.

¹⁵ Gál Kelemen: i.m. 376.

¹⁶ Tóth György: Az unitárius egyház rendszabályai 1626-1850., Az unitárius egyház törvényeinek gyűjteménye III., Kolozsvár,1922. IX. A vallásminta címe: „Consensus Ministrorum unitariae receptae Religionis a. 1579 die 2-a julii Claudiopoli congregatorum de Divinitate adoratione, invocatione et regno Jesu Christi” Közölve Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke Bp.,1879. 238-239.

¹⁷ Tóth György: i.m. IX-X.

¹⁸ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke 241.

¹⁹ Gál Kelemen: Ker. Magv. 1879. 113.

²⁰ Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története 376.

²¹ „Is est qui plurimum in eicienda Societate laboravit, qui Christo plus quam antiqui arraini detrahebat, qui hic regno plurimum intulit documenti propter magnum doctrinae nomen de illo sine iusta causa conceptum a plebicula.” Monumenta Antiquae Hungariae III. 818.

²² Tóth György: i.m. X.

²³ A törvény közlése: Erdélyi egyháztörténeti adatok. Szerk. és kiad.: Veszely Károly, Kolozsvár,1860. 185-186.

²⁴ Tóth György: i.m. X-XI.

²⁵ Tóth György: i.m. XI.

²⁶ E határozatok Ágh István másolatának köszönhetően ismertek előttünk is. Közzétette őket Tóth György is, de tévesen az 1592 decemberében Tordán tartott zsinat döntéseinek hiszi. Tóth György: i.m. XII.

²⁷ „Prima comitorum die, secunda maii, Superintendens novorum arianorum seu anabaptistarum, vel quo nomine apellem homines apellem homines novae sectae, nescio, acerrime coram toto regno contra nos declavavit, obtestans illos, per salutem et concientias illorum, ut provideant ne brevi tota illorum religio corruat (quod utinam quamprimum fiat); nam ad iesuitas, inquit, paulatim quam plurimosconfluere, eosque non solum in scolis docendo, sed etiam variis in locis concionando nihil omittere, quin superstitionem papisticam denuo invehant. Eadem fiut et alterius calvinistarum Superintendentis oratio contra nos, qui et Superintendentem arianorum (quamvis alias hostem suum capitalem) fratrem appelavit. Qui plebis animum non parum commo-

verant. Dominus tamen interim quosdam excitavit nobiles haereticos, qui nostram causam egregie ibidem tutati sunt.

Nos autam ecce sequenti die ex consilio illustrissimi theses Principis nostras iam excussas de Verbo Dei illis offerimus et simul catalogos lectionum Cracoviae excussos. Tanto magis fuere illi, et acceptis thesibus, rursus in publico consessu comitorum nos turbatores pacis et quietis publice appellare et nostras theses illis ostenderet ipsos a nobis in disputationem provocare et opem regni contra nos ardentem implorare incipiunt. Excepti tamen illi interim sunt a nonnullis uti digni fuerunt cum illis insultarent, quod toties optare dicebant, ut nobiscum disputando confligerent; et iam optimam esse oblatam occasionem. Si ergo suae causae fecerent, nobiscum disputarent. Illi adacti tandem urgentibus nobilibus, pollicentur se disputaturos, sed si ad eos veniremus et ungarice loqui vellemus, ut scilicet sutores sartoresque essent causae iudices.

Verum nos nostro more theses affiximus, nonumque diem maii publice disputationi indiximus. Sinistri et pseudodoctores haereticorum, quamvis a Principe ut disputationi interessent, moniti fuissent, tamen eorum nullus comparuit, unico, quod sciamus, excepto, qui nescio quo in angulo ita se abdiderat, ut etiam quaesitus reperiri non posset. Ante hanc disputationem habita est oratio omnino diserta de honestate et utilitate scientiarum et facili modo eas acquirendi. Deinde ventum ad disputationem, ubi nostri, ex Principis consilio, publice questi sunt de mendaciis et calumniis sinistrorum haereticorum contra nos, quasi defugissemus disputationes coram toto regno, et a Principe petissemus, ut non permetteret publicam cum illis inire concertationem. Id enim manifestum falsum esse, nosque paratos esse, si opus sit, non solum coram toto regno, sed etiam coram toto mundo fidem catholicam et profiteri et pro virili nostra defendere. Itaque vocati sunt bis terve adversarii publice e suggestu ut prodirent quicumque vellent theses nostras oppugnare. Cum autem nemo compareret, disputarunt duo ex nostris excertii gratia. Sed ita, ut plurimi dicebant, nunquam haereticos illos ausuros nobiscum congrendi." MAH II.120-121.

²⁸ „... in publicis comitiis arianorum Superintendens, quem episcopum evangelicum ipsi apellant, in medio nobilium surexisset, et primum exposuisset cum magno animi sui dolore, quam facile intra biennium sex pagos et duas civitates occupassemus; deinde fidem et auxilium eorum imploravit, ne sit verbum Dei opprimi a iesuivitis paterentur. Quos ut fortius permoveret, protulit in medium theses, quas ad illum de verbo Dei miseramus, ingentique clamore et voce querula ait: Videte, domini magnifici, quomodo etiam thesibus et disputationibus contra regni statum lacescere nos non vereantur. Vix quator aut quinque sunt illorum, et iam quietem propter illos in regno habere non possumus. Quos nisi mature ex regno ieeceritis, brevi futurum est ut iterum abominanda idololatria papoae, missa, imagines et sanctorum, tamquam multorum deorum, adoratio in omnes civitates introducatur, ex quibus cum ingenti labore ante paucos annos extirpaveramus." MAH II.194.

²⁹ Pirnát Antal: Arisztotelianusok és antitrinitáriusok, Helikon 1971. 363-392.

³⁰ „La domenica de 18 di maggio un Demetrio arriano essecrabile, usurpatore del nome episcopale, haveva fatta quella mattina una scelerata predica

contro la divinità di Christo, il papa e suoi papisti. Et mentre al mezzogiorno un suo diabolico Katachismo, stampato di pochi giorni addietro, in referire che la SS. Trinita era un insogno, una bagatella, una inventione papistica, vennero dal cielo sopra la torre della chiesa con poco intervallo tre saette con tanto horribile suono et fragore che cadesse come morto tutto quel popolo per terra, et nella torre non solo fussero prostrati più di cinquanta mandanti per spegnere il fuoco che ve si era acceso [no] da la prima et la seconda, ma da la terza, la cui spaventevole fiamma in conspetto di tutta la città era di forma triangolare, restorno mezzo abbruciati, feriti et privi del moto chi delle braccia chi delle gambe etc. non pochi di quella misera gente, de quali come d'infinito numero, di putti portati da parenti come morti fuori di chiesa. Che sia poi seguito, non intesi perché venni in Alba. Cadde ancora nel medesimo tempo la quarta sopra l'arta loro chiesa arriana ne sobborghi anticamente intitolata in San Pietro, che butto a terra alcuni pezzi dimuraglia. Ma perché all'hora stava chiusa, non vi fece altro notabile danno. Quello scelerato predicatore che nel cadere della prima, confortava il popolo a non temere, ma attentamente udire la parola di Dio, nel cadere de la seconda rimase così spaventato che esclamando: Iesu Christe, miserere nostri etc., fu il primo che fugisse della chiesa. Da la causa del terribile prodigio che Iddio sia adirato con loro per il grave peccato d'haver ritenuto molti anni, et ritenere nella città gli abominevoli idololatri del demonio, (ordinario titolo de nostri, et con tutto che ve si affatichi intorno con l'arco dell'osso) stavano nondimeno, per quello che s'intese, molti de principali intenti et con la mente fissa sopra quello: essere cadute non una, due, quattro et etiam se fussero state dieci saette, ma tre in un medesimo luogo con poco intervallo dove la Trinita e tenuta et predicata per abominevole idolatria. Dio apra loro meglio i cuori et gli converta et vivino. State sano, etc." MAH II. 906. A kátét valójában nem Hunyadi Demeter írta, hanem egyik vikáriusa. Vö.: Bibl. Diss. Basilius 98.

³¹ „Rumores adiebantur, dum collegicum ita deserum esset, Demetrium buccinatorum arianam plebem concitasse ut collegium et templum invaderet. Deus avertat.” MAH II. 969.

³² „Comitia Enyedini celebrata sunt 8 maii ad que et P. Rectorem claudiopolitanum cum P. Emanuele et P. Stephanum Aratorem evocaveram. Nobilitas excitata a superintendente suo ariano contendit a Principe aliquoties ut de religione iam tunc ante omnia ageretur. Quod cum obtinere non posset, id urgebat, ut saitem in proximis comitiis sine ulteriore dilatione religionis negotium transigaretur, idest, ut Societas e regno pelleretur. Itaque futura comitia futura sunt generalia, si nihil impedimenti acciderit et in illis iam Princeps rerum potietur. Ac tum quidem modis omnibus conabuntur adversarii Principem expugnare. Verum ist tam iustas et tam honestas pro se causas habet ut facile se tueri possit si modo constans voluerit. Quod quidem ipse saepe pollicetur. Adjuvandum est tamen piorum precibus.” MAH III.138-139.

³³ „Peroravit Demetrius arrianorum episcopus valde seditiose in nos, neque aliud egit quam ut ostenderet nos idololatrias ex Cap. 6 Ezechieli, neque aliud, neque id alio medio probavit. O theologica tandem dantur libelli supplices: Primo a calvinistis qui inter caetera P. Stephanum Aratorem accusarunt de concionibus quas in eos evomuerat (vere omnes dicunt, eius insuetum

Societati zelum parum prodesse nostrae causae). Ab arrianis qui inter caetera non petiverunt disputationem, sed solum disputationum fecerunt mentionem ea lege ut si velimus, illi sint parati disputare, his tamen legibus: 1. Ut non fiat more academico. Nam illum nullus pene illorum scit praeter Demetrium. Idque eorum disputationes prius habitae ostendunt, ubi nihil fere forma syllogistica conficitur, sed tantum dicitur: ita dixit Blandrata, Demetrius, etc. 2. Ut lingua etiam ungarica aut latine sed per interpretem ungaricum. 3. Ne utatur auctoritate sanctorum patrum.” MAH III. 250.

³⁴ „Sed nulla concessa Privatum tamen colloquium habuit Emanuel cum Demetrio, arrianorum antesignano coram Principe et Gubernatore... Idem Demetrius primus in comitiis contra nos peroravit rogans regnicolas ut primum omnium negocium religionis tractaretur, quo faelicus caetera temporalia succederent, et aliquid certi de eiectione iesuuitarum statueretur. Responsum est nomine Principis, non esse nunc tempus de ea re tractandi. Secunda et tertia die idem magnis clamoribus urserunt dicentes, se nolle respondere Principi ad suos articulos nisi prius ipse regni postulatis assentiretur et assignaret certum diem quo generalia comitia celebrantur, in quibus primum de pelendis e regno iesuivitis ageretur. Missus est Cancellarius a Principe qui diceret, modo nihil de religione statui posse. Primo quod nondum rex Stephanus sepultus esset, qui simul etiam erat princeps Transylvaniae et ante eius sepulturam nihil posse in religione innovari. Secundo quod multorum conscientiae in religione iesuuitarum conquievissent et illas non esset aequum turbare. Tertio quod multi ex magnificis abessent et illis iniuria fieret si ipsi absentibus aliquid de religione statueretur. Generalia autem comitia ita sunt promissa si aliquid impendimentum non occurrerit, famis, pestis, belli, etc.” Szántó István: Historia Collegiorum MAH III.138-139.

³⁵ „Iam instant comitiae in quibus procul dubio Societas et religio catholica ab adversariis oppugnabitur. Totis viribus Demetrius arianorum superintendens pro contione publica populum concitat contra nos. Eius tamen conatibus quantum possumus, imus obviam.” MAH III. 228:

³⁶ „Die 20 decembris caepta sunt generalia comitia in oppido saxonico Megges... Eo die habitae sunt in templo conciones a superintendente calvinistarum et arianorum (ad quas invitati sunt a nobilitate plerique omnes senatores consilii Principis), quorum illi contionem solitam cecinit, idololatriam esse omnino tollendam et imagines Christi et sanctorum mera esse idola, papistas praeterea panem pro Deo adorare. Hic vero contra Pontificem plenis buccis invectus dixit, illum vocari a suis terrestrem Deum et divinis honoribus adorari et in iure canonico scriptum esse Papam posse una hora mille animas ex inferno liberare.” MAH III. 296.

³⁷ „Demetrius antistes arrianorum dixit, iesuivitas Papam pro terrestri Deo adorare, ob id illos eiciendos esse tanquam idololatrias, 2. Eos affirmasse Papam una hora mille animas posse ex inferno liberare, 3. Quod colonos gravissimis laboribus et exactionibus cexarent, 4. Quod multas villas et amplissimos redditibus haberent in regno, 5. Quod magistri eorum discipulos docuerint posse eos occidere parentes suos propter religionem, 6. Quod Arator vehementer exagitet ministros ipsorum contionibus et disputationibus, 7. Quod iesuivitas in omni-

bus provinciis authores seditionis essent, 8. Quod suasu illorum occidisset rex Philippus filium suum quod ad haereticos defecisset, 9. Verendum esse ne per illos Inquisitio Hispanica in regnum introducat, 10. Illos exploratores esse Pontificis, cuncta illi perscibendo quae in regno contingunt, 11. Quod idola ab ipsis magno labore explosa iterum reducerint." MAH III. 316-317.

³⁸ „Di·piu lessero publicamente fundatione di seminario claudiopolitano; et quelle parole dicono: »Erit propugnaculum fidei catholicae« explomico che il Papa fazeva fortezza in Claudiopoli." MAH III. 407-408.

³⁹ „Post gevelsem ministrum Demetrius arrianae factionis propugnator assurrexit. Accusavit in primis Pontificem se facere et velle haberi Deum terrenum et a nobis ita etiam praedicari; deinde doceri a nobis a Pontifice posse uno momento sexcentas animas ex inferno liberari; idque etiam in catholicorum libris exstare contendit; tertio gloriari Pontificem se omnem potestatem in quoscunque reges habere; demum, ita a nobis eius potestatem extolli ut dicamus Pontificem supra, praeter et contra omnia iura humana et divina posse dispensare." MAH III. 471.

⁴⁰ „Reliqui passim in regno obiciebant a Societate ita pueros institui ut hostes saevissimi contra suos parentes haereticos e medio tollere; imo si id faciant, magnas indulgentias a Pontifice consecutores." MAH III. 472.

⁴¹ A kolozsvári iskolák körül ekkor kialakult szellemi (és kevésbé szellemi) vitákra lásd: Pirnát Antal: Arisztotelianusok és antitrinitáriusok, Helikon 1971. 363-392.

⁴² „Sunt et a claudiopolitanis nonnulla capita contra nos proposita, sed nullius momenti etiam si vera fuissent. Aiebant in primis se invitisi Societati collegio et locum pro seminario fuisse a Rege concessum. Deinde a nobis summa superstitione funus mortuorum in meridie facibus accensis celebrari, quarum, inquit, tantus est fumus ut homines excaecentur. Tertio a nostris studiosis custodes portae male fuisse mulctatos. Demum in vigilia Dominicae Palmarum in contentum civium arborum ramos per civitatem in templum nostrum a studiosis afferi..." MAH III. 473.

⁴³ „Quod quidem ut novum et inauditum, ita admirabile omnibus visum est, illius potentiam tanto pere a nobis extolli. Atque ita esse, ex catholicorum scriptis dixit se posse demonstrare; ac si hoc parum est, inquit, in mortuos potentiam exerce, in vivos etiam se omnem potestatem habere gloriatur, et se dominum dominantium, regumque regem esse turpissime mentitur, immo et profitetur contra, praeter et supra omnia iura humana et divina posse dispensare." MAH III. 282.

⁴⁴ „Obiectiones arrianorum claudiopolitanorum eadem die. His adiecerunt claudiopolitani arriani novas et ipsi aliquot rationes: 1. Quod pro scholis suis eades civium occupassent; 2. Terram illorum pro sepultura catholicorum ademissent; 3. Quod peregrina vina in civitatem invexissent contra ipsorum privilegia; 4. Quod corpora defunctorum suorum cum luminaribus et cruce per mediam civitatem defferent ad sepulchrum in ipsorum ignominiam; quod mitterent suos studiosos ad contiones suorum ministrorum ut eorum dicta et facte observarent." MAH III. 317. Valamint ugyenez csaknem szó szerint megismételte: MAH III. 350-351. Szántó Arator István az ötödik rágalomra meg is felel

rögtön: Érthetetlen, hogy az áriánusok miért félnek attól, hogy mások is hallgatják prédikációjukat, ha náluk az igazság. Amikor egyébként ő négy éven keresztül prédikált Kolozsváron - mondja -, mondja feltűnt neki, hogy prédikációin az unitárius diákok jegyzetelnek. Erre válaszul küldött ő is diákokat Demetrius prédikációira. Ők kezdték tehát ezt a dolgot. „Deinde cum Arator Claudiopoli quator annis concionaretur, primi trinitarii miserunt studios reprehendit, nec eos e templo eiecit. Sed hinc accepta occasione misit et ipse suos studiosos qui audirent contionem Demetrii, antistitis arrianorum, quid contra suam contionem et catholicam Ecclesiam debaccharetur, ut falsa crimina sibi vel catholicis imposita posset diluere. Indignum enim et iniustum fuisset si illis licuisset quicquid libuisset in catholicos effutire, et istis non fuisset concessum respondere, nec se ab obiectis calumniis purgare.” MAH III. 352.

⁴⁵ „Nos Christianos principes inflammare ad bella et persecutiones fidelium et inducere inquisitionem hispanicam. Se igitur mature prospicere velle ne tala quid accidat in Transylvania. Exaggerabant et illud ex oratione P. Tucci in funere Gregorii 13 quod scilicet sui praedecessores per bella non potuere, id Gregorius perseminaria (inter quae numerabatur et claudiopolitanum) perfecit ut regnum suum toto terrarum orbe dilaret.” MAH III. 300.

⁴⁶ „Sed nostris abeuntibus, statim et Demetrius et cives claudiopolitani assurexerunt. Ac primo Demetrius: Itane, ait, Pontificis imperium hic augeri in regno permittitis? Nec advertitis sicut contra austriacos viennense seminarium, contra lituanos vilnense, ita contra Transylvaniam claudiopolitanum erectum fuisse; ex quo studiosi ita prodeunt armati ut et nobis minentur et satelites portae custodes invadant. Ad extremum si hi, inquit, in regno relinquentur, paulo post Transylvania actum erit. Nam ut ante aliquot annos magnum hinc thesaurum romani pontifices adportabant, si catholicorum fides increbuerit, verendum ne bona ecclesiastica reputabant quae iam inter nobiles divisa magno omnium detrimento et iniuria restituentur.” MAH III. 283.

⁴⁷ „Sed nihil mordacius quam quaedam verba quae a quodam nostrorum Romae coram Gregorio XIII dicta fuerunt. Nam et de scripto recitavit et ungarice Demetrius interpretatus contra nos nobilitatem, satis accensam novis facibus inflammavit. Patris verba talia erant ut ut viderentur innuere, ideo hic esse aedificatum seminarium a Pontifice ut tanquam omnibus haereticis opponeretur.” MAH III. 284.

⁴⁸ A jezsuiták 1588-as kiűzéséről: Erdélyi országgyűlési emlékek III. 1576-1596. in: Magyar történelmi emlékek Bp., 1977. 238-240. A jezsuiták jelentése az országgyűlés folyamáról: uo. 248-257.

⁴⁹ „Quinta die iulii hora septima Claudiopoli concinabatur Demetrius quidam Hunniadinus arrianorum et samosa tenerum totius regni pseudoepiscopus. Exponebat is ex capt. 8 Amos famem et sitim spiritualem Verbi Dei maximam futuram nostra aetate. Cum autem populo explicare voluisset, quodnam eset verum genuimque Dei Verbum, hemiplexia totius lateris sinistri ex tempore corripitur, tantoque phlegmate os occupatur atque pumis, ut volens ne unum quidem verbum amplius formare potuerit. Quare ab arrianis auditoribus e suggestu domum deducitur, ubi motus persistens postridie moritur miser. Is est qui plurimum in eicienda Societate laboravit; qui Christo plus quam

antiqui arriani detrahebat; qui hic regno plurimum intulit nocumenti propter magnum doctriane nomen de illo sine iusta causa conceptum a plebicula. Omnes sibi persuadent nunc futuram magnam religionis mutationem Claudiopoli, cum nullus ministrorum inveniatur qui illius doctrinae per omnia consentiat. Forte fient aut calvinistae aut puri arriani. Utinam tandem ad aspiciendum lumen catholicae religionis perveniant." MAH III. 818.

⁵⁰ Gál Kelemen: i.m. 377.

• ⁵¹ Kolozsvári városi tanácsi jegyzőkönyvek Kolozsvár város levéltára bírói és közgyűlési jegyzőkönyvek 1585-1605. TOM I. Fasc. I. Fol. 200.

⁵² RMK II. 228.

⁵³ Kolozsvári városi tanácsi jegyzőkönyvek uo.: Fol. 202.

⁵⁴ Bibl. Diss.? 115.

⁵⁵ RMNY 836.

⁵⁶ BMVF. 34., Kolozsvár, Balázs Mihály, szóbeli közlése alapján

⁵⁷ Ilyen szakértőként tartja számon, nyilvánvalóan az általunk említett forrásokra támaszkodva egy francia összefoglalás is: „Demetrius Demetrius faux Eveque des Ariens, qui alliot eriant effroiblement par taut, que les Jesuites alloient retabler l'Empir du Pape et Idololatrie parmui les Transilvains.” Louis Maimbourg: *Historie de l'arianisme depuis sa naissance...* Paris, 1678. 517.

⁵⁸ Heltai Gáspár és Bornemissza Péter művei: Szerk.: Nemeskürty István Bp., 1980.

⁵⁹ Keserű Bálint: *Epiktétosz Magyarországon a XII. sz.-ban, Irodalomtörténeti dolgozatok*, Szeged, 1963.

⁶⁰ Balázs Mihály ItK 1985.

⁶¹ Pirnát Antal: *Arisztoteliánusok és ...*

⁶² RMKT XVII sz. 5. 58.

⁶³ Máté Györgyi: *A szentírás apológiája a szombatosok régi könyvében*

FÖLDES FERENC

ÁRKOSI BENEDEK IMÁDSÁGOSKÖNYVE

1733-ban az erdélyi Unitárius Egyház Konzisztórium a következő határozatot hozta: A magisterek, akik cenzúrabizottság előtt megjelennek, vigyék magukkal az Árkosi Benedek magyar munkáját. Minden magisternek saját példánya legyen, mivel már régebben elrendeltetett, hogy azt olvassák, tanulják és másolják.

A rektorok évente egy vagy több alkalommal megjelentek a cenzúrabizottság előtt, hogy számot adjanak hitükről, dogmatikai felkészültségükről és hitvallásuk helyes voltáról. A határozat értelmében a cenzúra tükre az Árkosi - Imakönyv volt, így nem lehet eléggé hangsúlyozni a jelentőségét. Ennek ellenére sem az egyháztörténet, sem az irodalomtörténet nem méltatta kellőképpen a könyvet, noha kiemelkedő helye volna egy olyan antológiában, amely a pietizmus előtti magyar kegyességi irodalmat mutatja be, és nem utolsósorban egye-

dülálló mű az erdélyi egyház alapvetően dogmatikus-apologetikus jellegű irodalmában. A 17. sz. második harmadában három Árkosi Benedek nevű tanár tevékenykedett Erdélyben, nem csoda hát, ha életrajzi adataik már a 18. sz.-ra összekeveredtek. Az életrajzok problémáit részben megoldotta századunkban Herepei János, tanulmányt írva a kálvinista Árkosiról. A két unitárius tanár a kolozsvári kollégiumban tanított. Árkosi Gelei Benedek, a „nagy” Árkosi, akinek a művet a legutóbbi időkig a szakirodalom tulajdonította, 1645-ben kezdett el tanítani, miután hazatért Padovából. Még Padovában 1639-ben és 1640-ben kiadta a két beszédét, amelyekből sajnos nem maradt fenn példány. A másik Árkosi, Tegző Benedek a leideni és az oderafrankfurti egyetemen járt 1651-től 1654-ig. 1654-ben tartotta beköszöntő beszédét a kollégiumban Scylláról és Charybdysről. Későbbi tevékenységéről alig lehet valamit tudni. Az egyháztörténész Kénosi Tózsér azt írja egyháztörténetében, hogy az emberek Kolozsváron „de magicis productionibus”, azaz bűvészmutatványairól csodás történeteket meséltek. Régióta köztudott, hogy az Imádságoskönyv 1657 és 1661 között keletkezett, de Szabó Miklós előtt egyetlen kutató sem figyelt fel a városi számadáskönyveknek arra a bejegyzésére, ahol azt olvassuk, hogy Árkosi Benedek úr, a kolozsvári kollégium professzora és a város orvosa 1647. december 3-án meghalt. Mivel a két tanár közül csak Gelei iratkozott be az orvosi fakultásra, a művet a másíknak, Árkosi Tegzőnek kell tulajdonítani.

Kénosi Tózsér nyomdászattörténeti munkájából és a modern bibliográfiai kutatásokból tudjuk, hogy az Unitárius Egyháznak nem volt nyomdája a 17. sz. közepén, a kálvinista fejedelmek egyházpolitikája pedig nem is tette lehetővé, hogy könyveiket kiadják. Így az Imádságoskönyv is kéziratban terjedt, legkésőbbi másolatai a 18. sz. közepéről származnak.

A könyv két nagyobb egységre oszlik. Az első rész tartalmazza az ajánlást és három dogmatikai traktátust, ezután következnek a második részben az imák és a hozzájuk rendelt elmélkedések. Az ajánlásban Erdély siralmas állapotát mutatja be a szerző. A nyomorúság az igaz Isten tagadásából és a nép bűneiből ered, ezért a szerző a könyvben meg akarja mutatni az utat a helyes hitvallásra és a kegyes életre. Az ajánlás után következik a három dogmatikai traktátus, az Atyáról, a Fiúról és a Szentlélekről. Ez a rész, amelyen néhol érződik a katekizmusok szerkesztésmódja, a szerző szándéka szerint rendszeres dogmatikát tartalmaz, de nem nélkülözi az apologetikus jelleget sem. Árkosi, mint oly sok elődje, különös hangsúlyt helyez a háromsághívók által vitatott kérdésekre, és azokat a tételeket, amelyek közösek a többi protestáns egyházzal, nem fejtegeti részletesen. Így például az első traktátusban szinte csak katalógusát adja a szerző az atya tulajdonságainak. Már itt fel kell figyelnünk arra a sajátosságra, hogy az Atya akaratáról szóló elmélkedés, amely a predestinációt taglalja és egyben tagadja, sokkal nagyobb jelentőséget kap, mint a klasszikus antitrinitárius dogmatika alaptétele, Szentháromság tagadása.

A három traktátus legfontosabbika természetesen a második, a Fiúról szóló. Mindenekelőtt bibliai helyekkel bizonyítja, hogy nem isten, hanem csak halhatatlan ember, akinek egy természete, de két állapota van. Az isteni erőt az Atyától kapja, ő csak engedelmeskedik. Mivel nem volt preegzisztenciája, nem vehetett részt a Teremtésben sem. A traktátus magja a satisfactio tételének

tagadása. A szerző először filológiai érveket hoz, hogy az elégtételt tagadja, majd a formális logika eszközeivel érvel. A Teremtés és az új ember teremtése végtelenül nagy erőt kívánnak, de Krisztusnak mint embernek a szenvedése nem lehetett akkora erejű, hogy a bűnök eltörlését megszolgált volna.

Ha az ember az elégtétel által üdvözülhetne, nem követelhetné meg az Isten a bibliai parancsok szigorú megtartását. A büntetés és az irgalom nem Isten esszenciális tulajdonságaiból erednek, ezért nem törvényszerű, hogy Krisztus halála Isten irgalmát vonta volna maga után. A megváltás ténye nem más, mint az új szövetség megerősítése Isten és ember között. Krisztus a halálával példává vált előttünk, ezzel nyitotta meg az utat a megváltásra. Ezért őt szeretni, tisztelni és parancsait megtartani kell. Az imádás kérdését elegánsan kikerüli a szerző. A kevésbé vitatott tételeknek az antitrinitárius dogmatikán belül, így a Szentlélek személyének, nem szentel nagy figyelmet. A Szentlélek nem Isten, hanem az Atyától származó isteni erő.

Ha a traktátusok forrásait átnézzük, az első helyen a Biblia és az egyházatyák könyvei állnak. Árkosi a szokásos retorikai fogással minden eszközt megragad, hogy jeles katolikus és protestáns teológusokkal bizonyítsa saját tételeit. Így idézi Ballarminust, Luthert, Kálvint és más ortodox teológusokat. A Biblia értelmezésének legnagyobb tekintélyei azonban Erasmus és Hogo Grotius. Enyedi György neve is előkerül időnként, hozzá utasítatják az olvasó, ha a szóban forgó bibliai hely részletesebb értelmezését szeretné olvasni. A mű valódi fontosságát a kézirat második része adja, ahol a napi elmélkedések találhatók. Hasonló, a személyes kegyességet szolgáló elmélkedéseknek nem találjuk nyomát az Unitárius Egyház irodalmi emlékei között egészen a 19. századig. A szerző a hét minden napjára három imádságot és minden imádsághoz egy elmélkedést írt. Az elmélkedések nem épülnek szisztematikusan egymásra, hanem bizonyos tételek köré csoportosulnak, illetve ezek a tételek újra és újra előkerülnek. Az első tétel a predestináció tagadása. Az első hét elmélkedés csaknem kizárólag erre és az elégtétel tagadására épül. A szerző alaptétele az eleven hit elsődlegessége, amely biztosítja a helyes hitvallást is. Nem szükséges, hogy a keresztény nép értse a teológiai vitákat, ha kegyesen él, a hitvallásban sem fog tévelyegni. Az igaz ember Krisztus parancsát, ami csak morális jellegű, meg tudja tartani, így Isten segítségével elérheti az üdvösséget. A magisztrátusról szóló elmélkedés tematikusan különbözik a többitől, mivel itt egy egyházpolitikai és politikai kérdés tárgyalatik. Az egyházi vezetők nem állhatnak a magisztrátus fölött, és ugyanígy a magisztrátus sem alkalmazhat erőszakot egyházpolitikai kérdésekben. A különböző felekezetek együttélése hasznos az államnak, ha pedig a magisztrátus valamelyik felekezetet üldözi, isteni büntetés sújtja az országot. Némiképpen heterogénebb képet mutat az elmélkedések tematikája a hét második felében. Egyrészt folytatódik a predestináció és a satisfactio tagadása, másrészt megjelenik az áteredő bűn tagadása is azokban az elmélkedésekben, amelyek a bűnt, a bűnbocsánatot, az ítélet napját és az örök boldogságot tárgyalják. Ha most átnézzük az elmélkedések forrásait, más képet látunk, mint a traktátusoknál. A Biblia és az egyházatyák mellett kizárólag szociniánus és remonstráns teológusokat találunk. Ezek Johann Crell, Johann Volkel, Hugo Grotius, Simon Episcopius és Stepha-

nus Curcellaeus. Ha az ember az említett teológiai tételeket és a könyv forrásait egymásra vetíti, meg kell állapítania, hogy az elmélkedések a legfontosabb remonstráns tételeket mutatják be és terjesztik az erdélyi olvasók körében. Tehát módosítanunk kell a korábbi egyháztörténeti kutatás eredményeit. A remonstráns eszmék Erdélyben nem a 18. sz. elején jelennek meg, hanem már a 17. sz. közepén.

A könyv sikerét és elterjedtségét különböző okokkal magyarázhatjuk. Egyrészt a 17.sz.végén az erdélyi Egyház feltehetően tudatos egyházpolitikai megfontolások alapján a remonstránsok felé fordult, mivel ezzel a kapcsolattal becsatlakozhattak az európai protestáns egyházak res publicájába. Az Imádságkönyv megteremtette ehhez az orientációhoz az alapot a hívek körében. Másrészt a kézirat első része szisztematikus dogmatikát nyújt, amiben alig található nyoma a radikális hagyománynak, így tanítható és tanulható. És végül az elmélkedések valóban az egyéni kegyességet szolgálják, ezért tudtak Szent-ábrahámi Dogmatikájának megjelenése után is tovább élni.

(A következő számunkban folytatjuk a konferencián elhangzott előadások közlését)

PARÁSZKA MÁRIA SZONJA

BRASSAI SÁMUEL PUBLICISZTIKAI TEVÉKENYSÉGE ÉS HATÁSA A XIX. SZÁZAD MŰVELŐDÉSI ÉLETÉRE

Brassai egész élete munkával telt el, a tudás hatalmának megszerzése éltette, s mindig ez adott erőt neki az újabb és újabb tudományok felé forduláshoz... Publicisztikai tevékenysége is szerteágazó és gazdag.

Első műve A gyönyörűségről 1832-ben jelent meg a Nemzeti Társalkodóban, amelyben arról írt, hogy mit jelent az embernek a szép művek szemlélése és hallása. Már ezzel a dolgozatával is tanítani akart, mint később is egész életében... Ezért fő célja az volt, hogy felébressze az emberekben a művészet és a természet iránti szépérzékét, s megszerettesse mindenkivel. Brassai köztudottan vitatkozó hírében állott, aki meghallgatta mások véleményét, de saját véleményformálásához, egyéni felfogásához mindig ragaszkodott; műveivel az akaró és cselekvő emberekre szeretett volna hatást gyakorolni. Szerette a filozófiát, szívesen tanulmányozta a nagy filozófusokat, de igazi énje a földön akart élni testestől-lelkestől. Ez határozta meg egész munkásságát.

Írói, szerkesztői tevékenységének idején sok kritika érte Brassait, s mivel ő is kemény kritikusként bizonyult, sokat támadták. De munkáját sok jeles ember elismerte, méltatta. Szemére vetették azt is, hogy nincs megfelelő végzettsége, iskolája. A tudása azonban mégis rengeteg embert meggyőzött. Ezért is bízták rá annak idején - a Casinó megalapítása után, mely Bölöni Farkas Sándor nevéhez fűződik 1833-ban - a népűjság szerkesztését. A Casinóban élénk szellemi élet folyt, ez lett a nemzeti élet, a hazafias szellem ápolója, s a sok irányban

művelt Brassai meghatározó személyisége lett a Casinónak. Itt ismerkedett meg Barabás Miklóssal is, aki később lefestette, s Brassai vezette be a Casinóba Petőfit 1847-ben.

1834-ben elindította tehát a Vasárnapi Újságot - ez lett a néplap neve -, mely eleinte az Erdélyi Hírlap mellékleteként jelent meg, de később önálló lapként látott napvilágot, mely újság a hasznos tudnivalók tárháza volt. Ebben Brassai a hazafias, erkölcsös élet szószólója. Ez a lap hosszú évekig segítette munkáját tanárként is, mert elképzeléseinek hangot adhatott az olvasóközönség előtt, s ugyanakkor támogatókra is lelt bennük. Merész kritikái a sok támogató mellett ellenségeket is szerzett a tudósnak, de ez nem keserítette el, hanem további munkára ösztönözte. Brassai úttörőnek számított abban is, hogy sürgette az igazi történelem megírását és tanítását - fontos, hogy a gyermekek tanuljanak nagy elődeink példáiból -, megelőzve ebben Horváth Mihályt is. Tanulmányozva a külföldi pedagógusok tevékenységét és oktatási módszereit, már 1836-ban írt a Vasárnapi Újságban a kölcsönös tanításmódról és annak fontosságáról, hasznáról. Ugyanakkor saját elképzeléseit is mindig bemutatta a lap hasábjain is, az oktatásról. 1836-ban írta: „Csak kezdjük ott, a hol kezdeni kell, és ne lépünk soha tovább, míg előbbi lépésünkben erősen meg nem állunk... aztán akár melyre biztosan indulhat a tanuló. Ez a fűvészet tanulásának egész titka.” (Vasárnapi Újság Egy kis útmutatás a fűvészetéről, 155. old.) S mivel sokszor visszatért a különböző oktatási-nevelési módszerekre az újságban, álljon itt még egy idézet, de már 1881-ből. „Módszerünket legkényelmesebben ugyan házi tanításra használhatni, de a kiseddévó intézetekre, kisiskolákra, sat. is alkalmazható, csakhogy minél apróbb csoportokra kell a gyermekeket osztani, mert beszélgetési módszer egyszerre sok gyermekkel nem kivihető.” (246.old.)

Hosszú évekig (15 évig) szerkesztette Brassai a Vasárnapi Újságot, de szeretett volna többet adni az ifjúságnak, több segítséget nyújtani a szülőknek a nevelésben, ezért 1851-ben elindította a Fiatalság Barátja c. újságot, amelyben matematikai, történelmi feladványokat közölt..., megjelentette Gyulai Pál és Arany János verseit..., történelmi megemlékezéseket írt..., szolt a napfogyatkozásról stb. Ebből az újságból azonban összesen csak hat füzet jelent meg. A fentiekhez hasonló céllal jelent meg a Természetharát is 1843–1848 között.

Időközben Brassait tanárrá választották 1837-ben, de azért az írással, szerkesztéssel nem hagyott fel; az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyveiből 1859–1873 között évente 6-7 füzet jelent meg; a Criticai Lapokból csak egy 1855-ben, A magyar nyelv ellenőréből 2 füzet 1852-ben; az Összehasonlító irodalomtörténeti lapokat 1877-ben Metzl Hugóval együtt szerkesztette. A felsoroltakon kívül azonban még számos újság szerkesztője, társszerkesztője volt, de sokat írt más lapokban is. Miután tanárrá választották, még többet foglalkozott oktatással, neveléssel, tapasztalatait szívesen megosztotta másokkal is. Szíven viselte az ifjúság gondjait, problémáit, kereste a megoldást az oktatás megreformálására; kiállt a magyar nyelven való tanítás megvalósítása mellett. Látva a népoktatás siralmas helyzetét a tankönyvhiány miatt, elindította a Kék könyvtár sorozatot, s tankönyveket írt, szerkesztett, fordított. A magyar nevelés

története (Bp. 1988, Bajkó Mátyás és mások) kiemelkedő tankönyvíróként emlegeti másokkal együtt.

Brassainak elévülhetetlen érdemei voltak tehát a magyar népiskolai oktatás fellendítésében, mert egész egyéniségével nevelt, oktatott, kereste a megfelelő módszereket a tanítás színvonalának emelése érdekében. Dr. Kiss Áron A magyar népiskolai tanítás története (Bp., 1881) c. munkájában írja róla: „Nevelési íróink közül Brassai az első, ki az oktatási elveket eredeti, önálló gondolkodáson alapuló rendszerbe foglalta. Elmélete bátran kiállja a versenyt akár melyik német pedagóguséval, s mint magyar gondolkodás szüleménye, ránk nézve kiváló fontosságú.” (184. old.)

A magyar nyelv szép és helyes használatával nagyon sokat foglalkozott Brassai cikkeiben (pl. Az anyanyelvi oktatás taneszközei - Néptanítók Lapja 1876, A magyar nyelv taneszközei - Néptanítók Lapja 1877) és könyveiben egyaránt (A magyar mondat - 1860; A magyar bővített mondat - 1870; A mondat dualizmusa - 1885). Az anyanyelvre építve tehát egyik legfontosabb gondolata volt az, hogy tanuljon mindenki nyelveket, s legyen ezáltal kitekintése a világra, mert minden néptől lehet tanulni valamit. Nyelvkönyvei - Ingyen tanító francia nyelvmester, Okszerú vezér a német nyelv tanítására – több kiadást is megértek – alapján kiemelte a nyelvtanítás - tanulás elsődlegességét, mert az az emberi agy egészét foglalkoztatja, s úgy tartotta, hogy a természettudományokhoz érettebb ész kell, s ezért azt később iktassuk be a tanulni valók közé.

Brassai publicisztikai tevékenységének kétségtelen pozitív hatása a XIX. sz. művelődési életére több területen is megmutatkozik. A mindig vitatkozó, újat, jobbat kereső szellem népe felemelkedését, megmutatkozását, megmaradását a nyelvében erősödőnek szerette volna látni, s ezért azonnal ellenségnek tartotta azokat, akik vétettek a magyar nyelv tisztasága ellen, s véleményének hangot adott különböző fórumokon. Igaz, hogy ezzel sok ellenséget szerzett magának, de az író és kritikus egyszemélyben nemzetének, s a nemzet nyelvének akart csak szolgálni, senki másnak. Nyelvészeti dolgozatai, írásai közül kiemelkedik a Szórend és accentus c. akadémiai értekezése (1888), melyben leírja, hogy a magyar eredeti nyelv, mely tényt ő mindig hangsúlyozott. Nem csak irodalmi, hanem zenei és színházi kritikákat is írt - nagyon szerette és művelte a zenét -, melyek élvezetesek és tanulságosak voltak.

Írói munkássága alapján Brassait már 1836-ban jelölik akadémiai tagnak (ajánló: Szemere Pál, báró Wesselényi Miklós, Vörösmarty Mihály és Perger János), de nem kapta meg a megfelelő szavazatot, csak 1837-ben, akkor is csak a IV. osztályba - matematika és természettudományi tagozat -, holott a bölcsészeti és történelmi osztály illette volna meg. S bizony több évtizednek is el kellett telnie ahhoz, hogy taggá váljék. Mivel az 1850-es években Pesten lakott, rendszeresen részt vett az Akadémia értekezletein, s bírálta is magyartalanságát (1852-ben). A filozófus, nyelvész Brassai szakadatlanul dolgozik... Kitüntetésként éri, amikor 1865-ben az Akadémia bevélasztja abba a bizottságba, amelyet a magyar helyesírás ügyében küld ki, hiszen Brassai a természettudományi osztályhoz tartozott. De azért 1857-ben a filozófiai osztályban felolvasott Logikáját Marczibányi-díjjal jutalmazta; felismerték kiváló érdemeit.

1859-ben Brassai visszaköltözött Kolozsvárra, s mivel messze van a fővárostól, nehéz jelen lennie az akadémiai értekezéseken, s ezért sokszor más olvassa fel dolgozatait. De 1865-ben (28 év után) az Akadémia végre rendes tagjává választotta a második osztályban. S természetesen nem hiába. Brassai megírta módszertani értekezéseit, melyet három részben olvasott fel: Módszerről, Mit tanítsunk?, Módszer és némi alkalmazásai címen. Ezen munkájának legfontosabb alapgondolata; keveset, jól és lassan. Művében kiemelte, hogy; „... az egyedül helyes és célszerű oktatás az, mely az oktatót alkalmassá teszi az oktatásnak nélkülözésére, azaz művének önerején való folytatására.” (A módszerről, I. rész, 49. old.) Szerinte nem mindegy, hogyan tanítunk; fontos a fokozatosság, s az is, hogy mindig igazságot tanítsunk; legyünk következetesek, csoportozzunk óvatosan, ismételjünk célszerűen... Mire a fenti gondolatokat megfogalmazta, már több évi tanítási tapasztalat állt mögötte, mert nevelőként kezdte, tanárként folytatta, s később (1872-ben) majd az egyetemen kamatoztatta tanítási elképzeléseit, módszereit. Sokszor hangsúlyozta, hogyha a tanár tanítási módszere megfelelő, akkor már minden a tanítványon múlik, mégpedig az akaraton, melynek különben is nagy jelentőséget tulajdonított.

Brassai a tanítás mellett soha nem szűnt meg írni, mindig mindenről kifejtette véleményét. Írt a Keresztény Magvetőbe az iskolaügyről; a Budapesti Szemlébe a középiskolák helyzetéről, a tankönyvekről a Néptanítók Lapjába, s rendszeresen jelentek meg írásai az Unitárius Közlönyben is. 1888-1894 között szerkesztette a Család és iskola c. újságot, melyből szintén sok segítséget kaptak az olvasók, akiknek széles rétegeit célozta meg írásaival.

A tudós Brassai a tudományokat bizonyos szociális beállításból nézte, szerinte az ember azért foglalkozik a tudományokkal, hogy elveit értékesítse, hogy a tudomány jobbbá, könnyebbé és örömtelibbé tegye az életét. A tudomány eszköz és nem végcél, mert a vele való foglalkozás gyönyörűséggel jár, mert maga-magában találja meg jutalmát; a haladás örömeiben. A fentieket szinte szó szerint értelmezhetette Brassai, mert ő mindenféle tudományt művelt, s mondhatni inkább napi szükségletre írt. Tudását szétforgácsolta apró dolgokra, mert megelégedett azzal, hogy rávilágított dolgokra, jelenségekre; minden művészi hatást a közvetlen kifejezésben keresett, a stílus érdekelt legjobban, s ezt bírálta...Bírálatában két dolgot vizsgált mindig; a módszert - ez volt a vesszőparipája - és a fogalmak értelmezéseit. Tehát nem az a csodálatos, hogy a világ útja végtelen, hanem az hogy az ember ezt meg tudja mérni. A tudomány is csak úgy haladhat, ha a neki megfelelő módszert alkalmazzák benne, mert a módszer a tudomány művészete. Brassai szerint az iskola célja nem az, hogy tudományra neveljen, hanem a módszerre, mely arra képesít, hogy a gyermek a jövőben a maga lábán haladjon előre a tudomány valamely területén, ezért aztán ne tanítsunk fölösleges tárgyakat, melyeket a gyermek később nem hasznosíthat. Nem ismeretek sokaságát kell megszerezniünk, hanem hasznosíthatókat.

Brassai a fogalmak tisztázásán és a módszerek tökéletesedésén dolgozott; tanítványait önálló, alkotó munkára nevelte; olvasóit is ügyesebbé akarta tenni tárgykörének önálló művelésében; ő a nyers ismeretek pusztá gyűjtését

semmire sem becsülte. A természetben is legfontosabbnak a célszerűségi törvényeket tartotta - a növények, az állatok is túlélésre törekednek. Szerinte az ember (a tanuló) a könyvből megtanult vagy tanártól hallott szabályokat csak ideig-óráig őrzi meg emlékezetében, aztán elfelejti, de ha maga győződik meg valamely igazságról, törvényszerűségről, s maga találja meg a szabályt, akkor tudása élő marad. A Számító Szokráteszben írta (angolból fordította), hogy a gyermek szabályok helyett tegye próbára saját ügyességét.

Brassai tehát mindenféle tudományt művelt - életrajzíróival ellentétben - még jogot is, melyet egy kéziratában találtam: Észjogtan címmel. Simon Domokossal együtt írta 1875-ben, melyben többek között azt írja: „A jog az embernek társadalmi együttélésén alapul, feladata pedig azok alapján meghatározni a külső szabadság szabályait, ahol tehát a természet (phısica) törvényei szerinti együttélés lehetetlenné válik, ott a jogtörvény megszűnik, alkalmazása lehetetlenné lesz. Ehhez járul, hogy az ember, mint eszes és szabad lény, alanya a jogtörvénynek...” (23. old.)

Brassai a hit védelmére vállalkozott, de nem fogadott el olyan hitet, mely a tudást kirekeszti; állítja, hogy egészséges hit nélkül nem élhet meg a tudás maga sem; a fanatizmust azonban mélyen elítélte. Szerinte minden tudományok vezetője a filozófia, s ő sokat foglalkozott ezzel a tudománnyal. Élete alkonyán foglalta össze filozófiai nézeteinek legfőbb téziseit Az igazi pozitív philosophia c. művében 1895-ben (ez volt utolsó nagy munkája). Ebben az értekezésében Comte pozitívizmusából indult ki, de lényegesen bírálva azt. Brassai a filozófiát deduktív tudománynak tartja; a filozófiának alapelvéből, vezérelvéből kell kiindulnia - írja -, s ezt a követelményt minden bölcséleti rendszer szerzője igyekezett teljesíteni. Fontos erkölcsi elvként fejt ki az akarat szerepét, melynek azonban önkéntesnek kell lennie, mert ha az ember kényszerűen cselekszik, akkor az akaratot úrból szolgává alázza. Hangsúlyozza, hogy csak a véleményét fejt ki, melyet el lehet fogadni, de el is lehet vetni; szerinte az Isten az akarat mellé tanácsadónak rendelte az értelmet és okosságot, segítségül melléjük rendelt három támaszt is, melyek; a nevelés, az állam, a vallás. A nevelés szerepe pedig döntő fontosságú az emberek életében.

Brassai a XIX. század Magyarországnak meghatározó személyisége volt. Tevékenységének sokrétűségével, tudásának átadásával - cikkeiben, tankegyeiben, tanulmányaiban -, anyanyelvünk ápolásával mélyrehatóan hozzájárult az akkori művelődési élet élénkítéséhez, szinten tartásához, gazdagításához. Publicisztikája szerteágazó - legjelentősebbek a neveléssel és a filozófiával foglalkozó írásai -; kritikái jellegűek még akkor is, ha sokan vitatkoztak vele, de még többen természetesen támogatták. Egyéniség volt, olyan ember, aki tisztelte embertársait, támogatta a fiatal tehetségeket tanulmányaikban, tudásával, szerénységével tekintélyt vívott ki magának. Pedagógiai, neveléstani tapasztalatait, módszereit széles körben felhasználhatónak találok a mai gyermekek nevelésében-oktatásában egyaránt.

Dr. GAAL GYÖRGY

JAKAB ELEK ÉS KOLOZSVÁR

Jakab Eleket már egy százada, halála óta, úgy emlegetik, mint Kolozsvár történetíróját. Ezzel meg is különböztetik egykori osztálytársától, a város másik nagy XIX. századi történésztől, Kőváry Lászlótól, akit Erdély történetírójának szoktak nevezni. Életükben számos párhuzam és ellentét található. Itt három közös vonást emelünk ki: mindketten nagyon szerették a Szamos-parti várost, s mindent megtettek érte, itt érezték jól magukat; hű és szolgálatot vállaló tagjai voltak unitárius egyházuknak; lankadatlanul, életük utolsó napjáig írtak, óriási életművet hagyva maguk után. A legfőbb különbség életútjukban mutatkozik. Kővárynak Kolozsvárt leélt boldog öregkor jutott, Jakab Eleket hivatali szolgálata a fővárosba, száműzetésbe sodorta, ahol anyagi gondok s állandó visszavágyódás árnyékolták be utolsó évtizedeit.¹

Jakab Elek alig több, mint egy negyed századot élt Kolozsvárt. A Nyárad-völgyi Szentgeficén született 1820. február 13-án egy II. Rákóczi Györgytől nemeslevelet nyert régi székely kisbirtokos család sarjaként.² A helybéli elemi iskolában a később népköltészeti gyűjtőként számontartott Tiboldi István tanítja, 1829-től Székelykeresztúrra kerül a Koronka József vezette Unitárius Gimnáziumba. Az unitáriusok akkoriban egyetlen „főtanodával” rendelkeztek, a kolozsvárilal. A legtehetségesebb keresztúri diákok is ide jöttek a filozófiai tanfolyam elvégzésére. Jakab 1837 őszén kerül Kolozsvárra, abban az évben, amikor Brassai Sámuel korszakalkotó munkásságát kezdi a kollégiumban. A bölcseleti tanfolyamon még három Székely tanít (Miklós, Sándor és Mózes), kik közül Miklóst a következő tanévben püspöknek választják. Ekkoriban éppen Aranyosrákosi Székely Sándor, a költő és történész az igazgató. Anyai ágon rokona a szentgericei kisdíáknak.³ A tanári kar 1840-ben még Kriza Jánossal egészül ki.

Aranyosrákosi Székely Sándorról írt dolgozatában maga Jakab Elek is felidézi kolozsvári jelentkezését: „Midőn e sorok írója 1837-ben a kolozsvári unitárius főtanodába ment felsőbb tanulmányokat hallgatni, Székely igazgató volt, s atyja úgy ajánlotta pártfogásába, mint egy közeli rokonának fiát. Székely Sándor megkérdezte nevét, s azonnal rá emlékezett, örömét fejezte ki, hogy fiokat taníttatták, s megígérte, hogy segíteni fogja. Két nap sem telt el, midőn egy délután behívatott, elémbe terjesztette, hogy két r. katolikus vallású fiút akar kezem alá adni, akik közül egyik most kezdi a tanulást, s másik saját intézetökben rossz osztályzatot kapván elidegenedett a tanulástól. Reméli, hogy nekem sikerülni fog velök a tanulást megkedveltetni. Megígértem, ő biztosított és jó tanácsokat adott nekem. Másnap már tanulhatásom teljesen biztosítva volt. Egyik növendékem Szerdahelyi Kálmán volt, a másik Balázs Károly. Az első a magyar színpad elsőrendű díszévé fejlődött, utóbbi derék hivatalnok ma is a kolozsvári tudományos egyetemnél”.⁴

Minden bizonnyal ekkoriban Jakab is azok közé tartozott, akik Brassait, s az általa képviselt reformeszméket csodálták. A kollégiumi oktatás még latinul folyt, az anyanyelvi műveltséget nagyrészt az önképzőkori gyűléseken közvetítették egymásnak a fiatalok. Kézírásos diáklapokat állítottak össze, s bennük közölték verseiket, prózai próbálkozásait. Hol Emlény, hol Rózsa-bokor, hol Serdület volt a diáklap címe, míg 1834-től fő lapként állandósult a Remény. Mellette a diákcsoportok időnként más összeállításokat is készítettek.⁵ Így 1837-1838-ban Kóváry László és Jakab Elek együtt szerkesztették az Ébredőt. Az önképzőkörön elhangzott művekből állt össze az első, 1839-ben sajtó alá került Remény zsebkönyv, melyben Jakab Elek részben saját, részben Vadormi név alatt hat verset is közölt. Schedel (Toldy) Ferenc igen bátorítólag írt a Figyelmezőben (1839. ápr. 30.) erről a kötetről. Úgyhogy aztán Szentiváni Mihály összeállította a II. és a III. Remény-kötetet is a következő két évre. Ezekben is szerepel Jakab. Szentivániról írott tanulmányában utal a szerkesztőhöz fűződő viszonyára: „Kolozsvárott ismerkedtem meg vele, ő akkor Kolozs vármegyei aljegyző, én jogvégző diák voltam; midőn a kolozsvári unitárius főgimnáziumi ifjúság által 1839-ben megindított Remény zsebkönyv 1840-41-ki két évfolyamát szerkesztette, mindennapi volt találkozásunk; én felkerestem őt, s ő is bejött hozzám az unitárius főtanodában; leereszkedő, nyájas barátságú, nemes szív és szabad lélek; nem egyszer találkoztam nála b. Kemény Zsigmonddal és Kovács Lajossal, kikkel az Erdélyi Híradó című politikai lapot és Nemzeti Társalkodót szerkesztették.”⁶

Kollégiumi élete utolsó két évében esküdtt és köztanítói tisztséget is betölt. Emellett beiratkozik a jogi tanfolyamra. Mivel az unitáriusoknak ekkor még nincs jogi tanszéke, az itteni diákok, ha nem elégedtek meg a papi szolgálatra feljogosító végzettséggel, a másik két tanintézetben szerezhettek jogi alapismereteket. Jakab Kóváryval együtt a Református Kollégium kétéves tanfolyamát végezte el 1840–1842-ben Tunyogi Csapó József hírneves jogtanár tanítványaként. Tunyogi már 1833-tól magyarul adott elő, csak a szükséges szakszókincset tanította latinul. Elmondható, hogy Jakab Elek szellemének, reformer-forradalmár alkatának kialakításában ez a kolozsvári öt diákév megalapozó szerepet játszott.

A jogi pályára való felkészülés további lépése akkoriban a Marosvásárhelyi Királyi Táblánál való egyéves gyakornokoskodás és néhány ottani vizsga letétele volt. Csak ezek után lehetett ügyvédi vizsgára jelentkezni, Jakab 1842–1843-ban tehát Marosvásárhelyen él, majd a Nagyszébenben székelő Kincstárnál helyezkedik el. Ennek alkalmazottja a forradalom kitöréséig. Megismeri az ottani könyvtárakat, levéltárakat, s jól megtanul németül. 1847-ben gróf Mikó Imre lesz az erdélyi kincstárnok, s ettől fogva e hivatalban is a magyar tisztviselők nyilvánosan tárgyalhatják a reformeszméket. Közben Jakab Elek az 1846–1847-es kolozsvári országgyűlésen a közügyigazgatóságon szolgál, fültnúja a politikai vitáknak. 1847. február 27–28-án itt leteszi az ügyvédi vizsgát, s március 15-én felesküszik e pályára. Bár ettől fogva ügyvédként Kolozsvárt új életet kezdhethetne, mégis visszatér a kincstári hivatalnokoskodáshoz. Ez jobban megfelel alkatának.

A nagyszombati csendes évekre esik Jakab Elek felkészülése a kutatói pályára, s itt alakul lelkes publicistává. 1840-től rendszeresen küldi cikkeit a kolozsvári Erdélyi Híradónak, majd a Nemzeti Társalkodónak. Hol álnév alatt, hol saját nevével hozzászól a társadalmat foglalkoztató kérdésekhez. Legfontosabb cikksorozatában⁷ a vasútvonal követendő iránya mellett érvel. A százszok az Arad–Gyulafehérvár–Szeben irányt részesítették előnyben, a magyarságnak viszont a Nagyvárad–Kolozsvár irányú vonal kiépítése volt sürgetőbb. Hírlapi cikkei által vált Jakab Elek ismertté értelmiségi körökben. 1848 június–augusztusa közt átmenetileg ő is szerkesztette az Erdélyi Híradót.

Az 1848-as magyar forradalom ugyanolyan lelkesítőleg hatott rá, mint a kor valamennyi fiataljára. Részt vett a románok balázsfalvi nagygyűlésén, majd beszámolt róla írásban az Erdélyi Híradó és a Pesti Hírlap hasábjain, szóban a kolozsvári vezető politikusoknak.⁸ Jelen van az 1848. május 29-én kezdődő erdélyi országgyűlésen, mely másnap kimondja Erdély unióját Magyarországgal. Már három évtized távlatából is, mikor a fővárosban papírra veti ezzel kapcsolatos élményeit, így dicsőíti az unió kimondásának színhelyét:

„Magyarország ezeréves történetébe a legragyogóbb lapok egyike a városban lőn beírva. Nagyváradon 1538[-ban] a magyar királyság szerződészerűleg osztozkodó királyok által kétfelé vált, Kolozsvárat három század után a nemzet szabadon s lelkesedve nyilvánult akarata, királyi jóváhagyással, törvény által ismét egyesítette. Üdv neked, kies magyar Athenae, én édes második hazám! Nagy a múltban, dicső ama dicsőséges években! Mély alapú s izmos gyökerű a te műveltséged, megronthatatlan erővel. Üdv neked hívek s szabad férfiak és hölgyek hazája!”⁹

Az ellenzéki politikusok Jakab Eleket küldik Pestre, hogy megvigye az ottani kormánynak az unió hírét.

Messzire vezetne annak részletezése, hogy miként harcolta végig Jakab Elek a forradalmat Bem oldalán az alkaptányosságig jutva, majd hogyan szenvedett a megtorlás következtében. Szentgericére internálják, s vagy négy évig a földművelésből él. Onnan kezdi Kolozsvárra küldözgetni 1853-tól Agricola aláírási cikkeket. Ezekre figyel fel gróf Mikó Imre, s 1854 novemberében Kolozsvárra hívatja, felfogadja titkárnak. Két évig nyaranta gazdálkodik, ősztől tavaszig a szellemi-társadalmi munkának él.

Ekkoriban Mikó Imre háza a központja az erdélyi magyarság forradalom utáni önszerveződésének. Mikó segítségére van Jakab a színházi élet újraindításában, az Erdélyi Gazdasági Egylet ébresztgetésében, az Erdélyi Múzeum-Egylet megalapításában. Mikó tudományos munkásságához adatokat gyűjt. A gróf pénzén kutat Erdély valamennyi rangosabb könyv- és levéltárában, de még a pest-budai és bécsi levéltárakban is. Közreműködésével jelenik meg Debreczeny Márton *Kiovi csatája* és az Erdélyi Történelmi Adatok sorozat. Ő szerkeszti az Erdélyi Gazdasági Egylet 1854–1855-i évlapját és az 1856-os Erdélyi Mezei Naptárt. Később így idézi fel életének e szakaszát Jakab: „Ez időben én szerencsés voltam gróf Mikóval oly viszonyban lenni, s bizalmát oly mérvben bírni, mint nem sok ember a két országban: házánál laktam, irodalmi, szociális, politikai, sőt egyházügyi munkásságában is résztvettem; nem volt

előttem rejtve semmi köznek szánt gondolata, terve, törekvése. Sőt, megkérdezett minden iránt, ami bensőjében és körülötte történt.”¹⁰

1856 hoz döntő változást Jakab életében. Bizonyára kutatómunkája során megismerkedik Mike Sándor főkörmányszéki levéltárigazgató Róza lányával, s szeptember 4-én feleségül veszi. Így véglegesen Kolozsvárra költözik. A tűzoltótorony szomszédságában, a Széchenyi tér sarkán álló Mike-házban boldog otthonra talál. Megértő felesége tíz év alatt öt gyermeket szül neki. Minden bizonnyal apósa révén jut 1861-ben hivatalhoz is: a levéltárban lajstromozó lesz, 1863-ban aligazgató, majd apósa halálát követően 1867-től az igazgató. Mike akkoriban Erdély legjobb levéltárosa volt, aki nemcsak a szakmába vezette be vejét, hanem kéziratok okiratmásolatait is rendelkezésére bocsátotta. Valósággal utódául nevelte.

A házasságával kezdődő két évtizedet tekintette Jakab Elek élete legszebb korszakának. Egyre-másra írta levéltári kutatásain alapuló dolgozatait, de a napisajtóban is hallatta hangját Tevékenyen részt vett egyháza ügyeiben, megválasztják tanácsosnak, egy ideig pénztárosnak is. A Keresztény Magvető megalapítóinak egyike (1861), s legrendszeresebb munkatársa. Sorra közli benne a jeles unitárius emberek életrajzát. Átkutatja az egyházi levéltárat is. Kolozsvárt írja meg élete főművének, a város történetének első kötetét. Jakab anyagilag is jólétben él Kolozsvárt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy apósa egykori házából keletre, a Széchenyi téren telket vesz, s emeletes házat építtet rá 1872–1873-ban.¹¹

Hanem a történelem közbeszól. Az 1867-es kiegyezést követően újra törvénybe iktatják Erdély és Magyarország unióját, s ezzel megszűnik az Erdélyi Főkörmányszék. Ritka értékű levéltárának sorsa egyelőre függőben marad. Majd 1873-ra megszületik a döntés, hogy a bécsi kancelláriai levéltárak és az erdélyi főkörmányszéki levéltár a Budapesten létesülő Országos Levéltár része lesz, s oda átszállítandó.¹² Jakab Elekre hárul az átszállítás megszervezése, a levéltár pesti berendezése. 1874-ben európai körúton tanulmányozza Brüsszel, London, Párizs és München állami levéltárait. Majd gondos munkával csomagolja be az Erdély múltjának 172 évét megörökítő 1.785.000 okmányt felölelő anyagot, s 1876 októberében felszállítja Budapestre. Ott mintaszerűen helyezi el azt a rendelkezésére bocsátott 12 helyiségben.

Ezzel azonban véget ér nyugalma. Elveszti meghitt otthonát, családi körét. Évekig kell várnia, amíg családját Budapestre tudja költöztetni. Fővárosi állásához fűződő reményei sem teljesülnek. Nem nevezik ki csak országos allevéltárosnak (aligazgatónak), s keresete sem fedezi egyre növekvő kiadásait, meg kolozsvári adósságait. Eleinte még érdeklődik az iránt, hogy felekezete kolozsvári iskolájában kapjon tanári állást, esetleg az egyetemen tanszéket. 1877-ben végül családjá felköltöztetésével lezárul ez a kétlaki állapot. De élete végéig nosztalgiaival gondol Kolozsvárra, arra a szép kis Athenae-ra, „melyben én és az enyémeek oly boldogok valánk” - mint írja egy levelében Ferencz Józsefnek.¹³

Jakab Elek a fővárosban is Erdély múltjáról, s igen gyakran Kolozsvárról írt. Rendszeres munkatársa maradt a kolozsvári napilapoknak, folyóiratoknak. Gyakran ezek felkérésére írt tudósítást, nekrológot, tanulmányt.

Ha leszűkítjük igen-igen gazdag munkásságának körét csak a Kolozsvárhoz kapcsolódó írásokra, akkor is közel százal kell számolnunk, valamint néhány önálló kötetel. Munkatársa volt szinte valamennyi korában megjelent napilapnak. Cikkeket, tanulmányokat közölt a Hetilapban, Kolozsvári Közönyben, Magyar Polgárban, Kolozsvárban, Ellenzékben. Gyakran folyóiratban megjelent, közérdeklődésre számot tartó tanulmányait juttatták el e lapok a szélesebb közönséghez. Megírta a kolozsvári színház történetét (Magyar Polgár 1871), az erdélyi hírlapirodalom 1848-ig terjedő fejlődését (1882), a cenzúra történetét (Századok 1881), számba vette az erdélyi nyomdákat (Magyar Könyvszemle 1881). Ismertette a kolozsvári Református Főtanoda történetét feldolgozó kötetet (Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1876). És terjedelmes könyvben tette közzé a szabadságharcra kapcsolatos emlékeit (1880).

Legkedvesebb műfaja azonban az életrajz volt. Szakértelemmel idézte fel és helyezte el a korban a több száz éve halottak és kortársai életpályáját, munkásságát is. Szép pályaképet-nekrológot írt apósáról, Mike Sándorról, Szentkirályi Zsigmond és Simon Elek kolozsvári polgármesterekről, Sámi László kollégiumi történelemtanáról, Szacsvey Sándor, Deáki Filep Sámuel, Ürmösi Samu író-szerkesztőkről, a két Wesselényiről, Déryné, Székelyné, Celesztin, Egressy Gábor színészekről. Alkalmi adatokat közölt Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Aranka György, András Sámuel, Kőrösi Csoma Sándor életével kapcsolatban. Fő érdeklődési körébe azonban felekezete kiváló személyiségei estek. A kezdetektől napjainig megírta a vezető unitáriusok életrajzát.

Kétségtelenül Dávid Ferenc-monográfiája (1879) a legmaradandóbb. A nagy kolozsvári reformátor halálának 300. évfordulójára állította össze ezt a 385 lapos kötetet, melyhez egy 80 lapos oklevéltárat is csatolt. Először vette számba Dávid életpályáját, s lényegében megalapozta az azóta igen terjedelmessé vált Dávid Ferenc-irodalmat. Úttörésére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a reformátor irodalmi hagyatékát 32 címmel gazdagítja. Felvázolta János Zsigmond fejedelem uralkodásának jellemzőit, foglalkozott Blandrata György életével. Tanulmányt írt Bogáthi Fazekas Miklósról, a zoltárfordítóról, Enyedi György, Szentábrahám Lombárd Mihály, Agh István püspökökről, Broser Péter krónikaíróról. Segesvári Bálint számos, az unitáriusokra vonatkozó 1606-1654 közötti adatot megörökítő krónikáját pedig ő rendezi sajtó alá az Erdélyi Történelmi Adatok sorozat IV. kötete (1862) részére.

Kortársairól, azok halála után, olyan pályaképeket állított össze, melyekben nem csak az adatokat őrizte meg, de az illetőkkel kapcsolatos személyes élményeit is rögzítette. Ezek a dolgozatok máig alapforrásnak számítanak. A püspökök közül Aranyosrákosi Székely Sándor irodalmi indulását és Kriza János életét dolgozta fel. Bölöni Farkas Sándor és Szentiváni Mihály, fiatal korának két vezető szellemisége pályájára, kortársaihoz való viszonyulására többször is visszatér. Még támogatója, Kelemen Benő szucsági nagybirtokos emlékét, jótékonykodását is tanulmányban örökíti meg.

Mindezen életrajzok legalább részben Kolozsvárhoz kötődnek, s Jakab Elek módját leli, hogy betekintést nyújtson a város művelődés- és egyháztörténetébe is. Kifejezetten kolozsvári tárgyú önálló tanulmányt aránylag keveset írt. Feldolgozta a levéltárban talált adatok alapján a kolozsmonostori apátság zárda

történetét (Századok 1888–1889), írt a Mátyás királyhoz fűződő kolozsvári emlékekről (Vasárnapi Újság 1889), s számba vette az itteni királylátogatásokat (Kolozsvár 1887). A magyar–lengyel unitárius érintkezésekről írva (Századok, 1892), a városbeli lengyel eklézsia történetét és papjainak életrajzát is összeállította.

Ezeket a dolgozatokat csak műhelyforgácsoknak tekinthetjük Mert mindent, amit a városról tudott, Jakab Elek főművébe sűrítette, a *Kolozsvár történetébe*.

E hétkötetes munkának megvan a maga keletkezéstörténete. Ezt maga Jakab Elek meséli el, s dokumentumait is közli. 1863 elején Mike Sándor panaszkodott a főkörmányszéki levéltárban Simon Elek későbbi polgármesternek, hogy míg a szász városok sorra íratják meg történetüket, a magyar városok ezzel nem törődnek, Kolozsvár múltját sem dolgozta még fel senki. Ő ugyan két vastag kötetnyi dokumentumot gyűjtött össze, szívesen a történetíró rendelkezésére bocsátaná. Javasolta Simon Eleknek, hogy tüzzenek ki pályázatot, s a jelen lévő Jakab Eleket pedig bízta, hogy vállalja el a feladatot. A pályázatot „Kolozsvár városának ó- és közép- és újabbkori történelme az 1848-ig évig” témakörrel 1863. október 30-án meghirdette a tanács, jutalmul Simon Elek városi szónok ezer forintot ajánlott fel. A beadási határidő 1865 decemberének vége lett volna, de meghosszabbították 1868 decemberének végéig, Simon Elek pedig megtoldotta a díjat. És Jakab Elek szorgalmasan dolgozott, alighanem nyílt titoknak számított a városban, hogy ő az egyetlen esélyes pályázó. A feladat azonban nagy volt. Minden igyekezet mellett is a határidő: csak 1540-ig jutott el munkájával. A Titus Liviustól vett latin jellegével benyújtott kézírathoz levelet csatolt, melyben vállalta, hogy kedvező fogadtatás esetén a folytatást is megírja. A Szabó Károly, Sámi László és Torma Károly történészekből álló bizottság írt jelentést a műről. Ebben megállapítják: „Kolozsvár múltja, mely összes hazánk, de különösen Erdély történetére nevezetes befolyást gyakorolt, pályázó, jóllehet csaknem egészen töretlen úton járt, oly kimerítőleg s oly behatólag tárgyalja, hogy munkáját, különösen városaink középkori belételeinek rajzát illetőleg, a jövőbeni leghivatottabb magyar történetíró is biztos és mellőzhetetlen segédeszközül fogja használhatni.” A pályadíj kiadását javasolják. A városi közgyűlés ennek alapján 1869. július 10-én Jakab Eleknek kiadja a pályadíjat, s vállalja a mű megjelenítését.¹⁴

Jakab Eleknek sikerült elérnie (Krizsa János tanácsbeli felszólalásának is köszönhetően), hogy a művet ne Kolozsvárt, hanem Budán, az Egyetemi Könyvnyomdában kivitelezze. 1870-ben kerül ki a sajtó alól az I. kötet (ős-, ó- és középkor) a hozzá társuló 259 tételes oklevéltárral s a 36 táblás „világsító rajz” kötettel. Az elismerés szinte egyöntetű, s leginkább a szerző akadémiai levelező taggá való választásában (1870. május 25.) nyilvánul meg. A folytatás azonban jó másfél évtizedet várat magára. Sok a kutatási anyag, s Jakab Elek életében is olyan fordulat következik be, mely elszakítja Kolozsvártól, új otthont kell teremtenie. 1886 októberében adja be a kétkötetes terebélyesedett folytatást a városi tanácshoz. Az - Sámi időközben elhalálózván - Szabó Károlynak és Torma Károlynak adja ki a kéziratot. Szabó megállapítja: „Kolozsvár városa e munkában oly lelkiismeretesen kidolgozott, a

tudomány követelésének annyira megfelelő, s oly kimerítő monográfiát nyert, melynél különbbel hazánk egy törvényhatósága sem dicsekedhetik”. Torma szerint: „történetirodalmunk díszére válik” e mű. Úgyhogy a városi közgyűlés 1886. november 12-én jutalmazásra és kiadásra fogadja el Jakab művét.¹⁵ A két kötet szöveg, újabb kötet oklevéltár, valamint a második rajzos füzet 1888-ban hagyja el az Egyetemi Könyvnyomdát. S 1889. május 3-án megszerzi Jakabnak az akadémiai rendes tagságot.

A II. kötethez írt előszavában méltán állíthatja a szerző, hogy életéből huszonöt évet áldozott e műre. Ha az első kötet megjelenésekor még kételkedhetett a folytatás lehetőségében, túlméretezettnek vélték az alkotást, a zárókötetek kézbevétele után a leggyakrabban a monumentális jelzőt alkalmazták a két kötetre. A három vaskos kötet alapszövege 2496 oldalt tesz ki, a két kötet okmánytár 752 lapot, a világosító rajzok száma a két füzetben 48 (valamint 26 lapnyi harang- és épületfelirat). Többen leírták, hogy ehhez fogható magyar várostörténet egy sem volt, de talán azóta sem született.

A műhöz két előszó is társul. Az első 1868-ban, a második 20 évvel később született, a II. kötet elé. Az elsőben nem csak a keletkezés történetéről ír a szerző, hanem felsorolja a város múltját tárgyaló eddigi meglepően szegényes irodalmat. Majd vallomást tesz: „Meg kell említenem két indokot, ami tollat vétetett kezembe: egyik az a vágy, hogy e város egyetemes történelme bár vázlatos megírása által a hazai történetnek [...] megírásához én is valamicskét járuljak; a másik: tárgyam komoly és mély szeretete, azon hű érzés, mellyel legnemesebb életörömeimet adó második honom - e művelt magyar város - története s jövődő nagysága iránt viseltetem”. Ugyanitt tájékoztat műve fejezeteinek a felépítéséről: „E szerint első minden korszakban: az ó és új vár, a város, népesedés, határai állapota, birtokterülete; azután következik kiváltságai ismertetése, tekintve a politikai igazgatás, törvénykezés, adó, honvédelem, földművelés, ipar és kereskedelem állapotait; végre a közművelődési és jótékonsági intézmények: egyházak, zárdák, tanodák, ápolóintézetek”.¹⁶ Itt Mikó Imre, a második előszóban az elhunyt Simon Elek, Mike Sándor, Sámi László és Kelemen Benő iránt fejezi ki háláját. Az 1888-as előszó indokolja a folytatás nagy késését, s rámutat: bár az I. kötet rendszerét megtartotta, az utóbbi kötetekben nagyobb súlyt fektetett a társadalom- és művelődéstörténetre. Reméli, hogy műve „Kolozsvár közönségének” ércnél maradandóbb *emlékszobra* lesz”.

Kolozsvár történetének legszembeötlőbb érdekessége, hogy nem történelmi fejezetekkel kezdődik. Monografikus jellegű, a város helyét, környezetét bemutató fejezeteket tartalmaz. A *Kolozsvár történeti színterének áttekintése* fejezet I-II. része (1870) földrajzi és geológiai adatokat tartalmaz, a III-IV. rész (1888) a város flóráját és faunáját írja le. Ezeket a részeket Brassai Sámuel, Pávai Vajna Elek és Herman Ottó segítségével állította össze Jakab Elek.

Az I. kötet a Kr.e. 613-tól számított őskort, a magyar ókort és a magyar középkort tárgyalja három „részében”, a fejezeteket az egyes uralkodók időszakai képezik. A II. kötet a fejedelemség korát mutatja be 1540-től 1690-ig. Itt is jóformán minden uralkodóra egy-egy fejezet jut. A III. kötet már a Habsburg uralkodókhoz szabja a fejezeteket egészen 1848. március 22-ig, a forradalom és a szabadságharc erdélyi kezdetéig. Minden fejezeten belül rátér az előszóban

megjelölt tárgykörökre. A szövegre két dolog jellemző: ahol rendelkezésére állnak, ott idézi a dokumentumokat, s tartózkodik a következtetésektől, ahol valamire nincs adat, ott ezt egyszerűen közli, nyitva hagyva egy-egy kérdést. Munkamódszerét Ürmössy Lajos jellemzi: „Egy társaságban hallottam tőle, hogy midőn dolgozta a munkát, a szoba közepére volt térdepelve, körülötte a feldolgozandó anyag, s hol innét, hol onnét vett be részleteket dolgozatába. Örök becsű munka is ez, Kolozsvár polgárai mindig büszkék lehetnek történetére.”¹⁷

A mű nagyságához képest elég csekély volt a kritikai visszhang. Az első kötetet A-a betűjeggyel maga Jakab Elek (Agricola) ismertette a Századok hasábjain (1870. 50–53). A II-III. kötet megjelenésekor már az elemző hírálatok sem maradtak el. A Századokban (1891) P-s (Pesty Frigyes), a Budapesti Szemlében (1889), r. a., a Keresztény Magvetőben (1888) Kovács János írt a várostörténetről. Kovács az „egyházakról, mint műveltségi tényezőkről” írt részeket emeli ki, Pesty szerint a polgári élet bemutatásával szerzett különös érdemeket Jakab. Találón mondja, hogy a „könyv témédek ismeret tárháza, sok tudás forrása, épületes, sok helyen gyönyörködtető olvasmány”. Pesty jegyzi különben Jakab 1889-es egyik akadémiai tagajánlását is.¹⁸ Ott kijelenti, hogy már csak ez az egy impozáns műve megérdemli az akadémia elismerését. A másik két ajánló, Szabó Károly és Wenzel Gusztáv is elsősorban e művel indokolja véleményét.

Lényeges kifogásokat csak a Budapesti Szemle kritikusa fogalmaz meg. Szerinte a mű túl terjengős, nem a tárgyrokonság alapján csoportosít, hanem szigorúan ragaszkodik az időrendiséghez, s így a mű nehezen áttekinthető. Ráadásul nincs részletes tartalomjegyzéke, s név- és tárgymutatója.¹⁹

Egyértelműen elismerik a jól dokumentáltságot, a felhasznált anyag mennyiségét. Azt, hogy jól szerkesztett okmánytárában remek forrásanyagot közöl. Eredeti ötletnek számít a két világosító rajzos füzet a város környéke térképátlalaival, a bástyák képével, pecsétek és feliratok, városképek és jeles épületek köre metszett ábrájával. Az is újszerű, hogy földrajzi–természetrajzi fejezeteket kapcsol a várostörténethez. Magyar viszonylatban ezekre nem volt példa.

Összegezve megállapítható, hogy Jakab Elek főműve - Egyed Ákos szavaival élve - „korszerű, időt álló műnek bizonyult”.²⁰ Az első várostörténetünk volt, de azóta sem írtak jobbat, dokumentáltabbat Kolozsvárról. Minden magyar és román, a város történetére vonatkozó mű azóta is erre alapoz, innen veszi adatai jó részét. A rajzos füzetek illusztrációit pedig egyre-másra reprodukálják. Bizonyára, kissé átfogóbb fejezetbeosztás, mutatók mellékelése sokat javított volna a mű használhatóságán. De még utólag is érdemes fontolgatni e mutatók elkészítését, s egy esetleges hasonmás kiadásához való csatolását.

Kolozsvár története annak idején az elismerés mellett bosszúságot is szerzett Jakab Eleknek. A város 600 példányban nyomatta ki. Ebből 100-at megtartott, 500-at a szerző rendelkezésére bocsátott. S a kolozsvári polgárok nem vásárolták a művet. Gál Kelemen monográfiájában idézi a Ferencz Józsefhez e tárgyban írt panaszos leveleket.²¹

Hogy Jakab Elek mennyire visszavágyott Kolozsvárra, erről a várostörténet III. kötetének végén (1002. l.), egykori lakhelyéről írva tesz vallomást: „E háznál, a Pásztorok kalyibája helyén és forrása mellett, a vén körtefa árnyéká-

ban írtam én meg e mű három első részét, hitvesem, Mike Róza kedves otthonában, boldogan! A négy utolsót messze tőle, az ország fővárosában, sokszor mostoha viszonyok, néha bú és könny között. A székelyek regényes szépségű földén, Szentgericén születtem, Székelykeresztúr unitárius iskolájában nevelkedtem, Kolozsvárat lettem férfitá és íróvá, s most - már 14 év óta - a magyar fővárosban töltöm életemet [...] Már-már lejár az élet, mind komorabban száll alá a nap láthatárom szürkülete felé, mely utoljára egészen elsötétül. De a Pásztorok kalyibája környe, mint egy szép rege, s a Mike-ház, mint göröngyös, tövises földi pályám égi részének boldogító összessége, megaranyozva élend emlékezetemben mindaddig, amikor szívemben az élet az utolsó dobbanással megszakad”.

Ez az utolsó dobbanás 1897. július 22-én délután fél 3-kor következett be egy kórházi ágyon. A temetésre 24-én délután került sor a Döbrentei utcai családi otthonból. Pesti viszonylatban megadták a tiszteletet: ott volt Perczel Dezső belügyminiszter és Széll Ignác államtitkár, az akadémia Szily Kálmán főtitkár, az Erdélyi Múzeum-Egyletet Esterházy Kálmán elnök képviselte. A kolozsvári Egyházi Képviselő Tanács részvétlevelet intézett a családhoz, s a temetésre felküldte Kovács János és Gál Kelemen tanárokat. Az előbbi búcsúztatót is mondott. A szertartást Gál Miklós fővárosi lelkész végezte. A Kerepesi temetőben pihent meg Jakab Elek teste.²² Valamennyi fővárosi és kolozsvári lap megemlékezett a jeles történésről. Ürmössy Lajos az Ellenzékben (júl. 26) szóvá tette, hogy meg kell örökíteni Kolozsvárt a város történetírójának nevét: a közgyűlési tanácssteremben helyezték el arcképét, s utcát nevezzenek el róla. Alig két év múlva, mikor az utcák átkeresztelése megtörtént, Jakab Eleknek nem jutott utca. Csak a bécsi döntés után, 1941 januárjától egy egészen külvárosi, Békás alatti kis utca viselte 1945-ig nevét (ma Xenopol utca)

A város vezető értelmiségijeit érezték, hogy Jakab Elek emléke kegyhelyet érdemel. Szeretett városában, Kolozsvárt kellene újra eltemetni megfelelő emlékművet állítva sírja fölé. Még létezett akkoriban a „Székelyek története” pályadíj-alap Kolozsvárt. Ezt az alapot 1873–1874-ben maga Jakab Elek „kéregette össze”.²³ Kezelésére bizottságot hozott létre, s vezetőjéül Mikó Imrét kérte fel. Célja az volt, hogy szakszerűen írják meg a székelység történetét. A kivitelezéssel Szabó Károlyt bízták meg, majd halála után Szádeczky Lajost. Az alap elég jelentős pénzüsszegekkel rendelkezett, 1900-ban Kuun Géza volt az elnöke, alelnöke pedig Kőváry László és Kolosváry Sándor. Ez a pályadíj-alap bizottság 1900. november 8-i ülésén határozta el Jakab Elek hamvainak Kolozsvárra hozatalát, s méltó síremlék állíttatását.²⁴

Az exhumáltatás és hazahozatal intézésére Kovács János unitárius tanárt kérték fel, aki december 23-án reggel meg is érkezett az új koporsóba helyezett hamvakkal. Még aznap délelőtt megtörtént a temetés a Mike-sír szomszédságában a város adományozta útmenti díszhelyre. A családon kívül jelen volt Ferencz József püspök, Kovács János, Gál Kelemen tanárok, a gyászbeszédet Péterfi Dénes helyi lelkész mondta.²⁵ A következő év nyarára elkészült a puritán síremlék, fekete márványoszlopon a felirat: „Szentgericei /JAKAB ELEK/ történetíró, akad. r. tag /1820–1897/. Emelte / a székelyek története/ pályadíj-alapjának bizottsága”.

Az emlékmű felavatására 1901. szeptember 21-én került sor. Ritka nap volt ez az egyház és a város életében. Reggel 10-től a nagy adománytevő, Berde Mózsza egyház állította kőszarkofágját áldották és koszorúzták meg, másnap pedig egyházi főtanácsi ülés keretében megnyitották az Unitárius Kollégium Pákey Lajos tervezte, s a Berde-hagyaték felhasználásával épített új hajlékot. A kettő közé szerényen illeszkedett be a Jakab-sír leleplezése. Ide az egyházi vezetők mellé felsorakoztak a város előljárói és a tudományosság képviselői. Több száz fős tömegtől körülvéve a sír egyik oldalán a család állott, a másikon a hivatalos küldöttek. Az Unitárius Kollégium kórusának nyitószáma után Kozma Ferenc királyi tanfelügyelő, a kollégium felügyelő gondnoka nyitotta meg beszédével az ünnepséget. A pályadíj-alap képviselőjében felidézte az alap történetét, eddigi eredményeit, majd vázolta Jakab Elek pályáját, s hamvai hazaszállításának történetét. Ezután rövid beszédek kíséretében a koszorúkat helyezték el: Szádeczky Lajos az akadémiáét, Ferencz József az unitárius egyházét, Szvacsina Géza polgármester a városét, Esterházy Kálmán és Márki Sándor az Erdélyi Múzeum-Egyletét, Erdélyi Pál a Magyar Történelmi Társulatét, Barabás Samu az Országos Levéltárét.²⁶ A Jakab Elek utolsó, félbe maradt művét, az Udvarhely vármegye monográfiáját befejező Szádeczky szavaiból idézünk. „A székely, ha kivándorol, örök álmat aludni haza vágyik, idegen földben nem nyughatik. Jakab Elek is elérte ez utolsó vágyát: holtteste második sírjában, immár bérces hazája földjében pihen”.²⁷

Jakab Elekről az akadémia hamar megfeledkezett, nem mondtak fölötte búcsúbeszédet. Kozma Ferenc viszont az újratemetés alkalmából megírta Jakab Elek elég részletes élet- és pályarajzát, mely a Keresztény Magvető 1901-es évfolyamában került sajtó alá. Az Unitárius Irodalmi Társaság az 1920-as években pályázatot írt ki Jakab Elek élet- és jellemrajza megírására. Miután erre nem akadt jelentkező, Jakab unokaöccse, Gál Kelemen vállalta magára a feladatot, s 1937-re el is készült művével, mely az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára sorozat 6. köteteként 245 lap terjedelemben 1938-ban jelent meg. Azóta csak Egyed Ákos készített egy újabb szempontú pályaképet Jakab Elekről az 1986-os Téka-kötet bevezetőjeként. Nagyon hiányzik egy teljességre törekvő Jakab Elek-bibliográfia. Szinnyei életrajzgyűjteménye, Abafi Lajos életrajzi összeállítása (Figyelő 1880. 61–68) ad ugyan könyvészetet, de egyik sem átfogó. A Magyar Tudományos Akadémiai Almanach 1871-re, 1876-ra, 1882-re és 1889-re kiadott kötetei tartalmazznak elég pontos, Jakab Elek összeállította bibliográfiai kimutatást, mintegy 275 címre utalnak, de mind-egyik kötetben ott a megjegyzés, hogy a felsoroltakon kívül „számtalan kisebb-nagyobb napi érdekű cikk”-et is írt.

Kolozsvár magyarsága és az unitárius egyház nem feledkezhetik meg legodaadóbb történetírójáról. Ha mást nem tehet, legalább gondját viselhetné még álló síremlékének.

Jegyzetek

¹ A két történész viszonyára utal Egyed Ákos is a Jakab Elek: *Tanulmányok* (Bukarest, 1986) c. kötet bevezető dolgozatában (35–36. l.)

² A család leszármazását adja Nagy Iván (*Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. kötet. Pest, 1859. 278–283).

³ Aranyosrákosi Székely Sándor édesanyja Szabédi Szekeres Klára, a Jakab Eleké Szabédi Szekeres Jusztina volt.

⁴ *Aranyos-Rákosi Székely Sándor*. Figyelő 1882. 161–183., 262–276. Az idézet a 272–273. lapokról való.

⁵ Vö. Gaal György: *A kolozsvári Unitárius Kollégium kéziratos lapjai*. Keresztény Magvető 1982. 144–150.

⁶ *Szentiváni Mihály életiratához*. Figyelő 1878. 110–125

⁷ *Magyar-erdélyországi vasút*. Erdélyi Híradó 1847. aug. 19–aug. 29.

⁸ *Balázsfalvi események*. Erdélyi Híradó 1848. máj. 23. Ezzel kapcsolatos visszaemlékezéseit közli: *Szabadságharcunk történetéhez*. Budapest, 1880. 118–131.

⁹ Uo. 160

¹⁰ *Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor*. Figyelő 1879. 15–36., 184–200, 241–257., 321–343, 1880. 13–30. Az idézet az 1879-es évfolyam 16. lapjáról való. Mikó Imre szóban forgó háza a Deák Ferenc–Bolyai utcák sarkán fekszik, felesége révén jutott birtokába: ma Hősök útja 11 sz.

¹¹ A Dávid Ferenc utcából a Széchenyi térre érve jobbra a sarokház (33 sz.) volt a Mikéé, a következő házat (32. sz) építtette Jakab Elek. Ezek helyére 1960 körül modern tömbház épült földszintjén vasüzzellett.

¹² Jakab Elek: *Az erdélyi kir. főkormányiszéki levéltár közigazgatási és tudományi értéke*. Századok 1873. 357–361. A levéltár Kolozsvárt az egyetem Farkas utcai központi épülete helyén állt, még jezsuiták építtette guberniumi székhely földszintjének 13 helyiségében volt elhelyezve.

¹³ Idézi Gál Kelemen: *Jakab Elek élet- és jellemrajza*. Cluj-Kolozsvár, 1938. 25

¹⁴ Vö. *Kolozsvár története*. Első kötet. Budán, 1870. 5–10.

¹⁵ Vö. *Kolozsvár története*. Második kötet. Budapesten, 1888. V–X.

¹⁶ *Kolozsvár története*. Első kötet 30–31.

¹⁷ Ürmössy Lajos: *Jakab Elek*. Ellenzék 1897. júl. 26.

¹⁸ *Tagajánlások 1889-ben*. (Magyar Tudományos Akadémia) 9–13.

¹⁹ Budapesti Szemle 1889. 59. köt. 483–487.

²⁰ Egyed Ákos bevezetője Jakab Elek: *Tanulmányok* (Bukarest 1986.) c. kötetéhez (23. l.)

²¹ Vö. Gál Kelemen idézett műve 163–164. lapjaival

²² Budapesti Hírlap 1897. júl. 23., júl. 24., júl. 25., Ellenzék 1897. júl. 23., júl. 24., júl. 26., Kolozsvár 1897. júl. 23., júl. 24. (gyászjelentésének szövege), júl. 26., Keresztény Magvető 1897. 232–233, 236, 266–269. (Gál Miklós imája a koporsónál), Unitárius Közlöny 1897. 124–125., 137–138.

²³ Vö. Jakab Elek: *A székely nemzet története megírása végett gyűjtött pályadíj-alap jelen állása*. Századok 1873. 363–366.

²⁴ Magyar Polgár 1900. nov. 7., nov. 12.

²⁵ *Jakab Elek hamvainak hazahozatala*. Magyar Polgár 1900. dec. 24.

²⁶ *Jakab Elek síremlékének leleplezése*. Ellenzék 1901. szept. 19., *Az unitáriusok ünnepnapjai*. Uo. szept. 23, Jakab Elek síremléke. Századok 1901. 755.

²⁷ *Két síremlék-leleplezés*. Magyar Polgár 1901. szept. 21.

SCOTT GERARD PRINSTER

FELHÍVÁS A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS ÚJ EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRE

Az emberi tudásvágy eredete

Az antropológusoknak, akik a mai ember őseit kutatják, az a szokásuk, hogy az éppen felfedezett új formát azon tulajdonságai szerint nevezik el, amelyek megkülönböztetik őt elődeitől. Például a Homo erectust az jellemezte, hogy felegyenesedve járt, a Homo habilist, hogy eszközöket használt. Voltak, akik azt javasolták, hogy a mai emberre leginkább a Homo poeta elnevezés illene, ami annyit tesz, hogy „értelmező”, „értelmet adó”, hiszen őseitől eltérően a modern embert messzemenően érdeкли létezésének értelme. Gondolkodott ezen a kérdésen, tanulmányozta, intézményesítette, sőt, még háborúkat is vívott miatta. A vágy, hogy megértse az univerzumot és benne a tulajdon helyét, vezette el az emberiséget a valláshoz és a tudományhoz, a társadalomnak e két, legjelentősebb világformáló erejéhez.

A tudomány területe - a tudományos világ

Amint az ember lassanként önmagára eszmélt, felsejlett előtte, hogy a körülötte levő világ előre belátható szabályossággal változik. A nap felkel és lenyugszik, az évszakok mindig ugyanabban a rendben követik egymást, az élőlények születnek és meghalnak. Az ember pedig értelmezni akarta annak a világnak a működését, amelyben élt, és úgy és annyit értett meg belőle, amennyi gondos megfigyelés által felfogható volt. Így született meg a tudomány.

A tudományos megértés területe általában távol esik a vallás világától. A tudományt elsősorban a megfigyelhető fizikai világ érdekli. Igaz, hogy a tudósok időnként olyan dolgokról is gyártanak elméleteket, amelyeket nem lehet közvetlenül megfigyelni, például a világegyetem keletkezéséről, leginkább azonban mégiscsak olyan tárgyak és események képezik a tudományos vizsgálódások tárgyát, amelyek mérhetőek, leírhatóak vagy akár reprodukálhatóak.

Kezdetben nem volt más eszközünk a fizikai világ megfigyelésére, mint a szentünk. Szerencsére a velünk született többi érzékszervünk is jó eszköznek bizonyult, segítségükkel el tudtuk dönteni például, hogy két test azonos hosszúságú-e, megértettük, hogy miképpen mozdul el egy test a ráható erő nyomán, vagy hogyan változik meg a világ arculata az idő és a körülmények függvényében. És amikor szükségessé vált az, hogy objektívebb és pontosabb méréseket végezzünk, akkor feltaláltunk olyan eszközöket, amelyeknek a segítségével megbízhatóbb módon végezhetjük el vizsgálódásainkat, mintha csak az érzékszerveinkre támaszkodtunk volna.

A tudományok fejlődése szükségessé tette a kísérletek lefolyásának és eredményének a pontos lejegyzését is, hiszen ha ezen a módon akarjuk megismerni a világot, másoknak is tudniuk kell, hogyan jutottunk bizonyos következtetésekre. Ha valaki hibát talált a gondolatmenetben vagy magában a kísérletben, lehetősége volt kétségbevonni a végeredmény helyességét. Ha pedig a feltételezés és a kísérlet szilárdan állt a lábán, akkor az a tény, hogy róla pontos leírás létezett, még kétségbevonhatatlanabbá tette az eredményeket és a következtetéseket.

Sokszor előfordul, hogy szükséges többször is megismételni egy kísérletet, azért, hogy annak eredményét végérvényesen bebizonyítottnak tekinthessük, vagy éppen fordítva, azért, hogy kétségbe vonhassuk. Minél többször jutunk el a kísérlet során ugyanarra a végeredményre, annál biztosabbak lehetünk abban, hogy az eredmény helyes. Ha azonban a többször megismélt kísérlet során több különböző eredményt kapunk, fennáll a veszélye annak, hogy az első eredmény helytelen volt, talán azért, mert nem megfelelő módon végeztük el a kísérletet, vagy hiba csúszott a mérésekbe.

A megismerés tudományos módja - a tudományos módszer

A tudományos kutatás jellegzetességei, amelyek megkülönböztetik azt a vallásos kutatástól, alkotják a tudományos módszereket. Az ilyen módszerrel elvégzett kísérletnek négy része van: a megfigyelés, az elmélet megalkotása, a tulajdonképpeni kísérlet és végül a következtetés levonása. Megfigyeléseink eredményeképpen születik meg az óhaj, hogy tudományos módszerekkel végezzük el a kísérletet. Például észrevettük, hogy a víz mindig 100 Celsius fokon kezd el főzni. Miután megfigyeltük ezt a viselkedését bizonyos körülmények között, tudni akartuk, hogy ugyanígy viselkedik-e más körülmények között is. Korábbi megfigyeléseink alapján hipotézist alkotunk arról, hogyan viselkedik a víz bizonyos körülmények között. Például azt mondjuk: A víz forráspontja magasabb, ha sót adunk hozzá. Azt várjuk, hogy a víz ennek megfelelően viselkedjen a kísérlet során. Ezt követően elvégezzük a kísérletet, vagyis próbának vetjük alá a hipotézist. Talán úgy döntünk, hogy megmérjük a víz forráspontját néhány egymást követő napon keresztül, különböző tartályokban, különböző mennyiségű só hozzáadásával. Ha azt tapasztaljuk, hogy a sós víz forráspontja minden esetben magasabb, mint a nem sós vízé, akkor azt mondhatjuk, hogy a hipotézisünk helytálló, és a kísérlet után megbízhatóbbnak tekinthetjük, mint előtte. Abban az esetben azonban, ha a kísérlet eredménye nem igazolja a hipotézisünket, meg kell azt változtatnunk, és új kísérleteket kell végeznünk.

A következtetés nem más, mint a kísérletnek és eredményének az értelmezése. A kísérlet tehát igazolhatja a hipotézist, ellentmondhat neki, illetve elvezethet nem meggyőző eredményhez is. Miután levontuk a konklúziót a hipotézis helyes vagy nem helyes voltát illetően, további kísérleteket végezhetünk további elméletek igazolására.

A tudományos kutatómódszereknek azonban komoly hiányossága, hogy sosem lehetünk tökéletesen bizonyosak afelől, hogy a hipotézisünket valóban bebizonyítottuk. Bármilyen sok, sikeres kísérletet végezzünk is el, amelyek

mind minket igazolnak, mindig maradnak további elméletek, és sosem mondhatjuk azt, hogy valamit tökéletesen és végérvényesen bebizonyítottunk. Másfelől, ha a kísérletek eredménye ellentmond a hipotézisünknek, és a kísérletek elvégzése közben nem követtünk el semmilyen hibát, akkor azt mondhatjuk, hogy a hipotézis téves volt, megdőlt és elvethető. Ily módon azt mondhatjuk, hogy a tudományos módszer nem alkalmas arra, hogy általa elméletek helyességét bizonyítsuk, csupán arra, hogy megközelítő helyességgel igazoljuk őket.

A hit birodalma - a vallás világa

A tudománytól eltérően a vallás és a hit világa olyan eseményeket és tapasztalatokat tartalmaz, amelyeket nem lehet megmérni, feljegyezni, majd ismét lejátszani. Például a különböző vallások különböző módon nyilatkoznak arról, hogy mi történik velünk halálunk után, ezek pedig olyan elméletek, amelyeket nem vethetünk alá semmilyen kísérletnek. Nem tudjuk megfigyelni azt, ami a halál beállta után történik, és nincs mód rá, hogy erről feljegyzéseket készítsünk, és arra sem, hogy a halott élményeiről bármit is megtudjunk. Ezek a dolgok a tudomány számára elérhetetlenek, a hitnek viszont alapvető alkotórészei, és a különböző vallások különböző elméleteket állítanak fel velük kapcsolatban.

A vallásos kutatás a legkülönbözőbb forrásokból táplálkozik. A legtöbb jelenkori vallás valamilyen általában isteni eredetűnek tartott - írott forrásból meríti hittételeit. A keresztény felekezetek, noha nem mindig értenek egyet azt a kérdést illetően, hogy a Biblia szerzője, illetve szerzői emberi vagy isteni eredetűek-e, a könyvet általában olyan forrásmunkának tekintik, amelyen a vallásos vezetők és egyházi emberek tekintélye nyugszik. Ez a könyv tartalmazza a világ kezdetéről és végéről alkotott elméletünket, azt, hogy mit gondolunk az élet, és különösképpen az emberiség keletkezéséről, valamint azt is, hogy hogyan kellene leélnünk az életünket

A vallásos tudás másik forrása, amelyből a tekintély táplálkozik, a személyes kijelentés. A különböző egyházak különböző mértékben tisztelik vallásos kijelentést megtapasztalt vezetőiket. A legtöbb vallásos mozgalom alapjául egy-egy próféta személyes élménye szolgál. Néhány vallás esetében külön tekintély övezi azokat, a még élő hívókat, akiknek személyes kijelentésben volt részük. A zsidó hagyományok például dicséretesnek tartják azt, ha a rabbik kifejtik elméleteiket a hagyományos szövegekkel kapcsolatban és ezeket a modern kijelentéseket az emberi bölcsesség forrásainak tekintik. Az unitárius-univerzalisták ennél is tovább mennek, az ő szemükben gyakran nagyobb tekintély van egy-egy, még élő vallási vezetőnek, mint a vallásos szövegeknek.

Másfelől viszont vannak olyan vallások, amelyek a kijelentést tökéletesnek tartják, vagyis úgy hiszik, hogy az emberiség számára szükséges minden tudást leírták már, és eretnek az, aki a szent szöveget bármilyen formában meg akarja változtatni.

A tudás megszerzésének vallásos módja

Világunknak a kijelentés által való megismerése nagymértékben különbözik a tudományos megismerés módjától. A kijelentés forrásait másképpen

kell megközelíteni és felhasználni, mint azokat, amelyekre a tudományos módszerek segítségével találunk rá.

A kettő között a legnagyobb különbség az, hogy a kijelentés által nyert tudást nem lehet vitatni, vagy megváltoztatni. Akár írásban foglalt, akár személyesen átélte, a kijelentés során nyert tudás tekintélye a legtöbb vallás szerint vitathatatlan és nem képezheti a kritikus vizsgálódás tárgyát. Például a legtöbb keresztény egyház elfogadja a tételt, hogy a Biblia Isten szava, úgy, ahogyan ő azt az emberiséggel közölte, hiba és ellentmondás nélküli. Ilyenformán a szövegek nem vitathatók, nem javíthatók, vagy nem tekinthetünk el tőlük még akkor sem, ha modern világunk már túllépett rajtuk, esetleg értelmetlenekké váltak, sőt, helyenként egymásnak is ellentmondanak.

Ez az általánosítás azonban nem vonatkozik az unitarizmusra, illetve az unitárius univerzalizmusra. A mi történelmünk bátorítja a bibliai szövegek kritikai elemzését, és a Biblia beható tanulmányozásától azt várjuk, hogy elvezessen minket a mélyebb igazságok megértéséhez. Megtehetjük ezt, mivel eleve kijelentettük, hogy a Biblia szövegei nem Istennek, hanem embernek a művei, ilyenformán ember által javíthatók és értelmezhetők,

A személyes kijelentés ezenkívül nem is tehető ki kritikai elemzésnek, mert az Istennel való találkozás belső élmény, így mások számára megközelíthetetlen. Ezért nekünk, akik elfogadjuk a személyes kijelentés tekintélyét, küzdenünk kell azért, hogy az egyes személyek által így nyert tudást hitelesnek tekintsék vagy elvessék. Ha Isten személyes megtapasztalása során nyert tudás ellentmondásokat tartalmaz, esetleg értelmetlen, képesnek kell lennünk arra, hogy különbséget tegyünk a valódi és a hamis kijelentés között. Ez azonban sokkal nehezebb folyamat, mintha egyszerűen a Biblia tekintélyére hivatkoznánk úgy, ahogyan a főbb keresztény felekezetek teszik, és bizony nagy árat fizetünk a szabad szellemű vallásunk által nyert szabadságunkért.

Különösen nyugaton gyakori eset, hogy az emberek valamiféle személyes használatra való, csak az ő igényeiknek megfelelő vallásosságot élnek meg, amelynek alig van köze a felekezethez, amelyhez történetesen tartoznak. James Fowler valláspszichológus szerint ez a folyamat természetes következménye az egészséges emberi hitnek, és megjegyzi, hogy ennek során gyakran kerül sor fájdalmas konfliktusokra. Az, akit személyes kijelentése szembefordít felekezete elfogadott tanításaival, nehéz választás elé kerül: vagy benn marad az egyházában és igyekszik megfeleledkezni személyes tapasztalatáról, vagy kiszakad az egyházból és megpróbál értőbb környezetet találni magának. Manapság igen nagy feladat hárul az egyházra ezen a téren, segítséget kell nyújtania azon tagjainak, akiknek személyes meggyőződése ellentétbe kerül a hivatalos dogmákkal.

A tudomány és a vallás közötti kapcsolat

Mivel mind a vallás, mind pedig a tudomány hatalmas erőket képviselnek mai világunkban, és nemegyszer ugyanazon területekre tartanak igényt, nekünk, hívő embereknek meg kell határoznunk, hogy milyen kapcsolat van közöttük. Jan Barbour, a *Religion in an Age of Science* (Vallás egy tudományos korban) című könyvében megjegyzi, hogy e két világ közötti kapcsolat válto-

zik a hely és idő függvényében. Ő három kapcsolat-modellt vélt felfedezni a tudomány és a vallás között.

A konfliktus-modell!

Ebben az esetben tudomány és vallás összeegyeztethetetlen fogalmak, mind a kettő önmagát tekinti a tudás kizárólagos tulajdonosának egy bizonyos területen. A történelem során a vallás gyakran egyedüli tekintélynek tartotta magát, sőt, néhány elszigetelt helyzetben még ma is így cselekszik. A tudomány azonban csak viszonylag kevés idővel ezelőtt erősödött meg annyira, hogy ily módon tekinthessen önmagára

Ezt a két, homlokegyenest ellenkező pozíciót Barbour tudományos materializmusnak, illetve a Szentírás szó szerinti értelmezésének nevezi. A tudományos materializmus szerint azok az állítások, amelyek nem ellenőrizhetők, mint például az istennel való személyes találkozás élménye, nem is lehetnek igazak. Csak az igaz, ami objektíve, mérhetőn is az.

A Szentírást szó szerint értelmezők számára viszont a Biblia abszolút tekintély, nincs és nem is szükséges más igazság, mint ami a szent iratokban megtalálható.

Ez a konfliktus-modell érvényesült az eretnekek perbe fogásakor vagy a tudomány úttörőinek, Szókratésznek, Descartes-nak, Galileonak az üldözésekor. A huszadik században azután a tudományos materializmusnak alkalma nyílt arra, hogy megfizessen mindezért, hírneves gondolkodók jelentették ki, hogy a vallás „gyerekes dolog” (Nietzsche), illetve, hogy arra való, hogy vágyainkat betöltse (Freud).

A tudomány és vallás kapcsolatában létező konfliktus-modellnek komoly következményei lehetnek. Az Egyesült Államokban, ahol a tudomány képviselőinek, akik gyakran kerülnek szembe az egyházzal, hatalmas tekintélye van, nemegyszer a politikai küzdelmek alapjává válik. Például az egyik leghíresebb amerikai bírósági ügy Scope „majompere” volt, amikor is a kormánynak kellett eldöntenie, tanítható-e törvényes keretek között az evolúció tana az iskolákban. Az Egyesült Államokban egyébként ma is napirenden vannak hasonló bírósági csatározások: mit tartalmazzon a diákok tankönyve, mekkora anyagi támogatást kapjanak a katonai kórházak, tudósok és teológusok küzdenek azért, hogy megkaparintsák az uralmat a diákoknak szánt tananyag fölött, és vitatkoznak arról, hogy helyénvaló-e ellátni a katonák családjait az abortuszról való tudnivalókkal.

A függetlenség-modell!

A Barbour által megállapított második modell a függetlenség-modell, amely szerint a tudomány és vallás egymástól teljes mértékben elkülönült területek, ahol is egyik vagy másik kizárólagosan uralkodik. Ez a modell ugyan nem új, hiszen Descartes-nál is megjelenik, Barbour szerint mégis csak napjainkban vált általánossá. Különösen jól érvényesül az akadémiák világában, ahol is a tudomány és a teológiai tanszékek hallgatólagosan megegyeztek abban, hogy egymásról kölcsönösen nem vesznek tudomást, vagy legalábbis nem kalandoznak át a másik birodalmába. E szerint az elképzelés szerint a tu-

domány területe a természet, a mérhető mennyiségek és a megfigyelhető jelenségek, mint az idő, a tér és a világ működési mechanizmusai. A vallásnak marad a szellem, az értékek és erkölcsök fölötti örökös, az örökkévalóság, isten és az élet, a létezés céljának a keresése.

Sajnos a működési területeknek ez a merev kisajátítása igen sokunknak nem felel meg. A függetlenség-modell vallástalanítja a természetet, és nem veszi figyelembe azt, hogy sok, huszadik századi ember számára a tudományos kutatásnak is vallásos szerepe van. Ezenkívül elválasztja egymástól az erkölcsöt és a technikát, és olyan világrend létrejöttét segíti elő, amelyben lehetségessé válik a nukleáris háború, az eutanázia és a környezetszennyezés anélkül, hogy ezért bárki is felelősségre vonható lenne.

Éppen ezért manapság igen sokan keresnek valamilyen más kapcsolat-tartási lehetőséget.

A párbeszéd-modell

A tudomány a vallás nélkül sánta marad, a vallás a tudomány nélkül pedig vak - mondta Albert Einstein.

Barbour lehetségesnek tartja azt a megoldást, amelyet ő párbeszéd-modellnek nevez. Ebben a felfogásban a tudomány és a vallás nem zárkóznak be a maguk területére, hanem megpróbálnak együttműködni olyan területeken és kérdésekben, amelyek mindkettőjüket érintik. Ez a modell még több kihívást rejt magában, mert megköveteli, hogy világunkat és tapasztalatainkat több szemszöghől is értelmezzük, és el kell ismernünk, hogy többféle elképzelés is létezhet, igaz lehet és értékes. Például gyakran hasznos, ha a világegyetemet mechanikusan szemléljük, mintha úgy viselkedne, akár egy hatalmas gépezet. Ilyenformán a működésére is úgy tekintünk, mint valamiféle emberkéz alkotta rendszernek a mozgására. Csakhogy egyre nő a felelősségünk a teremtéssel szemben, el kell fogadnunk a vallás diktálta szerepünket, és úgy kell tekintelnünk erre a világra, a mi világunkra, mint tiszteletre és védelemre szoruló szent dologra.

Végül van egy harmadik szemléleti mód is, a Gaia-elmélet, amely bolygónkat és az egész világegyetemet bonyolult szervezetnek fogja fel, amelynek úgy tűnik, hogy megvannak a maga céljai és mozgástörvényei.

Egy másik példa lehet az evolúció szerepe a mi teológiai értelmezésünkben. Annak lehetősége, hogy a teremtés ma is zajló folyamat, sokunkat hozzásegített ahhoz, hogy másképpen értelmezzük Isten szerepét. Így született meg az a teológiai elképzelés, mely szerint a Teremtő mindig jelenvaló és mindig változó.

A párbeszéd-modell fontos létesítménye a liberális vallásosságnak, különösen az unitáriusoknak és az unitárius univerzalistáknak. Legjobb teológusaink vitába mertek szállni a vallás hivatalos szemléletmódjával, és hirdették a józan ész szerepét a hívő ember életében.

Számunkra a küzdelem folytatódik míg csak nem teremtődik meg a kelő egyensúly a két világ között. A huszadik század elején az Egyesült Államokban az unitáriusok megfogalmazták a Humanista Manifesztumot, azt a dokumentumot, amely felszólít arra, hogy vessünk véget a babonának, de

őrizzük meg a lelki tevékenység szerepét egy egyre jobban elvilágiasodó környezetben. A Manifesztum megállapította:

„Manapság jobban megértjük a világot és azt, hogy minden ember rokona minden embernek, és előre haladtunk a tudományok terén is. Mindez olyan helyzetet teremtett, amely megköveteli, hogy a vallás új megállapításokkal és új célokkal álljon elő.”

Később, amikor az amerikai unitarizmus egyre jobban eltávolodott a teizmustól és már-már jobban hasonlított az ateizmusra, mint a vallásra, világossá vált, hogy mekkora veszélyt rejt magában az a könnyelmű és bátor kijelentés, hogy a józan észnek és tudománynak is szerepe van a vallásban. A hetvenes évek óta azonban az Unitárius Univerzalisták Szövetsége visszahárított a középvonatra, és azon van, hogy megtalálja a kényelmes együttélés lehetőségét a tudomány józan objektivizmusa és a hit érzelmi mélysége számára egyaránt.

Következtetés

Aligha kétséges, hogy világunkban egyaránt szükség van a vallásra és a tudományra. A tudomány nem nyújtja azt a vigaszt és az értelmezésnek azon lehetőségét, amelyet a vallás: de szükségünk van rá, ha meg akarjuk oldani fizikai létezésünkől és fizikai szükségleteinkből adódó gondjainkat. A vallás nem látja el a világot új technológiákkal, amelyek védelmeznek minket és javítják életünk minőségét, fontos azonban, hogy biztosítsa fejlődésünk morális és etikai hátterét. Mindkét területen hatalmas erők léteznek, és meg kell találnunk a módját annak, hogy egymás mellett létezzenek.

A tudomány és a vallás egyaránt az igazság megtalálásának az eszköze a mi kezünkben, fölöslegesen szegényítjük magunkat akkor, ha a kettő közül bármelyiket is ki akarjuk űzni a társadalomból. Meglehet, hogy ez az együttélés ma nem olyan egyszerű mint hajdanán volt, amikor az egyház kezében összpontosult minden hatalom, vagy mint az akadémiai merev szétválás esetében, amikor is a világi tudományokat óvták attól, hogy a „babona” beszenyyezze őket, mégis, az együttműködésből adódó eredmények ugyancsak csábítóak.

Ma még csodálatos fantazmagóriának tűnik annak a lehetősége, hogy a technika további fejlődésének a hitre alapozó morál és etika biztosította bölcsesség szab majd határt, és az is, hogy az ember útját a hit világában nem korlátozza többé az, hogy elzárják előle az új felfedezések eredményeit.

Ha azonban az a cél vezérel, hogy az emberi tudás adományát minél jobban a magunk javára fordítsuk, meg kell találnunk a módját az együttműködésnek.

SIMÉN DOMOKOS

ÁRVA-ÖZVEGY KASSA

„A Helvétziai Vallástételt követő egyházi személyek között a Küküllővári tiszteletes vidékben” Biztosítási-Segély Egylet 1802-ben alapított egyesületének ismertetése.

Bevezető: A kereső ember halála a hozzátartozóknak veszteség, kár. Az özvegyekről és árvákról való gondoskodás ebben az esetben BIZTOSÍTÁS. A biztosítás ősgyökere Palesztinában lelhető fel az írott dokumentumok alapján, a számárhajcsárok közt, Krisztus előtt a 300. év körül. A rómaiknál is a biztosítás egy formájával találkozunk. Firenzében és Genuában a 14. században jött létre rendszeres biztosítás. Magyarországon a biztosítás eszméje Lengyelországból jött be 1770 táján, de 1792-ben az eszme anyagiak miatt megbukott. Az első magyar rendszeres biztosító Részvénytársaság a Dunai hajózással kapcsolatban jött létre.

A biztosítás, mint üzlet, Magyarországon 1831-ben alakult meg. Szűkebb hazánkban a Marosszéki Kölcsonös Tűzbiztosítási Egyesület 1839-ben alakult meg, a Kölcsonös Küküllői Biztosító Egyesület, dicsőszentmártoni központtal 1842-ben jött létre. Tagjai lehettek felekezeti különbség nélkül az egyházközségek és magánszemélyek is. 1844-ben alakult meg a Brassói Kölcsonös Nyugdíj Intézet. Az 1911. évi kimutatás szerint „az elmúlt 60 évben a Biztosító Intézetek” közül, melyeket megalapítottak, a 144 közül, 74 ment tönkre Magyarországon.

Tárgyalás-ismertetés: A Küküllővári Egyházkerületben-megyében Árva Özvegy Kassa néven jött létre egy önszegélyező, biztosító Társaság vagy Egyesület 1802-ben. Egyike Magyarország legrégebbi segélyező és biztosító egyesületeinek. Autonóm, szociális és önkéntes önszerveződés volt, célja az özvegy és árva belső emberi rászorulókat megsegítése. Tagjai elsősorban a „küküllővári tiszteletes vidékben” lévő egyházi alkalmazottak közül verbuválódott, de tagja lehetett a más vidék belső embere is. Az Árva Özvegy Kassa alapszabályát, a tagok nevével, azok kategóriába való besorolásával, a befizetett összeg feltüntetésével, az Alapszabály-módosításokkal egy 44 lapot tartalmazó, 1804-ben kiadott, a kolozsvári református Kollégium betűivel nyomtatott 8-ad rétnagyságú kiadásban találtuk, mely a Belle József csávási református iskola-mester tulajdona volt. E kiadvány alapján ismertetem az Árva Özvegy Kassát.

Az 1–7 lapokon az érdekes bevezető van.

A 9–20. lapig az Alapszabály 26 pontban van összefoglalva.

A 21. lapon „Tsiki János Generális Notárius által megerősítve”.

A 22. lapon a Fő Consistorium (Erdélyi Református) által 1804. június 17-én elfogadotva, hitelesítve.

A 23–27. lapokon a tagok 3 rendben és egyházi funkciók szerint vannak felsorolva, megnevezve, a 3 Rend alapján.

A 31. lapon a nagykendi határozatok alapján Belle József oskola mester, a könyvecske tulajdonosának belépése és befizetése van jegyzőkönyvvel.

A 32–33. lapokon az évenkénti befizetésének igazolása van 1808-tól 1822-ig.

A 34–44. lapok üresek.

Az Árva Özvegy Kassa felbomlásának okát és idejét pontosan nem ismerjük, de Belle József tagsága 1822-ben szűnt meg. Oka nem az anyagi, hiszen egy jól fizetett egyházközség jól dolgozó, énekkart szervezett és vezetett tanítója, ki a családi helyzeténél fogva is vagyonos ember volt.

A könyvecske bevezetőjében az Árva Özvegy Kassa felállításának Bibliából vett alapját az 5Mózes 14,28–29-ben találjuk egyfelől így: „A harmadik esztendő végén vidd ki annak az esztendő termésének minden tizedét, és rakd le a te kapuidba. És eljön a lévita (akinek nincsen része és öröksége teveled) és a jövevény, árva és özvegy, akik a te kapuidon belül vannak, és esznek és megelégszenek, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened a te kezdednek minden munkájában, melyet végzessz”. Az Újszövetségből az 1Timóteus 5, 6 versét idézi: „Ha valamely hívő férfiúnak vagy nőnek vannak özvegyei, segítse azokat, és ne terheltessék meg a gyülekezetet, hogy azokat segíthesse, a kik valóban özvegyek”, idézi.

Világi, gyakorlati szempontból DANTZKY FABRICIUS JÁNOS felesége sírkövét idézi: „Férjem élvén, betsülttettem. Holta után meg-vetttettem. De már meg-dítsóítottam:”, mely minden özvegy papné sírkövére ráillően felírható. A további indok így hangzik: „A papi jövedelem oly kevés, hogy abból maradékainak semmi örökséget nem lehet hagyni”, „sokan életekbéli mindennapi szükségüket is alig pótolhatják ki (2. lap) Eleinktől vagyonunk nincs”, mely szerint mikor egy pap elhal, „el-maradott árváinak többnyire nintsen, se hova magokat meg-vonnyák, sem miből éljenek... a sükertelen szánakozás tagjai (2. lap). Istenben bíznak, mert lám a 2Királyok 4,1–7 példájában Elizeus által egy próféta özvegyének olaját megszapórtja és két gyermekét megmenti.” „Így indítja újabban Isten a haza nagyjait az ekklesia özvegyeinek támasznak és jótétevőknek egyeseket, pl. az örökkévalóságra érdemes, nagyfényű Méltóságos Teleki Gróffi Ház, kivált a Gernyeszegről járnai szokott tíz özvegyekhez való kegyességgel (3. lap) Mivel ezt nem minden özvegy nyerheti el, nem támaszkodhatunk másra, mint magunkra és iparkodnunk kell, hogy a hátramaradottaink a sírban nyugvó porunkat háborgatni ne legyen okuk”. Timóteus I. levele 5,8-at idézi.

A 4–5. lapon társadalmi helyzetképet ad a belső emberekről: „Kevés ekklesiák vannak, hol minden jó szándék mellett évi jövedelmének csak részetskéjét is lehetnének, többen kik a mindennapi életük nehezen tsikarhatják ki, nints miből gyűjtsünk. De ha volna is örökséget hagyó, a jómódhoz szokott árvák azt egyszeriben elprédálnák” (5. lap) A 6. lapon olvassuk: „Mind ezekre nézve, mi ezen Nagy Erdélyi Fejedelemségben az Helvétziai Vallástételt követő Küküllővári Réfformátus] Tractus, vagy Papi Szent Társaság Előjárói, és több Tagjai, érzékeny szívünkre vevén az utánunk maradóknak következhető gyámoltalan voltokat, hogy Maradékainkon csak valamennyire is segíthessünk, a mi esztendei jövedelmetskénknek egy-egy kevés részetskéjét le-tevén, egy

Kassát állítunk fel, a melybe gyűlendő Summának esztendei törvényes Interestéből a hűfizetés szerént részesülnek a Bé-fizetőknek Özvegyeik és Árváik. Kicsi a summa, de ha a következők is ily buzgók lesznek, a tőke megnövekedik, a tőke-pénznek fogyni nem szabad.” (6. lap)

A 7. lapon a Kassát a Püspökségnek, a Generális Szent Synódusnak ajánlják, azzal, hogy a vizsgálatokkor a felelősöket elszámoltassa, ugyanakkor kéri, hogy a Synódustól járandó segélytől, melynek egy részét a Tractátusban is gyűjtik, a tagok ne vonassanak meg (7. lap) Továbbá ugyanitt a Fő Consistorium elé terjesztik, hogy alapszabályát és célját a maga Jegyzőkönyvébe beírja, pártját fogni és megerősíteni, jóváhagyni szíveskedjen.

A 9–20. lapokon az Alapszabály van 26 pontban összefoglalva. Ezek az „önvédelem” paragrafusai, római számmal jelölve.

Az első 3 pont a belépést szabályozza. E szerint 3 kategóriát állítanak fel a befizetés és a részesedés szempontjából: 120, 80, 40 „pénzek befizetése alapján,” A Tiszteletes Papok, betsületes Léviták és Oskola-Mesterek számára. Bárki bármelyik kategóriába besorolható a befizetés szerint, nem csak a helyi, hanem a más traktátusban lévő belső emberek is. A tagsági díj befizetésének végső ideje 1803 Szent György napja a hivatalba lévőknek, az újonnan kinevezetteknek a hivatalba lépéstől számítódik a díj. A késedelmes belépők visszamenőlegesen a tőkét és a kamatot kell megfizessék a Traktusba való belépésük évétől.

A IV. pont az elöregedett, utolsó vénségre jutottak és nyilvánosságos halálos betegek, ha addig elmulasztották a belépési befizetést, a tagok közé utólag fel nem vehetők (10. lap)

Az V. szakasz megengedi a több kategória fizetését is egy tagnak, a segély ennek értelmében több lesz.

A VI. szakasz a kategóriánként befizetett összeg után járó kamat-jövedelmet, ill. részesedést szabályozza: 120 „pénzt” évenként fizetők árvái, özvegyei 3 részt, a 80-at fizetők árvái-özvegyei 2 részt, a 40-et fizetők 1 részt kapnak.

A VII. pont az özvegyek erkölcséhez köti a részesedést a következők szerint: a másodsor is férjhez nem menő özvegy, ha jó erkölcsű, holta napjáig kapja a Kassa jövedelmét (11). A részesedésből kizárják azokat az özvegyeket, kik férjhez mennek; azokat, akik ugyan nem mennek férjhez, de feslett életükkel és cégéres vétkeikkel „hol férjének hideg hamvait rutittaná és a Társaságot alacsonyittaná”. Ez a kizáró döntés is a Tractus jó lelkiismerettel való megvizsgálása utáni döntéstől függ. (11)

A VIII. szakasz a férjhez ment özvegy árváinak a részesedését határozza meg. A gyermekei az elmaradt belső embernek ebben az esetben is „egy özvegy részét veszik” 17 éves korukig, de a pénzt nem az özvegy kapja, ha ő rossz erkölcsű, „hanem az összeg a Tractus által az árvákra viselendő gond legyen”, viszont, ha a férjhez ment anya jó erkölcsű, az árvákra jó móddal gondot viselő, az árvák részét az ilyenek a kezébe kell adni (12. lap)

A IX. rész azokra vonatkozik, akiknek csak árvái maradtak. 17 éves korig jár nekik a segély, ha előtte férjhez nem mennek. (12. lap)

A X. fejezet: Ha valamelyik tag nem a maga hibája miatt és nem rossz élete miatt „elerőtlenedve, elszegényedve, vénség, nyavalya vagy szerencsétlenség által” nyomorúságra jutna, de felesége és gyermekei vannak, azok a befizetés alól mentesülnek halálukig, árvái és özvegye a halála után a befizetés kategóriája szerint részesedik a segélyben. (13)

A XI. szakasz azokra vonatkozik, akiknek sem felesége, sem gyermekei nincsenek és elszegényedik, az ilyen holtáig, mint egy özvegy úgy részesül segélyben, „a Tiszteletes Vidéknek jó lelki ismeretből származott akaratja szerint”.

A XII. pont kimondja, hogy ha valakinek adóssága van, az özvegy járandóságából az nem vonható le. (14)

XIII. szakasz a 20 évig rendszeren fizetett tagokat a további fizetéstől felmenti, az özvegy és a gyermekeik jogát fenntartja.

XIV. szakasz: a hátrálékosok és a késedelmeskedők elvesztik tagsági jogukat, a befizetett összeget nem kaphatják vissza. Ha megjobbulnak, még csak egyszer fogadhatók vissza, de ezt is a közgyűlés határozza meg. (15. lap)

XV. szakasz minden jogától megfosztja azokat, akik a fizetést abbahagyják, a befizetéseiket nem kaphatják vissza.

A XVI. szakasz a tőkepénz sérthetetlenségét, megcsonkíthatatlanságát mondja ki. Kamatra kiadható és csak a kamat osztható ki évenként.

A XVII. szakasz intézkedik, hogy a kamat az első kifizetésig a tőkéhez csatoltassék. (16)

A XVIII. szakasz a kamat megosztásáról intézkedik.

A XIX. szakasz a Kassa vezetőségéről határoz: A Vidékbeli befizetőkből álljon a vezetőség, legyen egy „Bé-szedő”, egy „Ügyelő” és egy „Jegyző”, kik nem lehetnek tisztségviselők a Tractusban. Legyenek „egyenes indulatú, nyílt szívű, szorgalmatos és egyéb közönséges kötelezettségektől el-nem vonatott személyek” (17. lap). Ha valamelyikük közülük egyházi tisztségre emeltetnék, helyette azonnal más választassék.(17. lap)

A XX. szakasz a vezetőség köteleességét határozza meg.

1/ A „Béfizetőnél áll a Kassa Ládája” a szerződésekkel és egy jegyzőkönyvvel

2/ „Az Ügyelőnél” áll a láda kulcsa. (17)

3/ „A Jegyző a Contractusokat kell írja be a nála lévő Jegyzőkönyvbe”, a bevételt és kiadást nyugtával és pecséttel bocsátja ki.

A XXI. szakasz a három előjáró felelőségévé teszi a tőkepénz kamatra való kiadását, felelőségük terhe mellett. (18 lap)

A XXII. szakasz (19. lap) a hármas vezetőség évi elszámolásáról rendelkezik a következőképpen: minden évben a Generális Szent Synódust megelőző Pünkösöd utáni Partiólisson az Esperes előlülése alatt a Tiszteletes Vidéki gyűlésnek el kell számolni, a gyűlés első tárgysorozati pontjaként, a befizetést meg kell tegyék, a kamatok beszedéséről el kell számolniuk és az özvegyek és árvák járandóságának kifizetéséről jelentést kell tenniük.

A 19. lapon a XXIII. Paragrafus intézkedik, hogy a tőkepénzt kamatra való kiadását a polgári hiteles Assesorok vagy „Tisztviselő Régiusok” alatt készült kölevéllel lehet csak kiadni.

A XXIV. szakasz arról intézkedik, hogy ha elhalálozás, más Tractusba való távozás, lemondás esetén új választásra kerülne a sor, az csak a Tractus számadásának rendes idején történhet meg, addig az esperes ideiglenes tagot jelölhet ki.

A XXV. szakasz a Kassa vezetőinek az évi kamat 10%-os jövedelmét határozza meg fizetésképpen.

Az utolsó szakasz a törvényesség szempontjából arról intézkedik, hogy az Árva-Özveggy Kassa eredeti jegyzőkönyve „A Vidéki Arhivumban, a Kassa Ládájában, a Főtisztelendő püspök Archivumában Őriztessék meg.” Ezenkívül minden befizető tag az alapszabály másolatát készíttesse el a három vezető hitelesített aláírásával, melyen a Tractus hiteles pecsétje rajta legyen. (20. lap)

A 21. lapon a Generális Synódus ajánlása és jóváhagyásából idézek: „Az özvegyek között, leg-keservesebb nyomorúságra jutandó, Papi Özvegyek szükségseinek valamennyire leendő ki-pótlására, és nyomoruságos életek enyhítésére valóságos jó és kegyes indulatból fel-állítandó, Küküllői Venerabilis Tractus Cassájának 26 pontból álló Határozatai, mind Nemes Hazánk, mind pedig az Erdélyi nemes Ekklesiák Törvényeivel meg-egyezőknek lenni meg-esmértetvén, a magok maradékaikra vigyázó Belső személynek a meg-tartásra ajánlja, és fel-állítását meg-esméri hasznosnak lenni a Generális Synódus, s meg-erősíti. Radnót, 23 Junii, 1803. Tsiki János Generális Notárius által” (21. lap).

A 22. lapon az Erdélyi Református Fő Consistorium jóváhagyása, így indokolva: „Az Árva Özvegyek gyámoltalan állapottyok könnyebbítésére intézetett, s ide bé-adott Institutumát a Tractusnak, mindenekben helyesnek, jönnek s ditséreteset érdemlő hasznos dolognak találván Fő-Consistoriumunk-is, azt, helyben hagyva, meg-erősíti, és egy Exemplárban a maga Leveles Tárjában meg-is tartattya. Költ az Erdélyi Refor[mata] Fő Consistoriumnak 1804-ben, Juniusnak 17-dik napján tartott gyűléséből, Kolosváratt. Ki adta Cseh János Secretárius” (22. lap).

A 23. lap a tagokat kezdi felsorolni.

„Mi, kik ide neveinket le-írtuk, ezen Árva-Özveggy Kassa huszon-hat Pontyainak bé-vételekre, és meg-tartásokra magunkat kötelezzük:

I. Rend: A Ts.Molnár György Esperest és Héderfái pap.

Balogh Jó'sef , Notárius, és Nagy Teremi Pap.

Galatzi Miklós Adsector, és Sövényfalvi Pap.

Nagy György, Adsector, és Nagy Kendli Pap.

Darotzi György, Adsector, és Kutyalvi Pap (23. lap)

(24. lap) Szász István, Director és Szász Tsávási Pap.

Demeter Jó'sef, Adsector és Küküllővári Pap.

Pétsi Simeon, Adsector, és Radnóti Pap.

Dobói Dániel, Adsector és Süllyei Pap.

Bihari György, Adsector, Mező Bodoni Pap.

Szendrei V. Dávid, Adsector, és Gál-falvi Pap.

Fogarasi Sámuel, Adsector és Gogán-Várallyai Pap.

Molnár Imreh, Adsector és Királyfalvi Pap.

Kiss Sámuel, Adsector és Maros.Bogáthi Pap (24. lap).

(25. lap): Kiss Pál. B[etlen] Sz[ent] Miklósi Pap.

Trauzner Dániel, Kóród Sz[ent] Mártoni Pap.
 Bartalus András, Medvési Pap.
 Szilágyi Mihály Ugrai Pap.
 Karda József, Herepei Pap.
 Mátyás Sámuel, Buzás Besenyei Pap.
 Csomor Mózes Szókefalvi Pap.
 Szentkirályi János Ditső Sz[ent] Mártoni Lévita.
 Bedő Mihály, Herepei O[skola] Mester, (25. lap)
II. Rend. (26. lap) Bod Sámuel, Adessor, Bonyhai Pap.
 Bóda Hector, Széplaki Pap.
 Dobolyi Gábor, Sz[ent] Benedeki Pap.
 Vas Ferentz, Dellői Pap.
 Cserei József Királyfalvi Mester.
 Molnár László, Sülyei O[skola] M[ester].
 Surányi Sámuel, Héderfái Mester.
 Szabó János, Nagykendi Mester.
 Szentkirályi János, D[icső] Sz[ent] Mártoni Lévita.
 Pais László, Gálfalvi O[skola] M[ester].
 Teleki István, Kutyalvi O[skola] M[ester].
 Sárközi Sámuel, Bernádi Lévita (26. lap).
 27. lap: *III. Rend* Tályai Sámuel, Director és Szász Almási Pap.
 Getz János, Tsapodi Pap.
 Szentkirályi János, D[icső] Szent-Mártoni Lévita
 Kontz József Mikefalvi O[skola] Mester". (27. lap)
 A 28–30-ik lapok üresek.

Eddig nyomdában írva van a szöveg. A 31. lapon kézzel írva: *Határozat*: „A Nagy Kendi Pünköszt Havának 27-ik napján 1807-ben határozta a Vidékbeli Gyűlés, hogy a következő zűrzavaroknak el távoztatások végett minden ember úgy igyekezzék a pontosan való bé fizetéssel esztendőnként, hogy ha a rendes időben be nem fizetvén, azon esztendő le folyása alatt meg tanálna halni, tehát özvegyére és Árvaira nézve a XIV. Pont tartása szerint tselekedni fog a Tiszt[eletes] vidék.”

Belle József, a szászcsávási O[skola] Mester a betlenszentmiklósi gyűlés alkalmával, 1808 István Havának 22. napján, az Árva-Özveggy Kassába a felvételét kérte és visszamenőleg az 5 év díját a kamatokkal együtt kifizette, az I. Rend díja szerint 6 Magyar Forintot és 90 Pénzeket.... Megjegyezni kívánom, hogy a tagsági könyv, melynek alapján ezt az ismertetést összeállítottam, a Belle József szászcsávási tanítóé volt (31. lap).

A 31–32. lapon Fogarasi jegyző igazolja aláírásával, hogy Belle József befizette 1808–1812 esztendőkre a kötelező díjat, 1 Német Forintot, 1810-ben még késedelmi kamatot 7 pénzt, a betlenszentmiklósi, a kiskendi, a pócsfalvi és a désfalvi gyűlések alkalmával. Az 1813 és -14. évi széplaki és désfalvi gyűlésen való befizetést Kiss Sámuel igazolja. Az 1815 és 1816-i sövényfalvi és désfalvi gyűlésekkori befizetést Boda [Hector] igazolja aláírásával. 1817–1818-ban a haranglábi és csapói gyűlés alkalmával a befizetést Molnár [Imre vagy László] igazolja. Az 1819. évi bodoni gyűlés alkalmával a tagsági díj befizetését Varga

Sigmond igazolja [jegyző]. 1820–1821-i befizetést, Magyarbogáton és Kiskenden Málnási [?] ügyelő igazolta. Az 1822. évi június 2. gálfalvi gyűlés alkalmával való tagsági díj befizetését Warga Sigmond jegyző igazolja.

Az Árva-Özveggy Kassa részletes ismertetése után összefoglalóra nincsen szükség. Igyekeztem visszaadni a közel 200 éves (193 éves) szöveget. Megjegyezni kívánom a következőket:

A Kassába 37 tag 39 részvénnel állt be. Az I. Rendben 120-at fizető 21 lelkész, 1 tanító és 1 lévita volt, összesen 23 tag vagy részvényes, az évi összdíj valószínűség szerint 27,60 Forint volt. A II. Rendben a 80-at fizetők közt 4 lelkészt és 7 tanítót, s 1 lévitát találunk, összesen 12 taggal, kik 9,60 Forintot fizettek. A III. Rendben, a 40-et fizetők közt 2 lelkészt, 1 tanítót, és 1 lévitát, összesen 4 tagot tartottunk nyilván, 1,60 Forint évi fizetéssel. Az 1808. évi állapot szerint az évi bérfizetés a kamatokkal együtt 40 Forint körül lehetett (38,80). Ha 5 évig nem volt fizetés, feltételezésünk szerint, a tőke 220 Forintra mehetett fel, aminek a kamat kiosztása az országosan is érvényben lévő önkéntes adományozások segélyezése révén volt „valami” segély-pótlás (lásd gr. Teleki).

A városiasodó Dicsőszentmárton lévitájának mind a három Rendbe való beiratkozása, ki a szőkefalvi anyaegyházközséghez tartozott a 19. sz. végéig, rendkívüli jelenség. A tehetséges egyházközségek tanítói, hogy kimaradtak, annak az is lehet a magyarázata, hogy az akkori tanítók különböző világi állásokat is betöltöttek (pl. községi jegyzőség), mert tudomásunk szerint voltak oskolamesterek Teremiben, Sövényfalván, Küküllőváron, Radnóton, Marosbogáton, Betlenszentmiklóson, Ugrán, Besenyőben, Bonyhán, Csapón és más helyeken is.

A mikesfalvi jómódú lelkész nem volt tagja a Kassának.

Az azóta megszűnt, vagy megszűnőben lévő egyházközségekben tagok voltak: Sülyében a lelkész és a tanító, Medvésen a pap, Herepén, hol ma már senki sincs református, a lelkész és a tanító, Szentbenedeken a lelkész, Dellón a pap, Szászalmáson a lelkész, Bernádon a még működő lévita. A kimaradtakkal külön nem foglalkozunk.

Nyitottsága mellett az erkölcsi kötöttség jellemzi. A rendkívüli eseteket a Tractus közönsége elé idézi, és a döntéshozatalt rá bízta.

A 20 évig fizető tagokat a további fizetés alól felmenti, jogukat meghagyva akkor, mikor egyes belső emberek 70–80 éves korukig is szolgáltak.

A Kassa végleges megszűnésének okát és idejét nem ismerjük. Belle Józsefnek 14 évi befizetése és 5 évi visszamenőleges tagsági díj befizetése van igazolva. Lehet, hogy a 20 év kitelvén, mentesült a további befizetéstől. Feltételezhetjük azt, hogy a Kölcsönös Küküllői Biztosító Egyesület, dicsőszentmártoni központtal, 1842-ben, az Árva-Özveggy Kassából nőtte ki magát. Későbbi években az unitárius egyházkörben is történt szervezkedés egy hasonló Kassára, de nem jött létre.

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZA

Egyházunk életében az idei esztendő gazdag volt évfordulókkal. Enyedi György, Brassai Sámuel és Jakab Elek, valamint Balázs Ferenc halálának 400., 100. illetve 60. évfordulóját követően a megemlékezések sorát Kelemen Lajos születésének 120. évfordulója zárta.

Fent említett nagyjaink közös vonása az volt, hogy ők nem csak unitárius egyházunk, hanem erdélyi magyarságunk történetében is elévülhetetlen érdemeket szereztek.

Ez alkalommal irányítsuk figyelmünket Kelemen Lajosra, akinek eddig kéziratban fennmaradt rövid önéletrajzát tesszük közzé.

Kelemen Lajos ezt az önéletrajzát 1942. július 15-én írta, két héttel azután, hogy múzeumi és levéltári főigazgatói állásából nyugdíjazták.

Itt meg kell jegyezni, hogy nyugdíjazásának híre a legnagyobb aggodalommal töltötte el az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, éppen ezért Ugron István díszelnök, igazgató-tag javaslatára táviratilag és emlékiratban kérték dr. Hóman Bálint akkori vallás- és közoktatási minisztertől, hogy Kelemen Lajos főigazgató továbbra is állásában maradjon. A miniszter válaszában értesítette az elnökséget, hogy Kelemen Lajos nyugdíjazásától nem tekinthet le, de nyugállományba helyezése után is őt bízta meg a főigazgatói teendők ellátásával. 1944. tavaszán azonban végleg nyugdíjazták. (Vö. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület évkönyve az 1942. évre. Szerk. Szabó T. Attila. Kvár, 1943. 4-5)

A most közlendő önéletrajzot Szabó T. Attila valószínűleg ismerte, hiszen a Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok 1977-ben megjelent első kötetéhez írt bevezető tanulmányának jegyzetében említést tesz arról, hogy az életrajz és az életmű felvázolásához „két megbízható forrás állott rendelkezésre: a) Kelemen Lajos 1942-ből való, sajnos rövid önéletrajza, és b) a csaknem négy évtizedes személyes kapcsolat rendjén a tőle hallott sok-sok életrajzi adalék”.

Tehát Szabó T. Attila felhasználta ugyan az önéletrajzot, de önálló közleményként nem jelentette meg.

Kelemen Lajos, akit a romániai magyar történetírás nesztorának is nevezhetünk, nyugdíjazása után – valószínűleg felkérésre – számadásképpen írhatta önéletrajzát. Ezt tükrözi az írás tömörsége is.

Hosszú és küzdelmes élet adatott meg neki, s ennek 65 évéről kapunk hiteles betekintést. Ez az európai intelligenciájú szerény ember nemzedékek egész sorát oktatta a haladó történelmi hagyományok becsülésére, történelmünk tárgyi emlékeinek óvására, megőrzésére, felújítására, valamint a különböző népek, nemzetek és nemzetiségek értékeinek tisztelésére.

Az olvasó figyelmébe ajánljuk tehát a levéltárunkban nemrég megtalált önéletrajzot.

Születtem Marosvásárhelyen, 1877. szeptember 30-án.

Édesapám, Nagyernyei *Kelemen Miklós*, édesanyám *Albisi Csomoss Janka*, székely kisbirtokos nemes családból származtak. Édesapámra azonban már oly kevés maradt a nyárádszentlászlói ősi kisbirtokból, hogy ebből nem élhetett meg. Így a középiskolai tanulmányait 1874-ben elvégezve, a marosvásárhelyi kir. Ítéltő Táblához állott beapidíjasnak s 21 éves korában megházasodott. Itt volt aztán írnok, majd később ugyanazon városban kir. törvényszéki irodatiszt. Én szülőim második gyermeke voltam. Rajtam kívül még 2 fiú és 3 leánytestvérem volt. Édesanyánk református volt. A gyermekek mind unitáriusok.

Édesapám otthon tanított meg írni és olvasni s fölvételi vizsga után, 1886. szeptemberében, egyenesen a marosvásárhelyi ref. kollégium elemi iskolája 2. osztályába vettek föl. A középiskolát ugyanott tisztességes szegénységben, változó, de átlag jó közepes eredménnyel tanultam végig. Mindig gyenge matematikus voltam, de a történelemből és irodalomtörténetből érdeklődésem korán túl lépett az iskola tantárgy-keretein s e tárgyak köréből dolgozataimmal is kitüntem és pályamunkákkal az utolsó két évben dicséretet és jutalmat nyertem. A református kollégium Mentovich-ifjúsági önképzőköre unitárius létemre VIII. osztályos koromban engem választott az ifjúság legelső tisztségére, főjegyzőjének.

A történelem iránti érdeklődésemet harmadik elemista koromban Halmágyi Sándor Saphira című erdélyi történeti regénye (1859) s a nyári nagy szüneten Ádámoson (Kis-Küküllő m), anyai nagyapámnál, a Vasárnapi Újság 1877-i évfolyamának orosz-török háborús cikkein s képein kívül albisi Csomoss Miklós 48-as honvéd nagyapámnak a szabadságharci élményeiről szóló élénk elbeszélései ébresztették föl. Az első gimnáziumot elvégezve a nyári szüneten kezembe került *Orbán Balázs Székelyföld leírása*, majd elolvastam *Kóváry László Erdély régiségeit* s ezek a munkák egész életemre hatottak rám. A II. gimnázium nyári nagyszünetén előbb titokban, aztán édesapámtól rajtakapva és biztatva megírtam első útleírásomat. Negyedik gimnázista koromban négy osztálytársammal kiránduló csapatot szerveztünk, hogy vasárnaponként megismerhessük a szomszédos faluk nevezetességeit. Csakhamar Ribicei Nemes Ödön polgári iskolai igazgatónak és rajztanárnak, - egyik osztálytársam édesatyjának - szép könyvtárából elolvastam *Rómer Flórisnak Régi falképek Magyarországon* című kötetét s ennek hatása alatt hasonló nevű fiával 1894 októberében a szüreti szünidőn mint VI. gimnázisták elgyalogoltunk Kis-Küküllő megyébe, a gogánváraljai mennyezetfestmények megismerésére. Ugyanezen utunkban fölfedeztük Ádámoson az unitárius templomban Magyarország legrégebb (1526) évszamos mennyezetfestményét. Ezeket később ismertettem.

De már előbb, 1893-ban, ötödik gimnázista korunkban ifj. Nemes Ödönnel fölfedeztük a maroszentkirályi román ízlésű ref. templom freskóit, melyeket a következő évben id. Nemes Ödön a mi segítőmunkákkal föltárt és lefestett s 1895-ben a szomszédos Maroszentannán, 1896 nyarán pedig Nyárádszentlászlón, az unitárius templomban találtunk freskókra. Ezek másolatai később az Erdélyi Múzeum Régiségtárába kerültek.

A régi levelek és okiratok olvasását II. gimnázista koromban, családi levelesládánk maradványainak olvasásával kezdettem gyakorolni. Összeírtam a kirándulásaim alkalmával látott harangok föliratait s 1893-ban és 94-ben leírtam kis utazásainkat, melyeket ifj. Nemes Ödön illusztrált. És 1894-ben mint VI. gimnázisták Biás István egykori tanuló társammal megvizsgáltuk Marosvásárhelyt a szabó és szűcs ipartársulatok régi okleveleit és számadáskönyveit. Az utóbbiakból a szűcs cég 1608-i kiváltságlevelét lemásolva, beküldöttem Kolozsvárra közlésre, a Székely Oklevéltárba, dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanárnak. Ugyanebben az időben az Erdélyi Ref. Egyházkerület Névkönyveiben a marosi egyházmegye papjainak meg kellett írniok egyházközségeik történetét. Adatokért rendszerint Koncz Józsefhez, a marosvásárhelyi ref. kollégium egyik latin tanárához és az intézet története megírójához fordultak, aki főleg a marosi egyházmegye 1683-ban összemásolt régi Matriculájából többnek velem íratta ki az adatokat s ezekkel a másolatokkal a régi írások olvasásában növeltem gyakorlatomat.

A Millenium évében, 1896-ban, dr. Szádeczky Lajos mint kormányképviselő jelent meg érettségi vizsgánkon. Visszaemlékezett a két év előtt beküldött oklevélmásolatra, s egy 1670-beli tatárab-szerződést velem próbából leírva, megdicsérte készségemet s másnap az érettségi szóbeli vizsgán főleg a magyar történelemből és az irodalomtörténetből felmutatott eredményem és tanárain információja után magához hívatott és segítségét ajánlotta, ha a tanári pályára kívánnék menni. Én lelkemmel ezt a pályát választottam, de Édesapám jogásznak szánt. Azonban ő augusztusban sikertelenül kísértette meg részemre Kolozsvárt elhelyezkedést találni s erre én is megpróbáltam kezembe venni jövendőm gyepelójét. Szeptember 4-én, az iskolai pályamunkából és jutalomból az 1896 nyarán Budapestre a főváros és az országos kiállítás megtekintésére tett iskolai kirándulás után megmaradt 60 koronámhoz Édesapámtól is 20 koronát kapva, felutaztam Kolozsvárra s a Gondviselés *Koncz József* egykori jó tanárom ajánlása és *dr. Szádeczky Lajos* támogatása mellett az életemben megismert egyik legjobb ember, *dr. Gidófalvy István* kir. közjegyző családjába vezetett. Házi nevelőként öt évet töltöttem itt s ezalatt végeztem a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetemet. Sok értékes, derék emberrel ismerkedtem meg itt s közben az évek nagy részében heti 4-6 órában *dr. Gergely Sámuel* c. ny. rk. egyetemi tanárhoz jártam Teleki Mihály sajtó alá készülő levelezését másolgatni. A gondos, lelkiismeretes tudós mellett sokat tanultam. Nyaranta pedig biciklin kirándulásokat tettem hely- és műemlék ismereteim gyarapítására. Szakvizsgámmal megkésve, 1901 októberében vonultam be honvéd-önkéntesnek, de a gyakorlótéren szerzett súlyos sérülésemmel 1902 januárjában elbocsátottak. Így, évközben, tanári pályán el nem helyezkedhetve, Gidófalvy István ajánlatára jutottam be *dr. Erdélyi Pál* könyvtárigazgató keze alá az Erdélyi Múzeum Könyvtára helyszíni katalógusa munkálataihoz, napidíjasnak. Innen 1903. januárius 1-től az Egyetemi Könyvtár napidíjasaként állami szolgálatba kerültem át. Itt egy évig a Hírlapkönyvtárnál dolgoztam, hol azalatt megismertem a régi, 1867 előtti főleg erdélyi hírlapirodalom javát. Egy évig a Régi Magyar Könyvtár munkálatainál foglalkoztam s itt a régi magyar irodalom értékeibe nyerhettem betekintést s szerezhettem ismereteket. Azután

az Erdélyi Nemzeti Múzeum Kézirattáránál dolgoztam évekig s itt megkezdtem a leíró-katalógus fölvételezését. E mellett azonban az akkor megindult gyűjtések, s a könyvtári vásárlások becslése állandóan elfoglaltak, s a mi időt az utolsó 3 év napi 9 órás szolgálata mellett szakíthattam, azt az akkor megkezdett levéltári gyűjtésekkel kapcsolatban a beérkező levéltári anyag megismerésére igyekeztem fordítani, egészen 1907 májusáig. Ekkor már harmadszor hívtak ki tanárnak a kolozsvári unitárius főgimnáziumhoz, s mivel az akkori ex-lex állapot miatt Erdélyi Pál dr. nem biztathatott kinevezéssel: kimentem tanárnak. Egyházam levéltárosának is megváltástott. Itt működtem 1918. május 1-ig. Mint rendes tanár, 1910. július 31-én megnősültem. Minden tekintetben mint asszony feleségemet, hölöni Mikó Erzsébetet aztán boldog házassévek után éppen esküvőnk tízéves fordulónapján temettem el.

Főgimnáziumi tanárságom idején, 1908 őszén az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárának választott s ezt a munkakört egyfolytában 1921 végéig töltöttem be. Ekkor formailag le kellett mondanom, de helyettesítőként még a román uralom alatt is - nagyon nehéz viszonyok között - egész 1927 júliusáig titkárkodtam, míg a román beavatkozás és a hirhedt Ghibu Onisifornak mint dékánnak a könyvtáron át gyakorolt nyomására távozni kényszerültem. Ezalatt az E.M.E.-nek éppen az állam fölhívására már régebb túlnyomóan magyar korona-járadékpapírosokba, majd hadikölcsönbe fektetett alaptőkéje elértéktelepedett. Az anyagilag tönkrement Egyesület közben gr. Wass Ottilia-féle házöröksége tiszta jövedelme fölszabadulásáig saját erején már még egy napidíjast, sőt szolgát se tudott tartani, úgy, hogy a választmányi tagokhoz a meghívót mint titkár magam hordtam el. Ilyenkor beszéltem meg velük az ülések főbb tárgyait, hogy az üléseken jelen levő román detektív előtt minél kevesebb hozzászólás nélkül lehessen tárgyalni. Ilyen körülmények között az utolsó öt évben titkári tiszteletdíjamat se vettem igénybe. Utóbb ezért az Erdélyi Múzeum-Egyesület igazgató tagjai sorába választott

Az 1914-18-i világháború idején a középiskolában heti 22-24 órában tanítottam, 1915 tavaszától e mellett vezettem kórházhelyiséggé átalakított iskola betegek számára a tanulóifjúság jótékonyági akcióit, a tanulók vasárnapi kirándulásait, s a hadsereg részére a tea pótanyagok gyűjtését s öt és fél hold földön nyári mezei munkájukat.

Itt a kisszámú és gyenge városi gyermekeket az egész napi testi munkával is a lehető legjobb eredményre sikerült - saját példaadásommal - annyira becsvágyra serkenteni, hogy a legkisebb tanuló-munkás létszám mellett az iskola három éven át a mellettünk dolgozó más két iskola sokkal népesebb tanulóserege mellett a munkát mindig legelőbb végezte be s a legjobb termelési eredményt érte el. 1916 októberében 3 hétig Erdélyi Kormánybiztossági kiküldetésében az E.M.E. s a Ref. és Unitárius Egyházak megbízottjaként a Beszterce-Erdőszentgyörgyi vonalon az erdélyi magyar-román front mögött az ingó műkincsek biztonságba helyezésére küldtek ki. Az összegyűjtött műkincseket aztán a román megszállás 1918-ban Kolozsvárra rekesztette s innen csak két év alatt sikerült rendre mindent - többször nehéz körülmények között -, de hiánytalanul haza juttatni.

Mivel 1908-tól 1918-ig az E.M.E. ügyei délutánjaimat és gyakran estéimet is teljesen igénybe vették, úgy, hogy legtöbbször napi 10 órát dolgoztam: fáradtan értem meg az 1918-i forradalom és a román megszállás idejét. Akkor már 1918. május 1-től, mint szolgálattételre berendelt VII. fiz. osztályú állami középiskolai tanár, ismét az Egyetemi Könyvtár, illetve az Erdélyi Múzeum Levéltára szolgálatába mentem át. Alig kezdettem azonban munkához, októberben kitört a gyászos emlékű őszi forradalom s karácsonyra Kolozsvárt megszállották a románok. Az Egyetemi Könyvtárat csak 1919. május 12-én vették át, s itt a személyzet vezetői elsősorban az Erdélyi-Múzeum Egyesület óriási értékű magyar gyűjteményei megmeneteléséért maradásra határozták el magukat. Erre azonban az átvétel napján a román katonai hatóságok a Tiszán való áttétel fenyegetésével rendeletileg is kötelezték őket. Az esküt azonban csak a végzetes trianoni békeparancs után, 1920 szeptemberében tettük le, s azután - sokszor nagyon nehéz helyzetben - itt maradtam nyugdíjazásomig (1938. januárius 1). Az 1940-i szerencsés visszatérés után a m. kir. Kormány ki nevezésével - főleg dr. Hóman Bálint kultuszminiszter úr jóindulatából - mint múzeumi és levéltári főigazgató kerültem vissza régi munkakörömbe. Korhatár alapján 1942. július 1-től formailag újra nyugalomba vonultam ugyan, de ugyanakkor továbbra is megbízást kaptam a főigazgatói és levéltári munkákör ellátására és vezetésére.

* * * * *

Irodalmi munkásságomat nyomtatásban 1897-ben, második éves tanárjelölt koromban kezdettem.

Sokoldalú érdeklődésemet nem tudtam, de nem is akartam egy irányban lekötni s így több felé kísérleteztem. Legnagyobb érdeklődéssel és szeretettel a művelődés- és művészettörténethez vonzódtam de a kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetemen akkor e téren nem kaphattam irányítást és kiképzést. Így egy 1908-ban hallgatott tanfolyamot nem számítva, minden művészettörténeti tudásomat önképzés, olvasás és tapasztalat útján szereztem. Vonzódtam a monográfia íráshoz, s ebben az irányban tervem volt az Egyetem elvégzésekor az unitárius egyházközségi adatanyag gyűjtésének megkezdése, de az egyház illetékes tényezői részéről tapasztalt közöny teljesen lehűtötte szándékomat. Aztán 1904-től munkatársa lettem a Kolozsvárt Cs. Sándor Imre által szerkesztett Genealógiai Füzeteknek, hol az erdélyi címereslevelek, családi krónikák és följegyzések, nemesi összeírások és lustrajegyzékek állandó közlésének gondolatát vittem a folyóirathoz. Midőn azonban az E.M.E 1908-ban titkárául választott, az Egyesület 50 éves jubileumának akkor folyt előkészületei, majd 1909-ben nagy ünnepe s a föllendült, mozgalmas egyesületi élet minél jobban igénybe vették erőmet, minden időmet és irodalmi munkásságomat is javarészen ez kötötte le. Megírtam az E.M.E. előzményeit, majd történetét. Ezzel párhuzamosan azonban kisebb dolgozataimban művészettörténettel és régi művészek életrajzi adataival, unitárius egyháztörténeti részletkérdésekkel, az E.M.E. családi levéltárai ismertetésével is foglalkoztam, s 1913-ban *Újabb adattár a V. Daniel család történetéhez* címen önálló kötetben szép erdélyi anyagot tettem közzé.

Az 1914–18-i világháború fárasztó elfoglaltatásai és örökös izgalmaiban, majd az 1918 ősztől 1922-ig terjedő majdnem négy év feleségem halálával egyéni katasztrófával is súlyosodott lelki állapota és anyagi gondjai között keveset írhattam. Az 1918–19-i forradalom esztelenségei, a román megszállás vilámcsapása és ezekkel sorsom állandó bizonytalansága örökös lélekölő izgalomban tartottak. A tényezők józan mérlegelése mellett közeli változásban nem hihettem s levegőbe épített terveknek soha sem voltam alvajárója. A valóra pedig minden nap figyelmeztetett anyagi helyzetem Amíg 1920 őszen az esküt le nem tettük, román lejre átértékelt VII. osztályú fizetésem havi 700 lejre (kb .25 P.) olvadt, míg ugyanakkor egy szolgáltatételre a Könyvtárhoz berendelt román állami tanítónő havi 3000 leit kapott. Előleget biztatásokra se kértem s mellettem az étellel hősiesen küzdött feleségemet, ki megélhetésünkért nagy szőnyegét, tükrét, zongoráját is eladta, 1920-ban az utóbbi árából tudtam eltemettetni. Helyzetemet azonban a román kollegák egy részének a hivatalban és a sajtóban évekig tartó folytonos vádaskodása és a folyton súlyosodó kisebbségellenes hangulat és kormányintézkedések mellett azután is mindig oly bizonytalannak éreztem, hogy midőn a hónap 20-án havi fizetésünket is jóformán utólag kikaptuk, soha sem voltam biztos abban, hogy a következő havit már megkaphatom-e? Jorga kormánya alatt pedig egy időben 3 hónapig egyáltalán nem kaptunk fizetést s midőn utóbb e hátrálékot állami bonokkal egyenlítették ki: ezekből csak a legkisebb címleteket tudtuk a névérték 22%-ában értékesíteni, (a bonok háromnegyed részét névértékük 20%-ával, tehát ötöd áron kellett eladnunk s így saját kenyéradónk nehezítette meg mindennapos megélhetésünket és taszított a hitelből és adóssághól élésbe), a többit még olcsóbban kényszerültünk eladni s így kárral és adósságban maradtunk.

A megszállás első éveiben és lelki állapotában csak időlő munkára voltam képes. Megkezdtem – még 1919-ben – kiadott történelmi forrásanyagunkból egy magyar anyakönyvi adattár előmunkálatait, de nem egészen egy évi többször megszakadt kísérletezés után abban hagytam. Megkísérlettem a Kolozsvárt élő művészek életrajzi adatainak összegyűjtését. Harmincöt fölkért művész közül azonban 3 év alatt ismételt sürgetésekre csak öttől kaptam adatokat. Közben időnként naplót is vezettem.

Midőn végre az erdélyi magyarság ájultságából ébredezett és első szervezkedéseit megkezdte, 1921 ősztől a Gyallay Domokos szerkesztésében megindult kitűnő néplapban, a *Magyar Népb*en kezdtem újra dolgozni. Népszerű, ismeretterjesztő hely-és művészettörténeti cikkeket írtam s mivel az akkori erdélyi magyar irodalomból Kovács Dezső és Gyallay Domokos néhány novelláján kívül úgyszólván teljesen hiányzott a humor: öt év alatt (1921–26), álnéven írtam számos anekdotát, adomát és humoros elbeszélést is. A magyar hagyományok és történeti öntudat ébrentartására, valamint múltunk emlékeinek ismertetésére 1923-tól elég sűrűn írtam történelmi és művészettörténeti tanulmányokat és cikkeket a kolozsvári Hírnökbe (1923–26), a *Pásztorúzbe* (1924–27) és a *Művészeti Szalonba* (1926–28), kevesebbet az *Ellenzék* vasárnapi irodalmi mellékletébe (1925–26) és az *Erdélyi Irodalmi Szemlébe* (1928–29). Az 1930-ban újra megindult Erdélyi Múzeumban egyetlen nekrológon kívül hivatalos román intézkedés tiltott a munkától. Ezekben az években adtam ki külön

kötetekben *Hermányi Dienes József emlékiratait* (1925) és 1931-ben *br. Bánffy Jánosné br. Wesselényi Józsefa emlékiratát* 1848–49-i élményeiről.

Ezekon kívül azonban még sok felé dolgoztam.

A Magyarországi Unitárius Egyház 1911-ben megbízott tervezett egyházközségi monográfiáinak – nem megírásával, mely becsvágyam lehetett volna, hanem a történetírásra szakképzetlen papság által írt monográfiák – szerkesztésével. A 115 egyházközségből 70-nek monográfiája készült el. Ebből mintegy tíz lett volna úgy ahogy volt sajtó alá adható, körülbelül 20 pedig még harmadában, negyedében átdolgozva, a többit vagy csak teljesen átdolgozva, vagy egyáltalán nem lehetett volna kiadni. Közben súlyos beteg lettem s egy ezalatt tett, önérzetemet mélyen sértő nem rossz szándékú, de tapintatlan, balkezü intézkedés után - mivel ezért elégtételt nem kaptam, ettől az ügytől sajnálatomra félre kellett állanom, gyűjtőmunkám s az előmunkálatok megakadtak s a monográfiák megírása és kiadása elmaradt.

Megkezdtem a kövesdi és brenhidai br. Huszár család történeti adattárának gyűjtését, mely aztán megbízóm halála miatt (1912) félben maradt. 1927-től évekig dolgoztam megbízásból a br. Petrichevich-Horváth család története erdélyi anyaggyűjtésében. Ezzel kapcsolatban a Román Egyetemi Könyvtár útján bekértem Küküllő vármegye 1624-től 1780-ig terjedő jegyzőkönyveit, utána Tordamegye jegyzőkönyveit 1764-től 1797-ig s ezekből bő magyar kivonatban lefordítottam latinból az összes nemesi igazoló pörököt s ezeket más gyűjtésekkel is kiegészítve, mintegy 900 leginkább erdélyi családról genealógiai gyűjteményt készítettem. A kolozsvári Román Állami Levéltárban pedig az 1933-tól 7 év alatt – megszakításokkal – átnéztem és tíz féle nézőpontból 1100 oldalon kivonatoltam Kolozsvár városának a XVI. század derekától kezdődő számadáskönyveit, az 1720-as évekig, s a város 1587-ben kezdődő polgárkönyvét 1740-ig. Ezek eredeti köteteit a románok 1940. szeptember 9-én magukkal vitték. Gyűjtöttem ezen kívül különböző művelődéstörténeti, unitárius egyháztörténeti és különféle erdélyi tó-adatokat, a marosvásárhelyi vár építésére vonatkozó anyagot, erdélyi műemlékek képeit, mennyezet- és karzatfestmények adatait és feliratokat s kéziratban összeírtam egy kis kötetre való veszendőbe indult korfestő vagy személyeiért érdekes tréfás és anekdotát.

* * * * *

Az 1918-i nemzeti katasztrófánk után a jövő érdekében sok helyen igyekeztem ébrentartani a magyar múlt kultuszát és szolgálni tudományszakomat.

Előadtam az 1921-ben felállított kolozsvári Ref. Tanárképzőben Erdély történetét, ugyanitt a diplomatikát. Midőn ezt az intézetet a román kormány bezáratta, évekig tanítottam a kolozsvári unitárius Teológiai Akadémián s utóbb egy évig a Szt. József fiúnevelő intézetnek a magyar egyetemi hallgatók továbbképzésére rendezett szemináriumában főleg gyakorlatilag a diplomatikát. Az utóbbiban tanítottam még építészet- s ötvösmű-történetet és ismertetem az Erdélyi Múzeum levéltárait. A kolozsvári Ref. Teológiai Akadémia önkéntesen vállalkozó hallgatóinak 15 évig díjtalanul vezettem és ellenőriztem az Erdélyi Múzeum levéltáraiban ref. egyháztörténeti gyűjtő és adatmásoló munkáját s ugyanezen Akadémián az 1930-as évek végén három évben tartottam 4–6 órás tiszteletdíjazott előadásokat az erdélyi múzeumokról és könyv-

tárakról. Népszerű tudományos előadásokat tartottam Kolozsvárt az Erdélyi Múzeumban (1927-ig) több róm. katolikus, református és unitárius szervezetben, párszor vidéken, mint Tordán, Désen, Nagyenyeden és Torockón, sőt néhányat falukon is. A kolozsvári történelmi és műemlékek bemutatására s ezzel kapcsolatban a magyar múlt öntudatosítására főleg 1923-tól nagyon sokszor vezettem 15–40 főből álló alkalmi és vendégcsoportokat Kolozsvár műemlékeihez és a házsongárdi temetőbe s többször tartottam magyarázó előadásokat a Marianum vidéki kirándulásain.

Időmből főleg az utolsó negyedszáz évben talán legtöbbet vett igénybe a sok szó- és levélbeli fölvilágosítás és adatnyújtás. A kolozsvári s általában az erdélyi magyar közönségből évtizedeken át több százan fordultak hozzám fölvilágosításokért történelmi, de főleg családtörténelmi kérdésekben. E tekintetben évek alatt a több ezer szó- és levélbeli elintézésel szinte szaktudakozódó iroda szerepét töltöttem be, a legtöbbször díjtalanul - s magam igyekeztem végezni azt a munkát, ami igazában intézmények és szervezetek hivatása, de itt ilyenekkel a magyarság nem rendelkezett. Valakinek ezt is végezni kellett s mivel szükséges volt: igyekeztem végezni. Hiszen helyzetem örök bizonytalanságában nagyobb munkatervet valószínűsítésére gondolni úgy is csak naivság lett volna.

* * * * *

Nem túl-mutatós munkásságomat számos elismerés jutalmazta. Ezek egy részét már – úgy érzem – meg se tudom szolgálni.

1908-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság, 1910-ben a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság választott tagjává. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészeti- nyelv- és történettudományi szakosztályának évtizedekig választmányi tagja s az Egyesület választmányának 1927-től igazgató tagja vagyok. 1938-ban a M. Tud. Akadémia külső tagjává választott. Kezdetétől megszűnéséig tagja voltam az Erdélyi Népmívelési Bizottság háromtagú elnökségének. Egyik alelnöke vagyok a Könyv- és Levéltárosok Egyesületének s tagja az Országos Cserkész Főtanácsnak. A Magyarországi Unitárius Egyház fő- és képviselő tanácsának tagja, a Kolozs-Dobokai Egyházkör egyik felügyelő gondnoka s az Unitárius Irodalmi Társaságnak egyik alelnöke vagyok. Pilsudszky József marsal, lengyel államfő, 3 napos kolozsvári levéltári kutatásai alkalmából a Polonia Restituta lovagrend II. osztályú keresztjével tüntetett ki s Horthy Miklós kormányzó úr Öfőméltóságától 1940. szeptember 15-én átvettem a soha meg se szolgálható legnagyobb magyar tudományos kitüntetést, a magyar Corvin-láncot.

Életem nem mutat nagy eredményeket, de dolgozni és használni igyekeztem. A legértékesebb élet-eredményemnek az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára gyarapításában, rendezésében és megtartásában teljesített szolgálatomat tartom. Ez a Levéltár, midőn 1902-ben a Könyvtárba kerültem, összesen se tartalmazott többet 40.000 darabnál s csak két családi levéltár volt benne letétben. Már 1903-ban fölvettem a családok leveles emlékeinek gyűjtőtervét. Erdélyi Pál igazgató magáévá tette a gondolatot, s elkezdték a gyűjtést. Csakhamar az erdélyi magyar közönség megértő támogatásával és áldozatkészségéből előbb kisebb, majd a nagy családi levéltárak jöttek be s anyaguk 1918-ig közel félmillióvá nőtt, és ma, a visszatérés után, az új lendület gyarapodásaival megközelíti a 600.000 darabot.

Másik megnyugtató szolgálatom és életeredményem volt, hogy édesanyámtól örökölt jó emlékezőtehetségem mellett nagyon sokszor könnyíthetem és gyorsíthattam meg a levéltári kutatók munkáját. Jól készült szakerőknek szívesen rendelkezésére bocsátottam az olyan anyagot és gyűjtésemet is, melyet magam is közölhettem vagy feldolgozhattam volna. Mert meggyőződésem, hogy a magyar tudományosság előhaladását így, önzetlenül, a köz javára jobban lehet szolgálni.

Kolozsvár, 1992 július 15

– NAGY HALOTTAINK –
Dr. MOLNÁR ISTVÁN*

Szomorú, hogy egyre gyakrabban kell megállnunk nagyjaink ravatalánál, s post mortem mondjuk el azokat az elismerő gondolatokat, melyeket életünk során gyakrabban érzékeltethettünk volna. De ilyen az emberiség. A filozófus római császár, Marcus Aurelius így fejezte ki ezt a gyarlóságunkat: milyen nevetséges az ember: a nagy személyiségek életében fukarkodunk az elismerő szavakkal, haláluk után szobrot emelünk nekik.

Mi sok nagy egyéniséggel rendelkező kis nép voltunk és vagyunk, ugyanez elmondható unitárius egyházunkról is, mégis nagy veszteség egy olyan kiváló egyéniség eltávozása, mint dr. Molnár István. Milyen nagy szükség van napjainkban közösségünknek a dr. Molnár Istvánhoz hasonló egyéniségekre, amikor sajnos még mindig fennmaradásunkért, intézményeinkért, jogos és magasztos eseményeink valóra váltásáért kell küzdjünk. De szinte hallom Pista bácsi szelíd hangú, de határozott dorgálását: ma nem siránkozó, kesergő, hanem cselekvő, tette kész magyarokra, unitáriusokra van szükség, mert sok a tennivaló. S hogy mit, hogyan teszünk, éppen Molnár István tanár úr életútja mutat példát. Nincs szándékomban ismertetni ezt az értékes életpályát, hiszen az közismert, csupán hangsúlyozni akarom azokat az erényeket, amelyeket a dr. Molnár Istvánt követő generációnak át kell venni:

- először is azt a fanatikus, sokszor askétikus kitartó munkaszellemet, ami Molnár István tanár úr egész életét jellemezte,

- a ragaszkodást, szeretetet, amit népe – s főleg a székely falvak olyan nagyon megviselt népe – iránt tanúsított. Tanított és kutatót. A legnehezebb időszakban, a legnehezebb körülmények között is magánéletét feláldozva - járta a falvakat, biztatta az embereket, gyűjtötte népünk ezerszázéves ittlétének tárgyi és szellemi bizonyítékait, kutatásainak eredményeit népszerűsítette nem csak

* Elhangzott a székelykeresztúri egyházkör évi közgyűlésén, Újszékelyen 1997. július 27-én.

tudományos körökben, hanem az egyszerű emberek soraiban is. Erre biztatta, s ugyanakkor szakszerű útmutatásokkal támogatta a fiatal generációt is,

- követni kell ezt a szerénységet, ami ezt az értékes embert mindig jellemezte,

- tanítani kellene a Rá jellemző mélységes tiszteletet az ember iránt,

- iskolapéldája volt az önzetlenségnek. Sohasem vágyott dicsőségre, anyagi elismerésre. Talán az ókori római bölcs elvét vallotta: az igazi és tartós gazdagság - a lelki gazdagság. Ezzel az értékmérccével Molnár tanár úr igazán nagyon gazdag volt,

- példát mutatott abban, hogy szerény anyagi támogatással, nagyon sokszor a nélkül, betegen, majd magas életkorban, de mindig panasz nélkül lehet alkotni népünk javára, felmérhetetlen értékű gigantikus munkát végezni,

- követésre méltó ragaszkodása unitárius egyházunk iránt.

Büszkén vallotta, hogy pályáján a székelykeresztúri Unitárius Főgimnázium indította el, ide tért vissza mint tudós tanár, innen ered nagy műve, a már nevét viselő székelykeresztúri múzeum megteremtése. Etnográfiai, régészeti kutatásai mellett rendszeresen kutatta és népszerűsítette a Keresztúr-széki unitárius egyházközségek történetét. Életének utolsó évtizedeiben mint felügyelő gondnok támogatta értékes tapasztalataival egyházunkat.

- nem utolsósorban dr. Molnár István példát mutatott mindenkinek, akár mint nevelő, szenvedélyes kutató, akár a székelykeresztúri unitárius egyházkör felügyelő gondnoka, bármilyen időszakban és körülmények közt, hogyan lehet igazi Embernek megmaradni.

A dinkák (Kelet-Afrika) törzsi költészetének Az ember mulandósága című versében olvasható:

„Mikor Isten a szürke ősidőben a dolgokat teremtette,

összegyúrta a napot,

és jön és megy a nap és visszatér;

összegyúrta a holdat,

és jön és megy a hold, és visszatér;

összegyúrta az embert,

és jön és megy az ember és nem tér vissza.” Valóban, a test elporlad. De

vannak emberek, akiknek a szelleme itt marad, mert örökéletű életművet alkottak az emberiség javára. Ilyen ember volt dr. Molnár István is.

Emléke legyen áldott.

FEKETE JÁNOS

SZÓSZÉK–ÚRASZTALA–SZERTARTÁSOK

VASS MÓZES

ISTEN LÉLEK*

Jn 4,23-24

Ősz van! A villásfarkú fecskemadarak dala mindannyiunk lelkére, egész érzésvilágunkra különleges hatással van. Megfigyeltem őket az udvarunk felett kifeszített szőlőállvány drótjain. Énekeikben egymást felszólítják, összegyűlnek, csicseregnek, gyűléselnek, nagy a tanakodás. Számot adnak jólvégzett dolgaikról, amit tettek a tavasztól őszig ebben az esztendőben is. Számadó énekében ezt csicsergi az egyik: Tavasszal én egyedül jöttem ide vissza, haza az ősi földre, szüleim helyére. Közületek élettársat választottam, az eresz alá fészket raktunk s most hatod magammal készülünk az elindulásra. Szeretettel vállaljuk a közösséget, az összetartást a hosszú úton a melegebb országok felé. Jaj annak, aki közülünk kiáll vagy lemarad, megszegve az élet törvényét, a közösség törvényét.

Elgondolkodok: - a kicsiny madarak betöltik az élet törvényét...

- megértik egymást, bárhonnán jönnek. Nyugatról, keletről vagy északról indulva, a hosszú úton egy nyelven dalolnak;

- addig repülnek, ameddig akarnak. Nincs előttük az országoknak és földrészeknek a határa megjelölve. Udvarunk fölül felröppennek s elindulnak, szárnyuknak susogásából, visszakiáltó hangjukból hallom: ne búsulj, jövő tavasszal visszajövünk Megmutatjuk jövendőben is az embereknek, hogy hogyan kell dolgozni, hogyan kell szeretni, hogyan kell a gyermekeket nevelni, hogyan kell a munkáról számadást adni, hogyan kell énekben, szóban, mosolyban, imádkozásban mindenkéért Istent dicsémi.....

Az elmondott természeti kép mellé választottam a felolvasott két bibliai verset, amely a mai háborgó emberhez szól Jézus simogató hangján.

Három nap múlva vasárnap, az őszi hálaadás napja lesz. Vajon tudunk-e hálaadó gyermekei lenni Istenünknek, teremtő és gondviselő jó Atyánknak. E jézusi simogató, halk, szelíd hangot, hogy mindannyian megértsük, vissza kell pillantsunk néhány ezer esztendőt az emberiség történelmébe. Nézzük meg az idők múlásában, hogyan dalolt az ember az ő Istenéhez.

1. Az óvilág pogány népeinek lelkében az isteni lélekhang úgy szólalt meg, mint hálvány. Az őseMBER képzelete hamar benépesítette a levegőt, a föl-

* Elhangzott az 1997. szeptember 24-én tartott Fótánácsi istentiszteleten.

det, a vizeket, a hegyeket, erdőt, mezőt szellemi-lelki erővel, és ezeket a látható, megtapintható anyagokban, fa- és kődarabokban imádni kezdte.

2. Az ókori görögök hitében kezd tisztulni az isteni kép. Szerintük az istenek az Olimposz hegy tetején vannak, családokat képeznek s onnan uralkodnak az emberek élete felett. Szobrokat készítenek isteneikről, amelyek még ma is a művészet remekei.

3. Szintén a művészet remekei India sziklába vésett bálványtemplomai.

4. Vagy a kínaiak pazar ékszerekkel felékesített imaházai.

Nagyon sok példát lehetne még a különböző korok különböző népeinek hitéről, istenükről-isteneikről megérezett élményeikről elmondani.

5. Gondoljunk most csak a zsidó nemzetre, mert a nép lelkében a legtisztábban csendült fel az isteni hang...az Úr hangja. A mózesi tízparancsolat e nemzet fiainak szigorúan megtiltja Istennek anyagi jellegű kiábrázolását. A véges embernek az örök időktől meglevő Istent semmilyen formában, képekben vagy szobrokban kiábrázolnia nem volt szabad. A zsidóság folyton kereste azt a szívvidítő hangot, amelyben Isten lelkének hangja és az emberek lelki hangja egymásra talál. Mózes próféta idejében egy Jubál nevű ember elkészítette az első hárfát. Ez a hangszer Isten magasztalásának és az emberi lélek örvendezésének megszentelt hangszerévé vált az ószövetségben. Sok-sok holdog emberi hitélményt hozott felszínre tiszta gyöngyszemként a lélek mélyéről.

Az ószövetség könyveiben sok helyen szó van a hárfáról. A zsoltárok könyvében úgy szerepel, mint az isteni igazságok tanításának eszköze vagy a nagy igazságok jelképe.

A zsidóság a hárfa húrjain át próbálta megpendíteni és kiénekelni Istennek bennünk történő kinyilatkoztatását is. Szerintük minden emberi lélek Istennek egy-egy parányi hárfája, melynek húrjain korról korra egyre tisztábban csendül fel az Istenről alkotott emberi felfogások történelmi szent muzsikája. E kezdetleges, homályos óshangtól el egészen a jézusi istenélményig egy hosszú fejlődési út tárul előnkbe.

Sok nagy személyiség: próféták, látnokok, lélektantudósok, vallásalapítók, reformátorok lelkében felcsendült az évszázadok folyamán az istenkérés muzsikája. Nagyon sokan próbálták megtalálni lelkükben az igazi Istenképet, meghatározni lényegét és megérezni láthatatlanságát, mindenben való jelenlétét. Ez az emberi próbálkozás az ember *értelmes érzelmvilágának akaratát* juttatja felszínre.

Az ember soha nem mondott le arról a gondolatról, hogy Istenről tiszta lelkiképet alkosson. Az embert szívének vágya úzte szüntelen: megérezni, megtapasztalni és megismerni őt, Istent magát.

Az embernek ezt az örökös keresési szándékát a jó Isten nem nézte tétlenül. Mint munkatársának az embernek segített mindenben. Számtalanszor megmutatta, felfedte hatalmát az emberiségnek. Ha kellett, megszólalt az ember lelkének hárfáján, megjelent hite tükrében, ott termett gondolatában: értetőbben, egyre világosabban, tisztábban. Így megmutatkozik az Isten és az ember közös munkája.

Isten munkájának eredménye *a kinyilatkoztatás.*

Ember munkájának eredménye *a megismerés.*

†

Isten és az ember munkájának az eredménye, e kettő, gondolatunk-lelkünk mélyen egymásra kell találjanak.

Hiába akarja az ember megismerni Istent, ha ő nem nyilatkoztatja ki magát.

S hiába akarja az Isten kinyilatkoztatni önmagát, ha az ember nem képes felfedezni Istenét.

Az istenkeresés története azt bizonyítja, hogy az emberi megismerés által Isten mindinkább gondolati, lelki jellegű lett. Tehát valahol a gondolat síkján, a lélek mélyén tevékenykedik „*az Isten*”. Az emberiség ezernyi formába próbálta önteni, meghatározni Isten lényét, de igazi lényege titok maradt: ő a végtelen, ő az örökkévaló, ő a legfőbb valóság, ő az Úr mindenek felett Jézus koráig.

Jézus szerint: Isten lélek...

Jézus lelkének hárfáján csendül fel a legtisztábban az isteni hang, amikor megszabadította az istenfogalmat az anyagság rabságától s felemelte a tiszta lelki magaslatra, mondván.....Isten lélek...

E kimondott tételnél, hogy Isten lélek.....nem áll meg, hanem bizonyítja is ezt a megállapítását az embereknek.

Isten lélek: - *Nincs helyhez kötve*. Bárhol lehet őt imádni. A samáriai asszonyoknak válaszol így a Jákób kútjánál. A jézusi válaszig nemcsak a samaritánusok, hanem a zsidók is azon a téves magyarázaton voltak, hogy Istent csak egy meghatározott helyen lehet imádni. A zsidók istenimádásának helye a jeruzsálemi templom volt, ahová évente legalább egyszer minden zsidónak el kellett mennie. A samaritánusoknak, akik pogányokkal vegyült zsidók voltak, mint megvetett embereknek Samáriában a Garizim hegyén volt szabad imádkozni.

Isten lélek: - *Mindenütt jelen van*.

Az ember lelke az isteni léleknek parányi része és mégis képesek vagyunk e kis lelki erővel pillanatok alatt szereteteinket felkeresni, bárhol vannak a világon. Gondolj most otthonodra.....otthon vagy.

Gondolj amerikai ismerősödre....ott vagy.

Gondolj ausztráliai ismerősödre...ott vagy.

Gondolj az Északi- és Déli-sarkra...ott vagy.

Ha mi e parányi emberi lelkünk által képesek vagyunk mindezt megtenni egy-két pillanat alatt, akkor hogyan lenne képes Isten végtelen lelke által jelen lenni a világmindenségben, mindenütt és mindenkoron.

Isten lélek: - *Lélekben kell imádni*.

Isten imádásánál nem a látszatra, hanem a láthatatlanra kell az embernek gondolnia. Istenünk nem a kultikus gyakorlatokat nézi, hanem a lelkünk tisztaságában, nyugalmaiban lejátszódó folyamatokat. Városunkban heten vagyunk lelkészek a különböző vallásfelekezeteknél. Hétféle ceremónia... Ők mindannyian a külsőségekre, a látszatra törekednek, míg mi, unitáriusok az egy Isten oszthatatlanságát s lelkének jóságos voltát hirdetjük.

Isten lélek: - *Igazságban kell imádni.....*

Az igazságban való istenimádat lényegében jótettet, igaz cselekedetet és értékmegvalósítást jelent.

Ahhoz, hogy mi is Istent lélekben és igazságban tudjuk imádni, ki kell vonjunk magunkat a mai egoista, anyagi világból. Van nekem egy gyógyszerem, amely mindig, amióta vagyok (55 év), megvédett, védelmet adott a törtető, csak magukat ismerő emberek között. Ennek a gyógyszeremnek a neve:

FELEJTÉS. Én mindent elfelejtek, ami velem történt a mai napig. És minden nap, mindent elfelejtek, s akkor ráérek Isten dolgaival foglalkozni, s Jézust cselekedeteiben követni.

Elfelejttem a rosszat, a nehézségeket, a kellemetlenségeket, amelyeket az emberektől kaptam. Ez lelkemben a jézusi megbocsátással egyenlő.

Elfelejttem a gyermekkoromat, amely a II. világháború után érkezett rendszer miatt nem volt szép és gondtalan...

Elfelejttem ifjúkoromat, mert szüleim rendszerellenessége miatt még önkéntes katonának sem fogadtak el, ahol az autóvezetést tanulhattam volna meg.

Elfelejttem azt, hogy mint a mesebeli szerencsét próbáló ifjú kellett otthonról elinduljak az idegenbe, Brassóba.

Elfelejttem azt, hogy nappal dolgoztam, este iskolába jártam, és éjszaka tanultam éveken át.

Elfelejttem azt, hogy a teológiáig milyen hosszú utat kellett megtegyek.

Elfelejttem azt, hogy olyan szórványhelyre kerültem, ahol előttem sem lelkésze, sem temploma nem volt az unitárius embereknek.

Elfelejttem az évtizedek fáradalmát, verítékezését amíg templomot építettünk és tornyot raktunk 1990-ben (Erdély első toronyépítése 1944 után).

Elfeledtetnek mindent most a lelkészi udvaron és a kertben az általam ültetett fák és virágok szépsége, pompája s illata. Nagyon sokszor ők hoznak vissza a feledés helyéről (Isten országából, a nyugodtságból) az élet valóságába, midőn rózsáim tövisi véresre sebzik a kezemet, amikor metszem őket.

ISTEN LÉLEK!

Ő is sokszor megsebez, próbára tesz, hogy lássa, megmaradunk-e igaz gyermekeinek? Vajon azok voltunk-e? Főtanács van ma....Isten lélek. Őt becsapni nem lehet, s azt sem engedi meg, hogy az igaz embert becsapják.

Vendég érkezik egy családhoz, a gazda gyermekkori barátja. Ötven éve nem találkoztak. Este hosszasan elbeszélgetnek életükről, és megállapítják egymásról, hogy nem sok siker koronázta munkájukat, életüket. A gazda földműves, barátja városi kereskedő és bélyeggyűjtő. Másnap a gazda így szól az induló-búcsúzó barátjához: Én földműves létemre nem sokat leveleztem, nincsenek bélyegeim, de ez a kis tükör a falon régi s neked adom. A barátja visszautasítja, mondván: tükröket nem gyűjtök, barátom. De közben megvilan a tükör hátvédő lapján egy nagyon régi bélyeg. „Itt van életem vágya, sikere, a keresett bélyeg”. S dadogva kezdte mondani, hogy mégis el-el-elfogodom az ajándékodat, a kicsi tükröt. De csak azzal a feltétellel, hogy feleségednek mást vásárolok helyette: nagyot, szépet, metszettel a legdrágábbak közül. Megyek is kocsimmal, egy óra múlva itt vagyok. Valóban, egy óra sem telt el, s jött a nagy értékes tükörrel, s átadta a barátja feleségének. Az asszony egymásután többször mondta, nem, nem, nem kellett volna azért a kis homályos tükörért ilyen nagyot hozzon. Amíg el volt menve maga, addig a kis

tükör keretét megpucoltam s a hátán levő megsárgult poros védőt levettem, elégettem, helyébe újat tettem. A hamis barát ismét dadogni kezdett, reszkető kézzel vette át az asszonytól, a most már valóban értéktelen kis tükröt, amelyről a bélyeg is elégett. A hamis , a kereskedő barát maradt a sok pénz elköltésével s a kárral...

ISTEN LÉLEK! Ő látta, hogy az igaz gyermekét a hamis barát be akarja csapni. Megengedte, cselekedjen jól, de azt nem engedte meg, hogy a kistükörrel boldog legyen. Ámen.

SCOTT PRINSTER

ŐSZI HÁLAADÁSI BESZÉD *

Mk 4,26-29

Kedves Testvéreim!

Jack Riemer „Változásban” című írásának néhány sorát szeretném felolvasni:

„Most van az ideje a változásnak.

A levelek színt váltanak: a zöld pirosba, sárgába fordul.

A vándormadarak indulásra készen a fejüket ismét dél felé fordítják.

Az állatok téli eledelük gyűjtésébe kezdtek.

A levelek, a madarak és állatok számára e változás ősztönös.

De számunkra a változás nem ilyen egyszerű.

A változást akarnunk kell; fel kell hagynunk régi szokásainkkal.

Ez azt jelenti, hogy mindent újra kell kezdenünk, ez pedig fájdalommal jár.

Ez azt jelenti, hogy felismerjük önmagunkban a megváltozás készségét. Mindezt nehéz megtenni.

Istenem, segíts minket , hogy félelmeink hitté változzanak.

Hordozd körbe tekintetünket, óh Isten, és vezérelj vissza tehozzád.

És segíts, óh Isten, hogy egymás felé fordulva felismerjük: elszigeteltségben nem élhetünk”.

És ha minden változó: milyen Isten országa? Jézus tanításai nyilvánvalóvá teszik számunkra, mint ahogy nyilvánvalóvá tették kortársai számára is azt, hogy Isten közöttünk van. Isten megismerése által láthatjuk igazán Jézus szolgálatának nagyszerűségét. Isten országa nem egy elvont, tudósok által alkotott fogalom: nem egy távoli megismerhetetlen ország - ahogyan azt sok teológus nevetséges módon tanította. Isten országa földi valóság, olyan természetes, mint a Jézus példázataiban szereplő földbe vetett mag, kenyérhez szükséges kovász, legelésző nyáj. Istennek belénk, gyermekeibe vetett reménye nem a

* Angolból fordította Maksay Magdolna.

tudósok által elvont világnak tartozéka, hanem a mindennapi élet reális gondja. Ez az isteni remény állandóan fejlődik, mint Márk evangéliumában a magától növekedő vetés, Isten belénk helyezett reménye velünk és közöttünk növekedik, akár észrevesszük, akár nem. Isten velünk van mindennapi életünkben, még akkor is, ha nem vesszük tudomásul. A felolvasott példázat tükrözi, hogy Isten nincs távol tőlünk; Istennek nem közömbös a mi életünk; Ő nem lépi át a mi felfogóképeségünk határait. Ez Jézusnak hittel megélt, hozzánk szóló evangéliuma.

A beszédem alap gondolatát képező bibliai versek jutottak eszembe ezen a nyáron. Debrecenből Budapestre utazva, a Magyar Alföldön átvezető vasútvonal mentén lélegzetelállító, aranyló napraforgó-táblák kísérték utamon. Csodálattal néztem a nap után forgó virágokat, melyek akkor is Vezérüket követték, amikor az ég alja vörös színbe borult, s az emberi szem már nem láthatta az ég koronáját. A látvány gyönyörűségét nem csupán egy virágnak az útja kölcsönözte, hanem a teljes napraforgó-tábláé. Millió virág egyszerre fordította hárszony szirmát a lenyugvó Nap felé. E csodálatos látvány egy olyan hittel teljes gyülekezetre emlékeztetett, melynek minden tagja egyszerre fordítja arcát Isten felé, mind a hála, mind a szükség órájában.

Kedves Testvéreim! Irigylem a napraforgót. Hogy miért? Egyszerű képességéért, ösztönéért, azért, hogy mindig könnyen fordulhat a Nap felé. Ahogyan azt beszédem bevezető soraiban Jack Riemer zsidó teológust idézve megfogalmaztam: a természet változása önműködő. A napraforgót nem gyötrik bizonytalan kétségek, a napraforgónak nem kell bebizonyítania a Nap létezését. A napraforgó nemes egyszerűséggel fordul az Élete Adója, a Nap felé. Ez az ő feladata virág-életében; a Nap felé fordulni és úgy maradni arccal az eltűnő fény irányában, *annak biztos tudatában, hogy a fény forrása örökre megmarad.*

A mi hitéletünk nem ilyen egyszerű. Minden bizsonnyal vannak a napraforgóhoz hasonló emberek, akik ösztönösen fordulnak Isten felé minden alkalommal, hogy Őt magasztalják és segítségül hívják. Sajnos, én nem tartozom ezek közé, legalábbis egyelőre. Számomra könnyű Isten jelenlétét érezni, hisz életem még kellemes és kényelmes. A hálaimádság is könnyen hagyja el ajkamat, és nem is foglalkoztam túlzottan annak gondolatával, hogy Isten velem van vagy sem. De mindannyiunk életútját tragédiák kereszteszik, mindenki szívén sebet ejt szeretnének halála, betegsége vagy elvesztésének tudata. Ilyenkor van a legnagyobb szükségünk Istenre és Ő olyan távolinak tűnik. Látszólag kevés vigaszt ad a mi szenvedéseinkre. A szenvedés idején különös súllyal nehezedik vállunkra a teher, de éppen a szenvedés az, ami megkülönböztet a többi élőlénytől. Legyünk hálásak ezekért a pillanatokért, mert bármennyire is képtelennek tűnik hálát adni a szenvedésért, én tudom, hogy megpróbáltatásainkban nem vagyunk egyedül. A fájdalmat és a magányt nem szabad szenvedéseink végállomásának tekinteni - mindenkor hittel kell ezeken túlnézni!

Életünkben a jó és a rossz hatására érzelmeink változnak, de mindezek mögött van egy Erő, mely örök és változatlan. Én biztos vagyok ennek az Erőnek a létezésében - akárcsak az engem körülvevő, tapintható világban -, mert tapasztaltam ennek hatását mindennapjaimban. Életünkben állandóan változik az öröm, a fájdalom, a harag, a magány. Pillanatonként változnak érzelmeink,

de mindezek mögött van egy biztonságot nyújtó köszikla, mely megtart minket, de csak akkor, ha kinyújtjuk érte a kezünk. Hitünk egyetlen feltétele, hogy lelki ajándékaink birtokában teljes felelősséggel forduljunk Isten felé és keressük Őt. Ha Jézus példája szerint élünk, ha mi is Isten felé fordulunk, ha a megpróbáltatás és a szenvedés idején is szerető Atyánkhoz fordulunk segítségért, nem maradunk magunkra. Rajtunk múlik, hogy Isten erejéből erőt merítünk, vagy nem. Nekünk kell akarnunk, hogy az ő kiapadhatatlan szeretete a mi szeretetünk forrása legyen.

Nem mondhatom, hogy könnyű Isten felé fordítani tekintetünket, sőt a megpróbáltatás idején ez szinte lehetetlennek tűnik. Az Istentől kapott lelki ajándékaink - hit, értelem, szabad akarat, lelkiismeret és szeretet - azért olyan értékesek számunkra, mert felelősek vagyunk ezekért, s ebben különbözünk a többi élőlénytől. Az istentiszteletek látogatása, az imádkozás megerősíti bennünk az elhatározást, hogy mindig a jót válasszuk. Az imádság hozzásegít megtapasztalni az Istent önmagunkban, és ezáltal bizonyossá válik, hogy Isten közöttünk van. Amikor szenvedünk, akkor sem vagyunk egyedül. A napraforgók mozgásánál nem az ösztönösségen van a hangsúly, hanem ennél sokkal fontosabb az a tény, hogy milliónyi virág egyszerre fordul a Nap felé. Ez a kép figyelmeztet arra, hogy engem is olyan emberek vesznek körül, akik megmutatják, hogy merre kell fordítanom az arcomat.

Ennek kapcsán jut eszembe Pünkösöd első napjának reggele. Ekkor szerztünk tudomást két megmagyarázhatatlan, tragikus halálesetről. Úgy éreztem, nincs erőm belépni a templomba. Isten nagyon távolinak tűnt abban a pillanatban. Erőt vettem magamon és beléptem. Mikor körbeálltuk az úrasztalát, s híveink felé nyújtottam a kelyhet, tekintetükből láttam, hogy ők tudják: Isten velünk van. Felemelő érzés volt látni, hogy két-háromszáz ember bizonyosságot tett arról, hogy Isten azon a Pünkösöden is velünk volt, a gyászban sem hagyott el minket. A szertartás végeztével Isten jelenlétét mindennél jobban éreztem. Ne feledjétek, testvéreim, hogy még akkor is, amikor úgy tűnik, hogy Isten ereje elhagy minket, a gyülekezet közösségében megtaláljuk az Isten felé vezető utat.

Ezen a szeptember végi vasárnapon, az Őszi hálaadás ünnepén, a figyelem középpontjába kerül a learatott gabona, a leszedett gyümölcs és a betakarított zöldség, mely egy év keserves munkájának az eredménye. Ha Jézus most közöttünk lenne, biztosan ezeket a hétköznapi, kézzelfogható eseményeket használná fel arra, hogy emlékeztessen minket: Isten és felebarátainkkal való jó kapcsolatunk jutalma, *a lelkiekben való gazdagodás*. Életbevágóan fontos megértenünk, hogy az úrvacsorát gyülekezeteink közösségében vesszük, nem pedig egyedül, önmagunkért. Nem pusztán Istent találjuk és tartjuk meg szívünkben, hanem egymásra is találunk ezen az ünnepen.

Hogyan jut eszünkbe Isten felé fordulni szenvedéseinkben? A napraforgótól eltérően, számunkra ez nem automatikus. Jut-e eszünkbe egyedülletünkben és fájdalomunkban Isten? A válasz itt van a templomban, mellettünk, körülöttünk ülő felebarátaink. Az őszi hálaadás ünnepén Isten gyermekei számára ezt az evangéliumot küldi: *nem vagytok egyedül*. Adja a mindenható Isten, hogy örömezenete vésődjön ma szívünkbe, hogy szükség idején eszünkbe jusson: *NEM VAGYUNK EGYEDÜL!* Ámen.

SZABÓ LÁSZLÓ

AZ ÉLŐK ISTENE

Lk 20,38

K.T.! Beszédem alapgondolatából talán sejtettétek, hogy a következőkben valami nagyról, félelmetesről, az emberi képzeletben fekete-kaszás királyként megjelenő halálról fogok beszélni. Arról, ami - vagy pontosabban: aminek gondolata - végigkíséri egész életünket, hiszen minden pillanatunk halál és egyben újjászületés, ha úgy vesszük.

Számunkra a halál érthetetlen, titokzatos dolog; róla beszélve rémisztő, szörnyű minták lebegnek a szemünk előtt, s emiatt taszító még a gondolata is. Pedig a halál - így a mi halálunk is - természetes és elkerülhetetlen, „...mert elvégezett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak.”(Zsid 9,27a), a Héber levél tárgyyszerű megfogalmazásával élve. Elkerülhetetlenségének tudatában, számunkra a kérdés nem úgy tevődik fel, hogy elfogadjuk-e vagy sem, hanem csak értelmezése felől, a nézőpontéből, amellyel közelítünk hozzá: hittel vagy hit nélkül, továbbá ahogyan felfogjuk: mindennek véget vető korlátként vagy nyitott kapunak, amelyen természetes az átmenet egy új, Istenhez közelebbi létformába.

Mai beszédem tárgyául azért választottam a halált, mert vele általában a temetések szomorú és fájdalmas alkalmával találkozunk, amikor is a gyász súlya alatt csak az eltávozottra gondolunk és az utána maradt úrt próbáljuk kitölteni: emlékekkel, hittel, szeretettel. Ezért éreztem szükségesnek egy ilyen alkalommal is szembenézni vele, bár tudom, sokaknak most is Ők jutnak eszükbe.

Az eddig elmondottak alapján fogalmazom meg beszédem célját: *hitet ébreszteni* és nem a halált magyarázni. Hiszen a halál a maga kegyetlen valóságában szinte teljesen magyarázhatatlan. Ennek kapcsán egy történet jut eszembe, amelyben egy fiatalember váratlan és megrendítő halálhírével falutársai elmennek a nagy megbecsülésnek és köztiszteletnek örvendő „falu bölcséhez”, s megkérdik tőle, mivel magyarázza a hirtelen halált. A „szinte mindentudónak” tartott öregember hírnevéhez méltón válaszol: „Minden ember kicsi ahhoz, hogy a halált magyarázza.” Érezzük, a válasz semmitmondó, de mégis a legbölcsebb: mert ki mondhatna közülünk többet és okosabbat az emberi életkebe váratlanul belevágó halálról, a kifürkészhetetlen isteni útnak ezen szomorú állomásáról?

Mielőtt elkeserednénk emberi tudatlanságunkon, korlátoltságunkon, megjegyzem: nekünk mégis van valakink, akihez bármilyen kérdéssel fordulhatunk, mert példájával mindenkor eligazít és tanításával ez esetben is felvilágosít. Ez a valaki Jézus, aki még a halál erejét is megtörte azáltal, hogy evangéliumával „világosságra hozta az elmúlhatatlan életet” (Tim 1,10b).

Az ő tanításához fordultam, amikor a halálról készültem beszédet írni, és a Biblia lapjain rátaláltam arra a versre, amely számomra ebben a tekintet-

ben a legtöbbet mondó: „Az Isten pedig nem a holtak Istene, hanem az élőké. Mert az ő számára mindenki él.”

A beszédem alapgondolataként elhangzott két rövid mondatot Lukács evangélista Jézus-mondásként idézi; az első mondat Máténál és Márknál is megtalálható, szintén Jézusnak tulajdonítva. Mindhárom esetben feleletként hangzik a feltámadást tagadó szadduceus ellenségeinek, akik éppen a feltámadás mikéntjéről szóló kérdésükkel akarták próbára tenni őt. Azonban válasza eligazít minden Jézus-kísértőt és minden halálfélelemmel önkísértő, gyötrődő embert.

Testvéreim, valamilyen formában mi is szembesülünk - és nemegyszer - a személyes halál gondolatával. Ilyenkor szoktuk feltenni magunknak a kérdést: vajon meghalok én is? Mert bármilyen nagy fájdalommal, de muszáj tudomásul vegyük szeretteink halálhírét. Azonban azt, hogy egyszer minket is kivisznek a temetőbe, tudatunk egyáltalán nem akarja megemészteni. S valahányszor így vívódunk a személyes halál gondolatával, a szembenézésből vagy győztesen kerülünk ki a jézusi hitünk segítségével, vagy vesztesen, halálfélelmünk által legyőzve. Valahányszor alulmaradunk - uralma alá kerülve ennek a félelemnek és rettegve az elmúlás gondolatától -, mi süket fülekkel állunk Jézus szavai előtt, pedig ő azzal biztat, hogy a teremtő és gondviselő Istenünk előtt nincsenek holtak, „mert az ő számára mindenki él”. Mindenki: mind e földön élők és napjaikat taszigálók, mind az ő csendes, szenvedés nélküli országába eltávozottak. De mi nem hiszünk neki, mert a kicsi hitünk, ami van, arra a kegyetlen Úr-istenre tekint félelemmel, aki elrendeli a halált, és nem azt a gondviselő jó Istent reméli, aki azután magához veszi lelkünket.

Vajon miért félünk a haláltól? Tudatunkban a gondolata miért társul mindig a félelemmel, amikor például azokra a szegény szenvedőkre is gondolhatnánk, akiknek lehet, hogy éppen a megváltást jelenti? Miért nem merünk szembenézni vele és olyan szemmel, amellyel egyik nagy írónk egyenesen a legjobb királynak nézi és láttatja: „Pedig a halál a legjobb király: nem kétszínű és nem hízeleg, hanem adja az örök nyugalmat. Az ő országa csendes: a jókat megtartja, s a gonoszokat megjavítja.” (Tamási Áron: Ósvigasztalás) Érezzük, ebben a felfogásban már nem is halál ez, hanem jóféle pihenés: mi a végnek szoktuk mondani, de egyáltalán nem elmúlás ez, hanem folytatás. Természetesen képletesen értelmezzük az előbbi megszemélyesítést, és tudjuk, hogy a képmutatás nélküli, örök nyugalmat és békességet adó jó király nem a halál, hanem nagyobb annál. Ő a halálnak is ura, mert ő az Élet Istene. Az Élet pedig mindig erősebb, mint a halál; ez utóbbi sohasem győzi le és nem semmisíti meg az életet, csak változtat rajta: megnyilvánulási formáin. Ezt az élet-istenképet tanítja nekünk Jézus, és mellette tett tanúbizonyságot halála közelében is, amikor lelkét az ő kezébe ajánlotta.

A halál méltóságteljes és félelem nélküli fogadására Jézus mellett példaként elődeinkre is felnézhetünk. Ők még tudtak így meghalni, mert bátrak voltak és *hittek*! A következőkben egy elbeszélés rövid részletét idézem, amelyben az író 94 éves nagyanyjával beszélget a halálról:

- „Foglalkozik-e sokat a halállal?

- Jó volna, fiam, ha csak foglalkoznék, de benne vagyok...!

- S mit tud róla ?

- Mit tudhassak ! Testemet elvesztem, azt az egyet tudom..." - és folytatja helyette az író: „De benne van a hangjában, hogy ezt nemcsak tudja, hanem lélekben oda is adta. A hit már nem gyógyír neki, hanem a megfogható bizonyosság képében áll. Igen, átadta neki az uralmat.” (ti. az örökélet hitének) (Tamási Áron: Szülőföldem)

Jézusra és az ilyen erős hitű elődeinkre való felnézésre, az ezáltal hite-rősítés miatt, nagy szükségünk van: nem másért, hanem saját érdekünkben. Személyes halálfélelmünket másképp nehezen győzhetjük le.

De erre a halált legyőző hitre még nagyobb szükségünk van a koporsók mellett. Hogy ott gyászt meghaladó hittel állhassunk meg, először is hinnünk kell azt, hogy az eltávozottnak csak a hiányuk fáj és nem a nemlétük; hin-nünk kell abban, hogy szülő és nagyszülő, gyermek és ismerős, az embert egy egész életen át elkísérő barátok, egyszóval az „elmenők”, mind ugyanoda tér-tek haza: az Élők Istenéhez ! Ismétlem: csak elmenők ők, és nem holtak, hi-szen élnek !

Ha ilyen hitre teszünk szert, bár amíg élünk, mindig siratjuk emléküket, mardosó hiányukat, de könnyeink már nem lesznek annyira szomorúak. Ilyen hittel lesz erőnk a Halottak Napját, a rájuk való emlékezés mellett, mindazon lelkek ünnepének tekinteni, akik Isten szeretetének teljességében, vagy ahhoz közel vannak. És lesz erőnk a sírkövekre ráírni az „elmentek” mellé azt is, hogy „hazamentek”, mert akihez mentek, „nem a holtak Istene, hanem az élőké”. Az ennyire erős és mély hit mindenkor segít elviselni a gyászt: nem felejtetni akarja a szomorú eseményt (hiszen azt lehetetlen is lenne!), hanem élni és imádkozni tanít a fájdalomban... Élni és túlélni, új reményekbe kapas-zkodni segít az örökélet hite.

Testvéreim! A síron túli élet milyenségével általában nem, a halálunk után történő erkölcsi igazságszolgáltatás kérdésével ez alkalommal nem foglal-kozom. Bízunk az igazságos jó Istenre!

Más vallások erre vonatkozó színes leírásával és az Újszövetség szó sze-rint értelmezett testi feltámadás-üzenetével, vagy Pál apostol lelki testre szóló feltámadás-fejtegetésével kapcsolatban is csak annyit tanácsolhatok: hitünk át-léphet abba az új világba, de képzelőerőnk itt marad! Nekünk nincs időnk képzelődni, nekünk hinnünk kell, és főleg: *hitünket cselekvő szeretetre válta-ni!* Jézus erre tanított minket.

A következőkben beszédem mondanivalóját próbálom összefoglalni néhány gondolatban:

- A földi élet befejezése a megpróbáló testi szenvedés és a hátramara-dottakra gondolás keserősége felett lehet szép is, ha a halál múló pillanatán túl, a hit bizonyosságában az örök szeretet fénye eloszlatja a halál komor sötét-ségét.

- Halott ember nincs, csak a halálon - mint egy kapun - átment, mert akihez megyünk, az az élet Istene, és „az ő számára mindenki él”.

-A halál után új életre ébredünk, örökre, ahol nem ér többé ütés és szenvedés, fájdalom és megaláztatás, de ahol valamilyen formában számon

kérik földi életünket: szándékainkat és cselekedeteinket, mulasztásainkat és gondolatainkat.

- Jézus egy olyan gondviselő Atyával ismertet meg minket, akinek szeretete mindig sugárzik felénk: csak tőlünk függ, hogy felfogjuk-e a felénk jövő biztatását: ne féljeteK, mert gondom van és gondom lesz reátok mindörökké: halálon erről és halálon túl egyaránt!

Ha a benne való hitünk erős és hiteles, kiszorít belőlünk minden aggodást és félelmet személyes halálunkat illetően. Nincs más hátra számunkra, mint biztatása mellett parancsaira is figyeljünk: legyünk jók és szeressünk, amíg itt élünk a földön, mert így halálunkkal nemcsak ismerőseink lelkének hajlékában kerít helyet magának a szeretetteljes emlékezés, hanem a jó Isten örök birodalmába is nyugodt és tiszta lélekkel térhetünk haza.

Adja a „Fennvaló”, hogy úgy legyen! Ámen.

MEZEI CSABA

DÁVID FERENC-EMLEKÜNNEPÉLYI BESZÉD

Zsid 13,7

Amióta az emberi civilizáció öntudatra ébredt és elindult kultúrateremtő útján, a múlt tapasztalataira épített. Az elődök korában bevált gyakorlatot, tapasztalatot az ember minden további nélkül átvette. Egy rendbéli nép feltalálta a tüzet, a másik már megtanulta és felhasználta. Egy generáció embere feltalálta a kereket, a másik átvette a kész találmányt és tovább tökéletesítette. Így születtek meg az örökérvényű fizikai törvények is.

A szájhagyomány korában az emlékezés volt az egyedüli adattárolás. A bölcs öregek élettapasztalatukkal és emlékező tehetségükkel nyertek köztiszteletet. Ők valóságos élő könyvtárak voltak közösségeik számára.

Aztán jött az írásbeliség kora, amely lehetővé tette a felgyülemlett adatok, élettapasztalatok, tudománnyá nemesült örökérvényű megállapítások rögzítését.

Ha így eljátszozunk a gondolattal, megértjük, milyen fontos az előljárókra való emlékezés. Emlékezés azokra, akik előttünk járták végig földi életük útját és hagyták hátra drága kincsek élettapasztalataikat, erkölcsi eszméiket, gondosan megőrzött ősi kultúrájukat, vallásos hitfelfogásukat. Mondhatjuk azt is, hogy önazonosságunkat is előljáróinktól kaptuk. A rájuk való emlékezésünk igazolja önazonosságunkat, faji, nemzeti, kulturális, vallásos hovatartozásunkat. Mi, vallásos emberek is mindent nekik köszönhetünk: az istenhit tisztulását, fejlődését, a vallásos élet megtartó, felemelő célkitűzéseit.

Az emlékezés *évbrenléte*t jelent. Aki képes emlékezni, az tiszta lelkiismeretű ember. A tükörbe mer nézni. Aki a történelem tükrébe is bátran tud nézni, az vállalja önazonosságát, hovatartozását. „Mondd meg, milyen emlékeidre haragszol, s megmondom, milyen a jövőd. Így lehet történelemkönyvből is jövődöt mondani” - írja Bodor Pál.

Nem tagadhatjuk meg múltunkat, nem tagadhatjuk meg őseinket, hanem emlékezéssel adózunk mindazért, amit tettek. És mit tettek? Szólották az Isten beszédét.

A felolvasott bibliai vers Jézus után 67 körül íródott, de időszerűségét mindmáig sem vesztette el. Őskeresztény zsidó gyülekezethez szól a felhívás: „Emlékezzetek meg a ti előjáróitokról, akik szólották az Isten beszédét.” És az őskeresztények „szólották az Isten beszédét”, azaz részt vettek bizonyos formában az isteni kijelentésben. Az isteni kijelentés napjainkig áramlik felénk, csak mi nem figyelünk oda, nem érzékeljük pontosan, miben és hogyan nyilvánul meg. Talán az emlékezés az a mozzanat, amely a múlt tapasztalataira enged visszatekintenünk és megértenünk a kijelentést.

Olyan az egész, mint mikor a hegymászó megáll a hegy lábánál. Ott van, hitetlenül közel, de nem látja átfogóan, egészében a hegyet, és nem látja a csúcst. Távol kell menni ahhoz, hogy általános képet lehessen alkotni róla. Csak olyankor látszik igazán, teljes pompájában Istennek e természeti műve.

A képzőművész is gyakran hátrahúzódik, s úgy szemléli a készülő művet, mert csak így képes meglátni, mi hiányzik még az alkotásból, hogy elérje a különleges művészi hatást.

Csodálatos a zene! De, ha valaki túl közel ül a zenekarhoz, nem hallja azt, mint harmonikus összecsengő egészet, hanem csak azokat a hangszereket, amelyekhez a legközelebb ül. Távolságra, időre, szemléleti beérésre, felismerésre van szükség egy műnek a megértéséhez.

Valahogy így kell nekünk is visszatekintenünk a múltba, így kell emlékeznünk elődeinkre, hogy megérthessük az Istennek beszédét.

Mi, unitáriusok, ma Dávid Ferencre emlékezünk, a 16. század egyik szellemi nagyságára. Előttünk járt és életművével maradandót alkotott számunkra. Szólotta Isten beszédét, megalapította vallásunkat. Én hiszem, hogy része volt az isteni kijelentés hirdetésében. Gondoljunk csak életére, vallásos és humanista reformátori vezéreszméire, melyek nem hittételek örökérvényességére céloztak, hanem az emberi meggyőződésre. Hitte és vallotta a Biblia alapján, hogy „a hit Isten ajándéka”, és azt is tudta, hogy csak a szabad léleknek lehet vallásos meggyőződése, „igaz” hite. Az ember számára csupán az igaz, amit az értelme és lelkiismerete annak elfogad. Része volt a világ legelőrehaladottabb törvényének kihirdetésében, amellyel megelőztük az egész világot...De mi, erdélyiek túl közel álltunk e nagysághoz, nem láttuk tisztán e törvény nagyszerűségét és mélyen demokratikus voltát, nem vettük észre az isteni kijelentést, amelyben Isten szabadságot ad az ő gyermekeinek a hitre, a lelkiismeretre, a tökéletesedésre. Ma emlékezünk, és a megszépítő távlatból látjuk és értjük a múlt üzenetét.

Merem mondani, hogy Dávid Ferenc nemcsak nekünk, unitáriusoknak volt dicső elődünk, hanem mindannyiunknak. Nem abban látta a kereszténység lényegét, hogy kizárólagosságot szerezzen tanainak, hanem abban, hogy mindenki gyakorolhassa vallását értelme és meggyőződése szerint. Mint-ha Jézust hallanám, amikor a tanítványoknak mondja: „Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.” (Jn 13,35) Tudjuk, hogy a tanítványok sem képviseltek egységes álláspontot a val-

lást illetően. Nem is ez volt a lényeg, hiszen ahány ember, annyi egyéniség. A különbözőségben van a legtöbb abból a teljességből, amelyet csak Isten tud átfogni.

Ma az egész világ az emberi jogokról és emberi szabadságról beszél. A történelem Dávid Ferencet igazolta. De mi jutott neki mindebből osztályrészül a 16. század körülményei között, azt Bartalis János: Isten kezében című versének soraival szeretném érzékeltetni:

„Jött villámcsapás, jött fegyver.
Jött fergeteg.
Jött emberek hálátlansága.
Jött kegyetlenség, jött bűn.
Jött éhség és szomorúság.
Jött megalázás.
Jött üldözés és megpróbáltatás.
Jött bujdósás lélek-pusztában
és nem volt hová lehajtani fejet.
Jött kinszenvedés, Krisztus hét szenvedése.
Jött korbácsütés testen és lelken.
Jött börtön...
Nagy bajomban mindig csak azt mondtam:
Isten kezében vagyunk
és ott vagyunk a legjobb helyen.”

„A világosság a világba jött. Az idők távlatain át egy nagy kiáltó hang hívja az embereket, hogy járjanak a világosságban. Az ember földi élete tragikus kozmikus elégiává változik, ha nem figyel föl erre a kiáltásra”.

Dávid Ferenc tudta, hogy a világba jött világosságot nem lehet véka alá rejteni, s az idő távlatain át ő is egy ilyen kiáltó hang lett az emberiség számára.

Rajtunk múlik, felfigyelünk-e rá?

Felfigyelünk-e „élete végére”, amely igazolja küldetését? Megtagadhatta volna tanítását, isteni elküldetését és szabadon fejezhette volna be életét. Szabadon, ahogy azt álmodta életében. De mit ér a fizikai szabadság, ha a lélek rabságának árán veszi azt meg? Mit ér a vallásszabadság törvénye, mit ér a lelkiismereti szabadságnak csodálatos szép eszménye, ha a lélek rab? Hát szabad az, akinek lelke rab?

A hit és meggyőződés hangján vállalta a börtönt, de lelke szabad maradt, hite eszméje hozzánk eljutott. „Figyelmezzetek élete végére”, figyeljetek oda bizonyágtételére, melyet mártíromsággal vállalt a lélekszabadság érdekében és kövessétek hitét!

Összegzésképpen, Renan szavait idézem: „Akik elfelejtik a múltat, kénytelenek azt megismételni. Azok pedig, akik emlékeznek a múltra, benne útmutatást találnak a jelenre és a jövőre egyaránt, s gazdag hagyományt tudnak feleleveníteni. Mi megtanultuk a múltból, hogy sok idő és tapasztalat szükséges, amíg az ember eljut annak felismerésére, hogy egyetlen dogma sem érdemli meg, hogy érette szembeszálljunk és vétkezzünk az emberség és a szeretet ellen”. Ámen.

Dr. GELLÉRD JUDIT

ZARÁNDOKLÁS

Róm 1,8-12; 2Móz 3,5

Zarándok vagyok két hazám között - az óceánon innen és túl.

Zarándok vagyok félúton zene és medicina, medicina és teológia, s ki tudja még mi között.

Zarándok vagyok folyton félúton, de ez a félúton-lét számomra egyfajta állandó állapot. Soha nincs megérkezés és kényelembe-telepedés, mint ahogy nincs elhagyás és elfelejtés. Csak a folytonos szárnyalás, hídverés van. A küzdés maga mint végső cél.

Ó, nagyon szeretek zarándokolni. Szeretem, mert a zarándoklat intenzív lét, a lélek ünnepi készültségi állapota: boldog, várakozásteli, imádságos magafeszültsége, amely a szentséggel, a legmagasabb rendű értékkel való találkozást, a beteljesülést előzi meg.

Zarándokoltam Jeruzsálemba és Názáretbe, magányosan, hátizsákkal. Lélekben résztvevője voltam a krisztusi drámának, s annak katarzisa újraszülte a lelkem.

Zarándokoltam Rómába, ünnepi nagymisét énekelve a Szent Péter bazilika roppant kupolája alatt. Akkori zarándoklatom már több volt egyéni lelki töltekezésnél. Lerombolásra ítélt erdélyi templomaink védelméért folyamodtam II. János Pál pápához, aki kezemből átvette a korondi gyertyatartót és atyai áldásával bocsátott el.

Zarándokoltam Japánba, történelmi zarándoklaton. Japán, ősi vallása, a shinto többévezredek elszigeteltségéből kilépve, e nép történelmében először hívott meg idegeneket, hogy az ők „Szent Péter bazilikájukba”, Ise nagyszentélyébe velük együtt zarándokoljunk. Így hát bizonyos én vagyok az egyetlen magyar, aki az eddig csak a japán császárt megillető helyen, a szentek szentjében állhattam megrendülten.

Ekkor értettem meg szívemben is Hans Küng, a nagy teológus sokat idézett mondását, hogy „Addig nem lesz béke a népek között, amíg a vallások békét nem kötnek egymással.”

Zarándokolni jó, mert hidak épülnek ilyenkor emberek, népek, vallások, világok között. Ilyenkor leomlanak a gyűlölet, az előítélet falai. Az együtt akarás, készülés, az együtt megtett fáradtságos út - fizikai és lelki értelemben - és az együtt imádkozás gyönyörűséges katarzisa lelkünket újjászüli.

Amikor nemrégem egy pünkösdkor ott álltam mint zarándok Csíksomlyó hegyén négyszázézedmagammal imába ájulva és az eget ostromolva megmaradásunkért, az isteni ajándék áthatotta a felekezeti határokat. Magyarságunkban, hitünkben való megerősödés volt: van jövőnk! Istenünk életet szánt nekünk!

Zarándokolni nem csak távoli földekre, híres szenthelyekre lehet.

Ugyanolyan szent zarándoklat volt számomra minden húsvét, minden karácsony, de minden vasárnap is, amikor - bárhol is éltem - hazajöttem

Édesapámtól Úrvacsorát venni, beszédei nyomán lelkileg töltekezni, jellememben csiszolódni egy kicsit.

Igen, van belső zárándoklat is, mert minden emberi léleknek van egy legszentebb szentélye, egy örökké tiszta forrása, ahová imánk során zárándokolunk megújulni, Istennel találkozni. Igen, az imádkozás zárándoklat. Minden istentisztelet, minden megterített Úrasztala alkalom a zárándoklásra, vagyis szembesülésre, lelki közösségre önmagunkkal, felebarátainkkal és legvégső soron Istennel.

Nemrégén Nepalban, a Himalája ölén voltunk férjemmel. Életemnek meghatározó élménye volt, amidőn a tibeti menekültek közt élhettem egy hónapig. Kettős rádöbbenés volt nekem, erdélyinek: történelmi sorsunk analógiája, és hogy mennyire hasonlítunk hozzájuk mi, székelyek.

Ellenállhatatlan vonzalmat éreztem, hogy a tibetiek között legyek. A híres Boudhanath-i templomuk körül minden alkonyatkor tibeti zárándokok ezrei gyülekeznek. Először azt hittem, egyféle búcsú van. A menekülttáborok nyomorúságos viskóiból és az égig érő hegyekből jöttek a büszke asszonyok, mélyen barázdált arcú öregek, s a kolostorból felnőtt és gyermek szerzetesek csatlakoztak a tömeghez. És mindenki elkezdett kerengeni a templom körül. A tömeg halk morajlása és szünet nélküli körbehullámzása valami olyan szent áhítatot teremtett, ami az ember velejéig hatolt. Nem lehetett ellenállni annak a vonásnak, hogy az ember csatlakozzék a kerengő processzióhoz. És ekkor mint kinyilatkoztatás világosult meg, hogy ezek az emberek szülőföldjükért imádkoznak. Hazájukért, Tibetért, melyet elvesztettek midőn Kína megszállotta és a tibetiek százezreit kivégezték, milliókat börtönöztek be. Akik tehették, elmenekültek, hogy élve maradhassanak és a halott Tibetet feltámasszák, kultúráját elevenen tartsák, átmentsék. És ez sikerült is nekik, mert rettenetesen hisznek benne. Hisznek az ima hatalmában, a lélek erejében.

A tibetieknek a Boudhanath-i templom a „siratófaluk”. De ők nem sírnak, hanem imájukkal feltámasztják hazájukat, lelkükben a reményt táplálják, kultúrájukat, hagyományukat s hinni tudásukat átadják a következő nemzedéknek. Hogy éjjel és nappal, fiatalon és öregen, télen és nyáron, folyton legyen, aki az ima fáklyáját meggyújtja és körbe-körbe-körbe hordozza, a hazafiság szüntelen rítusában.

A világnak szüksége van a remény ilyen emlékfalaira, zárándokhelyeire, ahol emberek találkoznak, imák fonódnak egymásba, ahol egymás bánata iránt kinyílik a lelkünk még akkor is, amikor saját szenvedésünk elzárja lelki horizontunkat. Igen, Tibet és Erdély analógiája szívét, szemet kinyitó ébredés. Ott láttam magunkat közöttük. És nem tehettem másként: közéjük vegyültem és nyolc órányi gyaloglással, százszor kerültem meg a templomot - imádkozva Tibetért és Erdélyért.

Az utóbbi években tapasztalhatjátok, hogy mind több amerikai és kanadai unitárius zárándokol erre a mi drága földünkre. Mert bizony „a ti hiteteknek az egész világon híre van...” S ez a föld az unitarizmus Szent Földjévé vált, kikiáltatott zárándokhelyé távoli hittestvéreink számára.

Jönnek az amerikai hittestvérek megcsodálni hitetek nemes veretét, az optimizmus vallásának fényét, minőség-központúságát. Ha büszkék voltak az

amerikai unitáriusok saját liberális vallásukra, akkor most, hogy ráilleszthetik azt mély, történelmi gyökerekre, négy évszázad tűzpróbáját kiállott gyökerekre - nos ez nem kevesebb, mint tudatukat mélyen átalakító élmény - történelmi tudatuk megszületése. Igen, ezt ma már minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az amerikai kontinens unitarizmusa megreformálódott, megújódott szellemében, lelkiségében, mióta Erdéllyel testvérségre lépett.

Egyre több amerikai unitárius lelkész fogalmazza meg: gyülekezetükben csoda történt, mióta Erdély szelleme megérintette. Nagylelkűbbek, nyitottabbak lettek nemcsak felénk, de saját problémáik iránt is. Büszkén idézem az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista egyház elnökének kijelentését, melyben elismerte, hogy a testvéregyház-mozgalom az észak-amerikai kontinens unitáriusainak a legfontosabb, legszélesebb körű mozgalma ebben a században. Ez a mozgalom ma a Testvéregyház Tanács, melynek alapító főtitkára vagyok. Nyolc év alatt közel 1 000 000 dollár érkezett az amerikai testvéregyházközségektől Erdélybe, 180 unitárius egyházközségünk megsegítésére. De az anyagi segítségen túl, annak erkölcsi vonatkozásai szinte még értékesebbek. Olyan struktúrát hoztunk létre, mely nem szalmaláng, rövid kampány, hanem tartós, egyre mélyülő kapcsolat gyülekezet és gyülekezet között, - s ez jövőt jelent erdélyi unitárius egyházunknak. Épülő templomaink, felújított parókiák és falusi templomok, a teológusokat és a keresztyúri szeminárium diákjait támogató amerikai elkötelezettség, a lelkészeknek felajánlott amerikai ösztöndíjak és az egyre több meghívás, a legkülönbözőbb gazdasági fellendítő programok csodájára jár a világ. Oklándnak malmot, sütődét és sajtfeldolgozót épít testvérgyülekezete, Szentgericének falusi kórházat, tizenhárom falunak traktort vettek, konferencia-központot hoztunk létre, zárandokbusz és megfelelő szolgáltatás várja a százával ideseregülő amerikai unitáriusokat.

Igen, ez jövőt jelent számunkra. Tizenegy könyvet adtam ki, s az utolsó hármát már amerikai unitáriusok írták lelküket és életüket mélyen átalakító zárandoklatairól, megvalósításaikról. A vezérgondolat minden esetben a kölcsönösség, a kapcsolat és áldásainak, a hídverés kétirányúsága.

Tökéletes illusztrációra leltem egy különleges fában, melyet Hawaii szigeteken láttam. Ez az indiai fügefafa-féle gyönyörűen jelképezi viszonyomat a szülőföldemhez. Ez a fa messzire nyúló ágaiából erős gyökereket bocsát az anyaföldbe, köröskörül megkapaszkodik, ágai mintegy lehorgonyozzák a fát, hogy védjék és táplálják azt, melyből maguk is tápláltnak.

Erdély ez a fa, s én egyik ága vagyok. Minél erősebben gyökerezem újra a távoli földbe, annál erősebb lesz a fa. S én egyszerre több földben is gyökerezhetek. Ez a kettős gyökerezettségem életem és küldetésem lényege.

És jönnek a zárandokok az óceánon túlról, hogy merítsenek hitetek, helytállások forrásából, megtanuljanak unitáriusok lenni, megtanuljanak ünnepegni, zárandokolni és lélekben általatos megújulni.

Hálát adok az én Istenemnek...mindnyájatokért, hogy hiteteknek az egész világon híre van.

Őrizzék ezt a hitet, és imádkozással, belső zárandoklással csiszoljátok, mint drága gyémántot. Ámen.

A HÁLA A HITELES VALLÁS ALAPKÖVE^{*}

2Móz 15,2; Mt 15,32-39a

A keresztény hit egyik ismertetőjele az Isten iránti hála érzése az élet számtalan ajándékáért, melyekre sokszor érdemesek sem vagyunk. Ez az Isten-nel kötött szövetséggel függ össze, melyet a keresztények Izraeltól az Újszövetség népére, az egyházra terjesztettek ki. A héber *yedah* és a koiné görög *eucharistia* szavak igen gyakran fordulnak elő, mind a zsidó, mind a keresztény szentírásban. És a hálaadást jelentő eucharistia kifejezésen belül a *charia* vagy kegyelem szó a kereszténység központi eszméjét, velejét képezi. Minél jobban eltávolítjuk magunkat a gondviselés, mint megneméremelt ajándék, ránk hulló áldás megtapasztalásától, és minél kevésbé éljük meg a hála érzését a gondviselés iránt, annál valószínűbb, hogy imánkkal, noha Istenhez intézzük, lelkünkben mégsem magasodunk fel hozzá. Isten országát építő közösség vagyunk, akik az isteni áldásokért hálát adunk; ajándékaink, hálaadományaink Istennek szólnak, de csak emberek, akik azt kapják. Számunkra azonban Isten képviselői ezek az emberek, az a közösség, amely hálaajándékainkban részesül. És ez a vallás dilemmája.

Az ótestamentumi olvasmányunk Mózes Isten iránti hálaadásáról szól azért, hogy a Vörös-tengernél megszabadította népét az üldöző egyiptomi hadseregtől.

Erre a bibliai eseményre, mint Isten gondoskodó áldására századok óta, évről évre emlékezik a zsidó nép a pászka ünnepén. Oly hosszú időn át és oly hagyománytiszteletben ülik ez ünnepet, hogy annak tárgya - a szabadulás isteni csodája - nyilvánvaló. Ez nem híres emberi tetről, nem neves vallási vezéregyéniségről szóló történet. Isten szereplője ennek. Őt ünneplik, az ő nevét dicsőítik, neki szól a hála. Még akkor is, amikor a zsidók nem hittek a szabadító Istenben, a legsötétebb és a legfényesebb időkben is, amikor a jólét és emberi megvalósítások nagysága elhalványíthatta volna a történet eredeti értelmét, a zsidók a hálaadás e szertartását soha kevesebbre vagy másra nem használták, mint a gondviselő Isten ünneplésére.

Az újszövetségi olvasmányunkban Jézus ad hálát Istennek a kenyér és halzaporítás csodája előtt. Azután következett az emberi tartalékok felmérése, majd az óriási tömeg megvendégelése elkezdődött. Az eredmény drámai. A maradék is kosarakat töltött meg. Ezt a történetet is háromféleképpen olvashatjuk: a gyermek vallásosságával, a sebzett hit és gyógyuló, gyógyító hit értelmezésével.

A gyermeki hit egyszerű, gyermekes. Igen, vannak csodák. Ha Istentől segítséget kérünk és e kérés önzetlen Isten szeretetére és együttérző segítsé-

^{*} Angolból fordította: dr. Gellérd Judit. Elhangzott a kolozsvári belvárosi templomban 1996 októberében dr. George Williams díszdoktorrá avatása alkalmából.

gére számíthatunk. A kenyér- és halszaporítás csodája Isten megígért szeretetének és gondoskodásának egyszerű bizonyítéka és Jézus esetében természetes volt a hálaadás. Ő ugyanis eleve tudta, hogy Isten népéről gondoskodik. A tiszta hit elfogadja Isten csodatéteményeit, s ezért őt minden körülmények között ünnepli és dicsőíti. Az ilyen ember az eleve feltételezett isteni beavatkozások tiszta, egyszerű világában él.

A sebzett lélek képtelen az életet ilyen egyszerűen felfogni. Minden helyzet, minden körülmény korábbi csalódásokra emlékezteti, s újabb kiábrándulásokra ez már elég okot is szolgáltat. A csodák itt nem működnek. Talán egyáltalán nincsenek is csodák. A bibliai történetben feltétlenül kételkedni kell. Vagy ami még rosszabb, Isten kiszámíthatatlanságát bizonyítja. Lehet, hogy néha előfordul egy-egy csoda, de az emberi tapasztalat legtöbb esetben cáfolja annak létezését, s aztán mintegy önvédelemből a sebzett lélek feladja hitét Istenben, a csodákban, megszűnik hálát érezni.

De van egy harmadik értelmezési mód is. Olyan ember lelkéből fakad, akit az élet tragédiái megtörtek, és így a derűs, egyszerű hit számára lehetetlen. De a sebzett és elidegenedett lélek reményvesztettsége az élet elpazarlásának tűnik, mert van kivezető út. A gyógyulás útjára lépő lélek számára az isteni csoda ismét valós lehetőséggé válik, amikor hozzá hasonló, az élettől sebzett lelkek közösségére talál, akik gyógyulást keresnek egymásban. S a csoda az, hogy a hála kifejezése ismét szívből jön, a személyen, közösségen túli magasabb hatalom iránt. Hála az életért a teremtő Isten iránt, aki több, hatalmasabb, mint egy együttérző mennybéli személy. Az a több, az a mélyebb, az a mindenekfölötti titokzatos is, mely nem lelhető fel az egyszerű hit áttetsző megközelítésével még a tragédiák, a sebzettség állapotában sem. Ilyen a bonyolult hit útja.

A gyógyuló, a bonyolult lélek hallja Jézus hálaadó imáját Istenhez, a kenyérszaporítás csodája kapcsán. És ekkor valami nagyon bonyolult dolog megy végbe. Igen sok, részben helyes leírást, magyarázatot találhatunk erre nézve, de talán egyik sem fedti a teljes igazságot. Az evangéliumban egy fiú féltett kincséről, a két halról lemond, illetve megosztja Jézussal. Cselekedetét a bizalom diktálja, s egy közösség nő ki e bizalomból. Mert ahol közösség van, ott természetes az a törekvés, hogy a tartalékokat és tehetségeket a közösség tagjai egymással megosszák, s a szükségét hőség váltja fel. Mindenkinek van valamije, amit mással megoszthat, de bizalom nélkül közösség sohasem születik. Mert a gyógyulásra vágyó lélek számára a csoda, a lényeges a közösség maga. Hogyan tudott Jézus vad idegenekből közösséget teremteni? Hiszen egyik szamaritánus, a másik nazarénus, magyar, amerikai, román. Értitek tehát testvéreim, milyen nehéz a gyógyulásra kész léleknek bízni a megnyíló alkalomban, lehetőségben vagy a közösségben. A kenyér- és halszaporítás csodája azonban nem más, mint alkalom, felhívás arra, hogy megosszuk javainkat a másikkal és hogy együtt dolgozzunk.

A racionális hitünk, mint amerikai és erdélyi unitáriusoké, valószínűleg túl bonyolult és sebzett is ahhoz, hogy képesek legyünk csak úgy leülni a domboldalra és várni, hogy megtörténjék a kenyér- és halszaporítás csodája.

Ezek után kérdezitek testvéreim, hogyan ünnepelhetjük Istennek oly hőséggel hulló áldásait, az élet ajándékainak csodáját?

Hadd beszéljek most úgy, mint amerikai unitárius univerzalista. Mi vagyunk a legműveltebb felekezet Amerikában, egyháztagjaink többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik. De mint a világ többi racionális vallásának követői, mi adjuk a legkevesebb pénzt, mi hozzuk a legkisebb áldozatot egyházunkért. Vajon a racionális vallás hívei tényleg semmi hálát nem éreznek az élet ki nem érdemelt ajándékaiért?

Nincs könnyű dolgunk, amikor hálánkat Isten iránt akarjuk kifejezni, de gesztusunk, áldozatunk elfogadója végül is ember. Néha nagyon is ember. És akinek kudarcait, gyarlóságát ez a szerep tízszeresére, százszorosára felnagyítja. Mert az, aki ad, aki nagylelkű s érte hálát vár el a megajándékozottól, tulajdonképpen ellopja azt, ami Istennek jár. Vagy bolond, aki méltatlanra pazarolja Istennek szánt ajándékát.

Amikor a testvérgyülekezeti programot megtervezték, abban nem volt helye olyan szándéknak, hogy Isten erdélyi gyermekeinek hálaajándékot adjanak. Amerikai egyházvezetőink arra biztattak, hogy csak leveleket küldjünk nektek, de ezen a ti amerikai képviselőtök változtatott. Egy tervet, s általa alkalmat kínáltunk fel racionális unitárius testvéreiteknek, hogy hálájukat Isten iránt kifejezhessék azáltal, hogy erdélyi testvérgyülekezetüknek adnak, irántuk nagylelkűek. Ez egyenesen Erdély hálványozása. De eközben az adás gesztusa által egy amerikai vallásfelekezet lelkiekben újjászületik. Nagylelkűvé és hálásává válik.

Én jól tudom, hogy nem könnyű Isten képviselőjének lenni és Istennek szánt hálaadományt elfogadni, amikor emberileg fáj a rászorultság, a függőség, sőt sokszor a szegénység és nyomorúság. Vagy könnyebb úgy felfogni, hogy az ember az ajándékot kiérdemelte, az jár neki. Érezhet az ember megvetést is az adományozó iránt, mert erkölcsileg valami nincs rendjén azokkal, akiknek a bőség fölöslege adatott. De ilyen megvilágításban elmarad az Isten áldása az adakozóra, az adományra, és elmarad a megajándékozott Isten iránti hálája is. A ti Amerikában élő testvéretek egy csupán levélírókampánynak indított programot úgy alakítottát, hogy az a lelki újjászületést szolgálta Erdélyben is, Amerikában is. És tudom, hogy ugyanez a folyamat zajlik Kanada és Anglia egyházközösségeiben is.

Legyünk ezért okosak, mint a kígyók, amikor szelíden emlékeztetjük egymást a hálaadás szentségére. A testvérgyülekezeti program zsenialitása abban áll, hogy mindkét fél szerepet cserélhet, mert a folyamat kétirányú. Soha sem egészen világos, hogy ki is az, aki ad, és ki az, aki kap. Észak-amerikaiak, európaiak, japánok, erdélyiek, mind mind ajándékozók és megajándékozottak egyszerre - bemutatják a legszentebbnek, Istennek szánt hálaáldozatukat és elfogadják a meg nem érdemelt, s mégis bőséggel hulló áldását az életnek.

A testvérgyülekezeti program addig marad meg vallásos jellegűnek, amíg az Isten iránti hála tölti be a szíveket. Amikor a hála érzése, a hálaadás gesztusa kihal, ha többé nem ez lesz a központi mozgatórugó, lelkeket, életheletet mélyen átalakító élmény és motiváló erő, akkor gög, kapzsiság, csalás alacsonyítja emberi méltóságunkat, egész emberségünket.

De most, Testvéreim, gyertek ünnepeljünk együtt, ünnepeljük a lélek leggazdagabb áldásait. Ámen.

AJTÓK ÉS UTAK

Jn 10,9; 14,6

1. A felolvasott evangéliumi szavakban Jézus ajtónak és útnak nevezi magát: „Én vagyok az ajtó”, „Én vagyok az út”. Csak az jut Istenhez, aki ezen az ajtón lépik az életbe, aki ezen az úton jár: Jézus példájának, Jézus tanításának útján.

2. Ajtók, kapuk és utak nagyon sok mindenről beszélnek.

a) 1965-ben egy nagy vihar döntötte ki Petelei István szovátai híres „Székely kapuját,, mely 1895-ben épült. Darabjait Marosvásárhelyre vitték a Néprajzi Múzeumba. Azt hiszem, ma is darabjaiban porosodik valahol, ha csak el nem korhadt azóta. Ennek a híres „Székely kapunak” a kiskapuja fölé volt írva a következő szöveg: „Vándor, a kis kapu nem akar kizárni, csak mutatja, merre kell bejárni.”

Nem beszédes ez a felirat, ez a kapu? Nagyon is sokat mond. Sokat és szépet azoknak lelkivilágáról, emberi értékeiről, akik a mögött a kapu mögött laktak. A mai vándorok már nem gyalogosan járnak. Átsurrannak, robognak a falvakon és városokon. De a régi vándorok utazása sok időt vett fel, s a „Fogadók” távol voltak egymástól. Jött az éjszaka, s nem volt fejük fölött fedél. Milyen boldogan olvashatta ama kis kapu feliratát egy ilyen vándor.

Az emberiség halad előre. Legalábbis civilizálódik. Nem gyalog, s nem is számárháton jár ma - száguld a belső égésű motorokon. De nem hiszem, hogy utol tudnád érni a száz évvel ezelőtti embert a maga kedvességében, szívesességében, vendégszeretetében. Pedig ez az emberség fokmérője.

b) S most gondoljunk az ún. nagy „kőkapukra”. Ezek jellemezték a szász településeket. Az utcán járó embert ezek nem hívogatták, hanem taszították, s valahogy így beszélgettek jól becsukott ajkakkal: „Az én házam az én váram”, idegeneknek itt semmi keresnivalójuk nincs. Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak szász településeket jellemezett ez a „kizáró” kőkapu. A székely kapu is magas, de nyílója minden esetben léccel ritkított. A réseken át lehetett látni, azokon keresztül he lehet az udvarra pillantani. S nemcsak az udvarra - a bent lakók szívébe is.

c) Székelyudvarhely szélében, a Szejke fürdőn, több székely kapu hívogat. A domboldalon céltannak látszanak ezek a kapuk. Szabad mező, sehol kerítés. Minek az egymást követő sok székely kapu? Egy emlékműhöz vezetnek. Mondhatnók azt is - Orbán Balázshoz, a „legnagyobb székelyhez”. Ezek a kapuk nekem arról beszélnek, hogy maga Orbán Balázs is kapu, ajtó - és út. Kapu és ajtó, melyen be kell lépjen - és út, melyen kell járjon minden székely.

3. Ezek után gondoljunk az élet- „ajtókra”, az élet-„utakra”, melyekre Jézus szavai is utalnak. Az életnek is sokféle útja és kapuja van. Pontosan annyi ajtója és útja, ahány módon képzelik el az emberek, hogy kell és lehet élni. Mindenki azt az ajtót keresi, amely a boldogságra visz. Mert kétségtelen, hogy

mindenki boldog akar lenni. Melyik hát az a kapu, melyik az az út, amelyik a boldogságra vezet, a boldogság országába nyílik,

A boldogság nem kapcsolódik tárgyi, anyagi létezőkhöz. A boldogság „állapot”, lelkiállapot. Szerezhet örömet egy megvásárolt autó, ház, aranygyűrű és annyi sok kincs - de az öröm múló valami, még nem boldogság. Ezeket a rozsdá és moly - hogyan mondja Jézus - megeheti, rablók elrabolhatják. Hány fiatal veszi kezébe mosolygó, büszke arccal a cigarettát vagy az alkohollal tele poharat. Ő is felnőtt - cigarettázhat, alkoholt fogyaszthat! Nagy öröm ez neki, nagy dicsőség. De vajon boldogság is? Az egyik az ő drága, fiatal egészséges tüdejét, a másik, az ő drága életét, életminőségét sodorja veszélybe. Ő azonban úgy gondolja - ez a boldogság kapuja és útja. Sokféle élet, sokféle ajtó, sokféle út: széles és tágas, keskeny és szoros. Igazság és hamisság, munkásság és semmittevés, jóság és gonoszság, szeretet és gyűlölet, őszinteség és képmutatás mind egy-egy ajtó, egy-egy út, amelyen belépnek, amelyen járnak az emberek.

4. Testvéreim! Igaz út csak egy van. Ez pedig maga Jézus. Ő az igazi kapu, az igazi út. Ezen az úton járva, ezen a kapun belépve juthatunk el az Atyához, Jézus szavai szerint. Ez az ajtó, ez az út vezet istenországába. Azt tanítják tudós teológusok, hogy Jézus megvalósította önmagában az Isten országát. Eszerint, az istenországa is egy lelkiállapot, a lélek boldogsága. Lehet, hogy az istenországa örök, és soha el nem érhető cél marad az egész emberi világ számára - de nem úgy az egyén számára. Érdemes és szükséges a jézusi úton járni, a jézusi ajtón belépni.

Dante Isteni színjáték című művével hozzájárult a keresztény „Mennyország” és „Pokol” hitének kialakulásához, elsősorban azok milyenségét illetően. A dantei pokol kapujának ez a felirata: „Ki itt beléptél, mondj le minden reményről”. Az unitárius teológia is foglalkozik a túlvilági élettel. Mi is hiszünk a végső igazságszolgáltatásban - hiszünk, de arról nincs ismeretünk. Már az óegyiptomi vallás azt tanítja erre vonatkozóan, hogy „Senki sem tér vissza onnan, aki meg tudná mondani, mi van ott, aki megmondhatná, mire van szükségünk, hogy megnyugtassák a mi szívünket addig, amíg mi is el nem indulunk oda, ahová ők elmentek.” Arról, a túlvilágról, semmit se tudunk, de mindent tudunk erről az evilági életről. Bár mindenki tudja, hogy melyik ajtó merre nyílik, melyik út hová vezet, mégis nagyon sokan eltévednek, nem megfelelő ajtón lépnek be, nem a jó utat választják. Aki nem akar eltévedni, aki igaz és becsületes életet kíván élni, az a jézusi példaadásra kell tekintsen. A szoros kapu és a keskeny ösvény, melyen Jézus járt, s melyre minket is hív, nemcsak rózsát terem, de töviset is. Nem könnyű jónak maradni, jóságban élni gonosz emberek között. Mégis, a lélek harmóniáját, békéjét és boldogságát csak a jó és igaz emberek, a jézusi tanítványok és követők ismerhetik meg. Móricz Zsigmond Nyilas Misijét sokan bántalmazták, sok keserűségben van része, de az anyai intelemre mindig tekintettel van, aszerint él: „Fiam, légy jó mindhalálig”. Jóságának jutalma nem marad el.

5. Testvérem! Te milyen úton jársz? Az életnek melyik ajtaján léptél be? Most a templomban vagyunk, annak ajtaján léptünk be. Jézusi ajtó, jézusi út

ez. Itt tanulhatjuk meg leginkább a jézusi példát, amely sok szép imádsággal és sok-sok jócselekedettel kíván minket az életben vezetni és holdoggá tenni. Tanuljunk hát tőle, és kövessük őt. Ámen.

VÉR ÉS ÉLET

1Móz 9,3-7; 3Móz 7,25-27.

Hitünk szerint az életet az Isten teremtette - éppen ezért, az élet az Istené. Minden gyilkosság bűn, az öngyilkosság is. Már többezer évvel ezelőtt így hitte az ember. Az emberre vonatkozó első tiltás a tízparancsolatban is ez: "Ne ölj!" (6. parancsolat)

Az életet, mint magát Istent - tisztelni kell. Schweitzer Albert egész élet-szemléletét, magatartását, munkáját az élet tisztelete határozza meg. Úgy veszi kezébe a parányi kis hangyát is, hogy ne hogy bántódás érje - a hat darab lábacska közül egy is le ne szakadjon. Lelkészi és orvosi oklevelet szerez, hogy védelmezhesse az embernek mind a lelkét, mind a testét.

Minden igaz és jóézésű ember tiszteli az életet, legyen az emberi, állati vagy növényi élet. Irtózik a vértől, a gyilkosságtól, a gyilkolástól.

Az Ószövetség több helyen is foglalkozik a vér és élet szentségével, viszonyával. A teremtés történetében Isten az ember számára eledelül csak a növényeket és a gyümölcsöt rendeli. Csupán az özönvíz után rendeli az ember számára eledelül a húst - mindent, ami él és mozog. De megtiltja a húsnak vérrel való fogyasztását. Természetesen itt arról van szó, hogy az ember megeheti az állatok húsát, de csakis azután, miután annak „vérét vette”. A tiltás az „élő” állat fogyasztására vonatkozik. Miután Mózes elrendeli az Istennek mutató véres áldozatokat, megtiltja az embernek az állatok kövérjének és vérének a fogyasztását, mondván, hogy ezek az Istené és nem az emberé. A kövérjét el kell füstölögtetni az oltáron, a vért pedig rá kell az oltárra hinteni. Az Istennek áldozás általi tisztelése téves út. Oda jut az ember eme tévelygésében, hogy saját gyermekét is megégeti. Erre volna kész Ábrahám is, ha Isten utolsó pillanatban nem állítja meg. Az emberáldozást Mózes is tiltja. (3Móz 18,21) De minden fajta véres áldozatot tilt az 50. Zsolt, valamint Jeremiás próféta. (Jer.7,30-34) Az ember mind inkább és inkább kezdi tisztelni az életet. Bármennyire is ellentmondásos, de az életnek ez a nagy tisztelete vezet a vérbosszú törvényéhez: „Aki ember vérét ontja, annak vérét ember ontja.” (1Móz.9,6) Két tanú, ha valakire rábizonyítja, hogy gyilkos, elegendő ahhoz, hogy az illetőt, a meggyilkolt testvére, rokona megölhesse. Az élet iránti nagy tisztelet vezet oda az Ószövetség íróját, hogy kimondja: „Vért egyáltalán ne egyetek...Ki kell irtani népe közül az olyan embert, aki bármilyen vért eszik.” (3Móz 7,26-27) Nyilvánvaló minden értelmes ember számára, hogy valójában itt nem a vér, hanem az élet szentségéről van szó elsősorban. Jézusnál semmi tiltást nem találunk az étkezésre vonatkozóan. Ami az ember számára eledelül rendeltetett, mindent meg lehet enni, mert „nem az fertőzheti meg az embert, ami a szájon bemegy, hanem az, ami a szájából kijön.” (Mt 15,11)

A vér megevéésének őszövségi tiltása oda vezetett Jehova tanúinál, hogy a vérátömlesztés nagyon sokszor életet mentő orvosi gyakorlását is tagadják. Inkább haljon meg bárki, minthogy vért adjanak neki, mert az is vérevést jelent szerintük. Íme, amikor valaki nem a törvény szellemében, hanem a törvény betűi szerint jár el. Jól mondja az apostol: „A betű megöl, a lélek az, ami megelevenít.” (2Kor 3,6)

Az emberrel kapcsolatos legszentebb szentség az élet. Ezt kell tisztelni és minden veszélytől óvni. Két lényeges kérdésre kell befejezés előtt válaszolnunk: Hol kezdődik az ember élete: a fogantatásnál vagy a születésnél? Máig eldöntetlen kérdés, de a mi válaszunk nem lehet más, mint az, hogy az élet ott kezdődik, ahol az ember élni kezd. A fogantatott ember pedig már néhány nappos korában élni kezd. Ezért a még meg nem született ember is élő ember. A másik kérdés végeredményben az, hogy hol ér véget az ember élete? Mondhatná bárki, hogy a halálnál. De hányan vannak, akik „élő halottak”. Akik betegség vagy előregedés miatt teljes öntudatlanságban fekszenek. Vajon élnek ezek? Kétségtelen, hogy igen. Még ezeknek sem szabad elvenni az életét. Nem pedig azért, mert az élet szent, mert az élet az Istené.

Testvéreim! A vér és élet tekintetében is olvassuk a mi keresztény szent könyvünket szeretettel és értelemmel. Sok szép és értékes tanítást találunk benne. De, amikor kezünkbe vesszük, sohase hiányozzék belőlünk a Biblia iránti szeretet és tisztelet mellett a helyes értékelés és ítéletalkotás feltétele - az értelem, mely minden szavunk és cselekedetünk legfőbb irányítója kell legyen. Ámen.

ISTEN „BARÁTAI”

Ap.Csel 10,34-35

Ma divatos fogalom a demokrácia, egyenlőség. Ennek megvalósítására törekszik hazánkban is az új társadalmi rendszer. Merész vállalkozás, csupán egy-két vonatkozásban valósítható meg.

Péter apostol szavai nagyon világosak, mikor azt mondja, hogy az Isten nem személyválogató, s hogy előtte minden ember kedves, aki őt féli s igazságban él, igazságot cselekszik. Amikor ezeket mondja Péter apostol, Jézus tanításainak szellemében gondolkodik: minden ember Isten gyermeke, s a gyermekek az Atya számára teljesen egyenlők, egyformák.

Sok-sok évvel ezelőtt magam is gyakran hangoztattam ezt az egyenlőséget, s ha ritkábban is, de hangoztatom ma is, bár látom, sok nehézség van ebben a kérdésben. E keresztény eszméről prédikálva, istentisztelet után egyik nagyon értelmes hívem egy alkalommal megjegyezte, hogy, bizony nem vagyunk egyformák. Nézze csak, tiszteletes úr: nem jár mindenki templomba, nem jó el mindenki a közmunkákra, nem is szólva arról, hogy vannak lusták, vannak tolvajok, rosszindulatú emberek. Bizony, nem vagyunk egyformák...Annak ellenére, hogy az Isten előtti egyformaság és egyenlőség nem éppen a felhozott példákra vonatkozik - mégis elgondolkoztató, amit egykori,

kedves hívem mondott. De más vonatkozásban is „sántít” az egyenlőség kérdése. Nem egyforma eséllyel indul minden ember az életben. Vannak, akik gazdag családba születnek bele, s vannak, akik szegény, nyomorult családba. Vagy gondoljunk a különböző tehetségekre. Vannak, kik okosnak, s vannak kik butának születnek. S folytathatnók a különbségeket a végtelenségig. Lehet ilyen körülmények között Isten előtti egyenlőségről beszélni? Lehet!

Gondoljunk a Tálentumokról szóló példázatra. A szolgák gazdájuktól különböző mennyiségű tálentumot kapnak, de azoknak jutalma, akik helyesen gazdálkodnak a különböző mennyiségű tálentumokkal, egyforma. Így van ez az életben is. Isten mindenkinek ad valamennyi - több-kevesebb - életfeltételt, életlehetőséget. Mindenkinek ad annyit, amennyi elégséges a boldogsághoz. Az egyetlen tálentum is több kiló nemesfémmeel volt azonos. Így van az emberi tehetségekkel is. Az egytálentumos ember is elérheti céljait, amennyiben helyesen gondolkodik, helyesen használja fel tehetségeit.

Talán éppen azért, mert különböző tálentumokkal indítja Isten az embereket az életbe, némelyek elhiszik magukat, azt gondolják, hogy Isten kedvencei, Isten „barátai”. Vannak és voltak népek, nemzetek is, amelyek így gondolkodtak. Az Ószövetség Ábrahámot nevezi Isten barátjának, s a zsidó népet Isten választott népének. Sem Ábrahám története, sem a zsidó nép történelme nem bizonyítja ezt.

Bár Izrael állam ma is Közel-Kelet legerősebb állama, mégis a zsidó nemzet inkább a kis népek közé tartozik számát illetően. „Kiválasztottságára” a történelem nagyon rációfolt. Az egyiptomi rabszolgasággal kezdődően, a babiloni fogságon, a római elnyomáson át hazájuk elpusztításáig, s a későbbiek rendjén elszórtágukban a különböző „legkeresztényibb” uralkodóktól és népektől elszenvedett üldöztetésig, kifosztottságokig, s végezetül, a második világháborúban elszenvedett népirtásig, minden éppen az ellenkezőjéről beszél. Ábrahámnak, Isten „barátjá”-nak népe többet szenvedett, mint bármely más népe Istennek. Úgy néz ki, mintha Isten semmit se tudott volna arról a szövetségről, melyről az Ótestamentum olyan sokszor megemlékezik. S mégis! Hiszen végleg nem hagyta el őket. Tud Isten a szövetségről, csak nem úgy, amiképpen azt a zsidó nép értelmezi. Emlékezzünk az özönvíz történetének záró soraira. Isten megbánja, hogy akkora csapással sújtotta a Földet s így szól magában: „Nem átkozom meg többé a Földet az ember miatt...és nem irtok ki többé minden élő, ahogyan most cselekedtem....Íme, szövetségre lépek veletek és utódaitokkal, meg minden élőlényel...és semmi sem pusztul el többé özönvíz miatt...Ez a jele a szövetségnek, amit én szerzek veletek és...minden nemzedékkel örökre: szivárvány ívemet helyezem a felhőkre, az lesz a jele a szövetségnek, melyet én a világgal kötök.” (1Móz 8,9) Eszerint Isten minden néppel, sőt, minden lényel köti a szövetséget. És én ezt így hiszem. Ezért tartom szépségnek és igaznak Péter apostol kijelentését: „...nem személyválogató az Isten, hanem minden népek között kedves előtte az, aki féli őt, és igazságot cselekszik”.

Nemrég jégverés pusztította mezeinket. Jehova tanúi így szóltak: Rosszszak vagytok, azért ért az isteni csapás! Ők nem rosszak? Az ők földjeiket se kerülte el a jégeső. Isten őket is büntette. Mégis mondják: ők Isten „barátai”.

Jehovista szülők alig tíz éves gyermeke mondja buta göggel: Én Isten barátja vagyok, mint volt Ábrahám is. Mikor ilyen elbizakodott, farizeusi, gögös kijelentést hallok, arra gondolok: Isten oltalmazzon meg téged attól, amiben Isten állítólagos első „barátja”, Ábrahám és népe részesült.

Nemcsak a jézusi tanítás, mely telítve van az Isten előtti egyenlőség eszméjével, de az Ószövetség is tartalmaz egy idevonatkozó könyvet. Ez pedig a Jónás könyve. Jónás mai szóhasználattal nacionalista, sőt, ultranacionalista zsidó. Ninive, Asszíria fővárosának százhuszezernyi lakója a bűn útjaira lépett. Isten arra kéri Jónást, hogy menne el és figyelmeztesse e népet, hogy tartsanak bűnbánatot, térjenek meg, hogy ne kelljen megbüntesse őket. Asszíria a zsidó nép ellensége. A nemzeti érzésű Jónásnak eszébe se jut, hogy közbenjárjon Ninive lakóinak érdekében. Isten küldetése elől azonban nem lehet elmene-külni. Végülis kell teljesítse a parancsot. Ninive népe azonnal megtér és Isten megbocsát nekik, nem pusztítja el. Nem tetszik ez Jónásnak. Egyenesen haragszik Istenre, hogy miért bocsátott meg Ninive népének. Gyönyörű szépek a záró versek, olvassuk el azokat: Jón 4. Jézusi gondolat: Isten minden népek Istene, egyformán gondviselője.

Jónás könyve minden bizonnyal a babiloni fogságban vagy fogság utáni időben született. Írója ott a szenvedés nyomorúságában jöhetett rá: Bizony nagy tévedés népe hite, hogy ti. Isten választott népe a zsidó, s hogy Isten minden más népek ellensége, hogy Isten csak az ők Istenük.

Aki azt vallja magáról, hogy ő Isten barátja, vagy amely nép úgy hiszi, hogy Isten kiválasztott népe - az már csak egy parányi lépésre van a „felsőbbrendű” ember, a „felsőbbrendű” nép rendkívül veszélyes felfogásától. Ha nem is teremtett Isten minden embert és minden népet egyformának, azért azt akarjuk, hogy minden ember és minden nép boldog legyen, üdvösségre jusson. Ehhez pedig mindenkinek adott kellő mennyiségű tehetséget, esélyt és lehetőséget. Csupán tőlünk függ, emberektől, hogy valóban tiszteletben tartjuk-e Isten törvényeit, akaratát, mely egyedüli feltétele az emberek közötti egyenlőségnek. Ámen.

NAGY ENDRE

A REMÉNY

Jer 17,17

A hitvilágunkhoz, lelki életünkhöz tartozó fogalmak közül egyik legsajátosabbnak, legérdekesebbnek a reményt találom. Gyakran - naponta - használjuk, hivatkozva rá, és mégis: ha megpróbáljuk lényegét meghatározni, rádöbbenünk, hogy nem is olyan egyszerű, hanem egy nagyon is sajátos fogalommal állunk szemben.

Vizsgáljuk meg hát, hogy mi a remény, és milyen szerepet tölt be életünkben. Sokan a hittel vagy bizalommal azonosítják, mondván, hogy tulajdonképpen ugyanazt jelenti. Bár annyit elmondhatunk, hogy mindezek valóban egy

fogalomkörbe tartoznak, ha azonban jobban odafigyelünk, észrevevesszük, hogy a reménynek van egy különös csengése, ami rokonértelmű társaitól megkülönbözteti. Arra utal, hogy reményről az életnek csak bizonyos helyzeteiben beszélhetünk, mert akkor van igazán szükség rá, és pedig az élet nehéz, megpróbáló helyzeteiben, ahogyan textusunk is mondja: „...a háborúság napján.” Amikor reményről beszélünk, rá hivatkozunk, ebben benne van, hogy valami nincs rendben, valami válságba jutott életünkben. Ha jól megfigyeljük, mi is életünk hasonló helyzeteiben használjuk. Lássunk néhány példát.

Pontos órára kell érkezned valahová: templomba, előadásra, vagy a vonatot szeretnéd elérni. Órádra tekintesz és látod, hogy késésben vagy. Nem vagy már biztos, hogy odaérsz a megfelelő időre. És ekkor születik meg, bukkan fel a gondolat: talán mégis...talán még van remény.

Börtönben ül valaki, sok évre elítélve. Számolja a lassan múltó napokat, melyeknek mindenik órája egy-egy örökkévalóságnak tűnik. Tudja, hogy a kiszabott ítélet alapján még nagyon messze van szabadulása órája. De egyszer csak eszébe jut, hogy hallott már olyant, amikor valakinek elengedtek a büntetéséből, amnesztiát kapott, hamarabb szabadult. Ekkor ébred lelkében a biztató gondolat: hátha... Talán van remény a szabadulásra.

Súlyos állapotban szállítanak kórházba valakit, talán baleset érte, vagy betegség támadta meg. Állapota válságos, és az orvos is kételkedve csóválja a fejét. Ilyenkor félelem, kétség támad bennünk, akár rólunk, akár egy szeretett családtagról, embertársról van szó. Érezzük, hogy az élet került veszélybe, és rádöbbenünk, hogy milyen hamar elveszíthetjük azt. De egyszer csak valahonnan bentről egy biztató hangot hallunk: volt már rá eset, hogy hasonló vagy még súlyosabb, válságosabb állapotból is felépült a beteg. Talán még nincs veszve teljesen a gyógyulás lehetősége. Talán még van remény a gyógyulásra.

Az elhangzott példákhoz világosan kitűnik, hogy reményről mindig életünk válságos, bizonytalan helyzeteiben beszélünk. Amikor valamire azt mondom, hogy remélem, tulajdonképpen így gondolom: nem vagyok benne biztos, de szeretném, akarom, hogy úgy legyen.

A reménynek életünkben betöltött szerepét tekintve tehát jogosan elmondhatjuk, hogy az egyik legdrágább kincsünk, éltető, biztató erőforrásunk. Nélküle sokszor teljes sötétség borulna életünkre. Igaz, hogy a remény a hit fogalmakörébe tartozik, hiszen az az alapja. Akárcsak a hit, a remény is Istenre támaszkodik. A próféta is Istennel beszél, amikor így szól: „reménységem vagy te a háborúság napján”. Erről vall a zsoltáríró is: „Csak Istenben nyugodjál meg lelkem, mert tőle van reménységem.” (62,6) Megnyugvásra pedig csak nyugtalan, bizonytalan helyzetben van szüksége az embernek. Ilyenkor válik segítő támaszunkká a remény. Nem szégyen bevallani: próbák alatt, veszélyben kisebb helyre kerül bennünk a hit. A mindent betöltő fényesség csak parányi fényponttá zsugorodik. De ez a fénypont megmarad, és amikor a legnagyobb szükséged van rá, biztató hangon szól hozzád. Ez a remény. Ezért is társítjuk a fény fogalmával, amikor „reménysugárról” beszélünk. És mennyire igaz. Ragyogó napsütésben állíts ki a fénybe egy szál égő gyertyát. Milyen parányi, szinte észrevehetetlen, láthatatlan a lángja a mindent betöltő fényözönben. De ugyanez a parányi gyertyaláng a sötét éjszakában messze elvilágít, irányt mutat

az eltévedt vándornak, és fénye köré lepkék gyűlnek. Ilyen a remény is: amikor sötétség borul életünkre, akkor válik biztató fénysugárrá a számunkra. Így lesz a reménynek sajátos helye, éltető, megtartó funkciója az ember életében. Nem véletlen, hogy Pál apostol is külön említi a hit és a szeretet mellett a reményt.

Eszembe jut annak a történetbeli gyermeknek a nevetésre ingerlő esete, akitől egy alkalommal megkérdezték, hogy melyik fontosabb: a Nap vagy a Hold? A gyermek így válaszolt: a Hold, mert az éjjel világít. Ebben a naivnak tűnő gyermeki válaszban azonban benne van a remény egész lényege.

Amikor nyugodt mederben, zavartalanul folyik életed, töltsd azt be a hit ragyogó fénye. De amikor sötétség borul rád, félelem, bizonytalanság szorítja össze szívedet és „kis teste hangtalan vacog” (József Attila), akkor, ha parányi pontnyi fényével is, - legyen biztatód, megtartód a remény sugara. Ámen.

„KELJ FEL ÉS JÁRJ!”

Jn 5,6-9a

A történet szerint Jeruzsálemben a Juhkapunál volt egy tó, a Bethesda tava, amely gyógyhatásáról volt híres. Ezért sokan keresték fel ezt a helyet. Messze földről is eljöttek azok, akik betegségükre gyógyulást kerestek.

Jézus a tó partján jár. Bizonyára érdeklő a szerencsétlen, mozgásképtelen, beteg emberek sorsa, akiket a gyógyulás reménye hozott ide. A tó vízében betegek fekszenek, és akik még a parton vannak, maradék erejükkel is a víz felé igyekeznek. Vannak, akiket hozzátartozóik, családtagjaik segítenek a vízbe jutni.

Itt pillantja meg Jézus azt a mozdulatlanul fekvő embert, aki teljesen egyedül van, senki sem törődik vele. Odamegy hozzá és megtudja tőle, hogy már évtizedek óta nyomorék, és hogy hiába fekszik már hosszú ideje a parton, mert nincs aki a vízbe emelje, és így minden alkalommal lemarad a gyógyulás lehetőségéről. Ekkor Jézus így szól hozzá: „Kelj fel, vedd az ágycat, és járj!”. A történet szerint az addig mozdulatlan ember képes a saját lábára állni és elindulni.

Ebben a történetben egy mély életigazságot tartalmazó mondanivalót fedezhetünk fel. Hogy az mindnyájunk számára érthető legyen, megpróbálom elmondani ezt a történetet úgy, ahogy mai szemmel látom.

Jézus a tó partján a betegek között járva látja, hogy mindenki a víz felé igyekszik. A szerencsétlenség minden maradék erejüket összeszedik, hogy a vízbe jussanak. Emberfeletti erőfeszítéssel, keserves kínok között, csak araszonként haladva - de mozognak. Csak ez az egy ember fekszik mozdulatlanul. Tulajdonképpen ezért figyel fel rá Jézus. Nemcsak a külső embert nézi, hanem látja a belső lényegét. Nemcsak nyomorúságos testi állapotát veszi észre, hanem még egy ennél is súlyosabb bajt: ez az ember teljesen beletörődött a sorsába, megadta magát, elhitette önmagával, hogy valóban nem képes öne-

rejéből egyetlen mozdulatra sem. Így minden reménye eloszlott belőle annak, hogy valaha meggyógyulhat.

A mondanivaló lényege az ezután következő mozzanatban rejlik. Ugyanis nem azt olvassuk, hogy Jézus a beteg hóna alá nyúlva felemelné a földről és besegítené a vízbe. Ehelyett felteszi neki a kérdést: „Akarsz-e meggyógyulni?” Valljuk meg: kissé mi is értetlenül állunk Jézus kérdése előtt: hát hogya akarna meggyógyulni, hogya akarná visszanyerni lábainak erejét, újra elindulni, járni, megszabadulni az évtizedek óta viselt nyomorúságtól? Különben mit keresne ott? Hát nem erre vár már hosszú, gyötrelmes évek óta? Miért is kell egy szerencsétlen betegől ilyesmit kérdezni? Ki lenne az, aki nemel válaszolna erre a kérdésre az ő helyzetében?

Talán így gyűrűznek bennünk is a gondolatok Jézus kérdése kapcsán. Ha azonban jobban odafigyelünk, egy kis szörendváltoztatással világossá válik előttünk, hogy mit jelent valójában Jézus kérdése. Ugyanis nem úgy szól a kérdés, hogy „meg akarsz-e gyógyulni?”, hanem így: „Akarsz-e....?” A hangsúly itt tehát nem a gyógyuláson, hanem az akaráson van. Ezt jelenti: akarod-e igazán, egész valóddal a gyógyulást? Ha igen, akkor ne add meg magad sorsodnak, bármilyen nehéznek, lehetetlennek tűnik, próbáld meg, mozdulj meg. Meglátod, ha igazán akarod, sikerülni fog. És a beteg lassan megmozdul, Ha nehezen, emberfeletti erőfeszítés árán is, de végül sikerül lábra állnia és elindulnia. A beteg meggyógyul, –olvashatjuk. És mi nyugodtan hozzátehetjük: kigyógyul súlyosabb, nagyobb betegségéből, az önmegadás, a lemondás, a teljes reménytelenség lelkiállapotából.

Ennek a történetnek a tükrében látom önmagunkat, a mai emberiséget, társadalmunkat. Látom a sokféle bajt, nyomorúságot, életgondot, amivel küzd és vívódik naponta az ember. Látom a munkanélkülit, a kevés pénzen máról holnapra tengődőt. Látom a támasz nélkül maradt özvegyet, árvát. Látom az erkölcsi zuhlás lejtőjén lecsúszottat, az élet valósága és felelőssége elől balgán az alkoholba menekülőt. És sorolhatnám végeérhetetlenül tovább, mígnem teljességében összeáll jelenünk Bethesda-partjának képe. De ha megpróbáljuk a Jézus szemével látni ezt a képet, ha nem csak a felszint nézzük, akkor sokféle gond és nyomorúság mögött meg kell látnunk a legnagyobbat: a sorsába beletörődött, reménytelenül maga elé révedő embert, aki feladta a küzdelmet.

A küzdelmet feladó ember először mindig önbizalmát, saját erejében, képességeiben való hitét veszíti el. Így aztán az isteni gondviselésben való hite is meginog. A történet egyik fontos tanítása éppen ez: ahhoz, hogy a bajokból kivezető utat megtaláljuk, először elveszített hitünket, önbizalmunkat kell visszanyernünk. Meg lehetünk győződve: ha Jézus ölébe veszi a beteget és beviszi a vízbe, nem segített volna akkorát rajta, mint így: sőt, talán ártott volna, mintegy véglegesítve, „hivatalosan” is igazolva a beteg valóban magatehetetlen állapotát. Soha többé nem próbálta volna meg lábra állítani, így pedig a visszanyert hit és önbizalom segítette a gyógyuláshoz.

Testvérem, az életgondokkal naponta küszködő, terheket hordozó ember! Lehet, hogy te is sokszor hasonlóan tehetetlennek, elhagyatottnak, támasz nélkül érzed magad. Mennyire jellemző a történetben szereplő ember állapotára, amit mi így szoktunk nevezni: hátrányos helyzet. Másnak volt hozzátarto-

zója, családtagja, élettársa, barátja, aki nyomorúságában mellette álljon és segítse, neki nem. Másnak volt pénze, vagyona, hogy embert fogadjon maga mellé, neki nem. De egyszer mégis jött valaki, aki megállott mellette, észrevette őt és segített rajta. Lehet, hogy te is sokszor ilyen hátrányos helyzetben és elhagyatottnak érzed magad másokkal szemben. De ha pillanatnyilag támasz, segítség nélkül vagy, egyedül is meg kell próbálnod. Ne feledkezz meg arról, hogy Isten gondviselése soha nem távozik el mellőled és Jézus biztató szava feléd is hangzik. Ezért: „Mozdulj te is hát, és emelj fejet!/Csillagok közt van neked is helyed,/ Lendülj föléd, hisz azért vagy ember!/ S tudd meg, hogy még sok öröm, szenvedés vár / Az élet szólít, - hallod? -: kelj fel, kelj fel / És járj.” (Tomba László) Ámen.

ISTEN NEM HAGY EL

2Kor 4,9

Ha megfigyeljük az emberek viselkedését a különböző élethelyzetekben, azt észleljük, hogy általában mindenki más-más módon éli meg ugyanazt a helyzetet, körülményt. Egyéniségünktől, alaptermészetünktől függően sajátosan, egyéni módon reagálunk a bennünket érintő eseményekre, élményekre. Például nagy örömben, váratlan szerencse esetén, vagy fájdalmak, szenvedések között, félelemben, veszélyhelyzetben különbözőképpen viselkednek az emberek. Ennek alapján állítja a lélektan, hogy az ember igazi énje, jelleme a rendkívüli helyzetekben mutatkozik meg igazán, válik nyilvánvalóvá.

Emberi életünknek egyik ilyen elkerülhetetlen velejárója a szenvedés, a megpróbáltatás. És bár ezt is ki-ki maga módján éli meg, mégis van egy általános, közös vonás abban, ahogyan az emberek a megpróbáló élethelyzetekben meg szoktak nyilatkozni. Az egyik ilyen leggyakoribb megnyilatkozás, keserű kifakadás így hangzik. „Elhagyott az Isten”.

Hogy ez a kifakadás mennyire jellemző a szorongatott helyzetben lévő emberre, azt nemcsak a mindennapi élet, hanem a Biblia is világosan igazolja. A szenvedő ember örök megtestesítője, Jób nyomorúságában azt mondja, hogy Isten „elrejtette orcáját” előle, vagyis elhagyta őt (Jb 13,24) Hasonlóképpen fogalmazódik meg Izrael népének fájdalma a zsoltáros szavaiban a nyomorúság idején: „Uram, meddig felejtkezel el rólam...? meddig rejtet el orcádat tőlem?” (Zsolt 13,29). És íme, a hit nagy bajnoka, a szeretet prófétája, Jézus halálúszása közben a keresztfán így kiált: „Én Istenem, én Istenem! Miért hagyál el engemet?” (Mt 27,46).

Így tárul elénk a Biblia alakjainak életéből, sorsából az egyik legjellemzőbb és nagyon emberi megnyilatkozás, amely korunk emberének ajkán is gyakran megfogalmazódik e vallomásban: „Elhagyott az Isten”.

Tehetetlen beteg vagy, fájdalmak, halálfélelmek kínoznak....Egyedül maradtál, gyötör a magány, a társtalanság.....gyermekeid felnőttek, szétszóródtak és csak nagy ritkán írnak, még ritkábban jönnek, hogy öregséged terhéért, magányod szorítását enyhítsék...Veszteség, anyagi kár ér, oda lesz küzdelmes

munkával szerzett vagyonod...Tragédia töri össze reményeidet...Koporsó mellé kell állnod, egy szeretett családtag, hozzátartozó távozik el örökre...mindannyiszor a szomorú érzés vallomásaként nyílik ajkad e szavakra: „Elhagyott az Isten!”

Bár az elcsüggedt embernek ez a jól ismert vallomása kétségtelenül érzelmi állapotból fakad, próbáljunk meg mégis a gondolkodó értelem fényével közeledni hozzá, és tegyük fel a kérdést: Valóban, elhagyja-e, elhagyhatja-e (néha) Isten az embert, elfordulhat-e tőle, elfeledkezhet-e róla?

Lássuk ismét a Szentírás tanítását.

Az Ószövetségnek erre nézve sajátos tanítása van mind az egyéni, mind a közösségi, nemzeti életet illetően. Eszerint Isten akkor fordul el népétől, amikor az valami bűnt követ el, vagy vét Isten törvényei ellen. Vagyis először az ember hagyja el Istent, fordul el tőle, és ezért aztán Isten is elhagyja őt, elfordul tőle.

Az Újszövetségben, Jézus tanításában Isten szerető, gondviselő, megbocsátó Atyaként jelenik meg, aki felhossa az ő napját mind a jókra, mind a gonoszokra, esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak, tékozló, hűtlen gyermekeit mindég visszavárja, hogy megbocsásson. Világos és vitathatatlan tanítása ez az egész evangéliumnak: Isten még büntetésképpen sem hagyja el az embert, egyetlen pillanatra sem. Ez a gondolat szólal meg Pál szavaiban a szenvedésben is Isten közelségét érző, szabadításában bízó ember vallomása. Nem tagadja, hogy van nyomorúság és van szenvedés, de azokban egy pillanatra sem kétséges előtte, hogy Isten szabadító segítsége nem marad el.

Világos tehát, hogy amikor az ember mégis úgy érzi, hogy elhagyta őt Isten, tulajdonképpen a hit rendül meg benne. Hiszen ha Isten valóban elhagyná az embert, ez egyben azt is jelentené, hogy Ő nem az az Isten, akiről Jézus tanít.

Az elhagyatottság élményének oka tehát a hitében megingott lélekben rejlik. Bajban és nehézségek között az ember általában külön eseményekre bontja életét és a pillanatnyi helyzet szerint értékeli azt. A szenvedő ember csak a jelent érzékeli, és azt teszi általánossá egész életére, sorsára. Tisztán és helyesen azonban mindég csak akkor látunk, amikor nem csupán egyetlen eseményt, vagy az éppen adott helyzetet tekintjük, hanem életünket a maga egészében, teljességében értékeljük. Csak így ismerhetjük fel, hogy nincs az a tragikus kimenetelű emberi élet, amelyben ne lenne tapasztalható a megtartó isteni gondviselés, - beleértve a te életedet is.

Ennek a gondolatnak a kapcsán jut eszembe egy élete alkonyán járó, sok próbát kiállott asszony vallomása amely vallomás így szól: „Amikor a posta meghozta a tábori levelet a harctérről, és megtudtam, hogy a férjem többé soha nem tér vissza, mert »a legszentebbért« életét adta, örökre ott maradt a Donkanyar poklában, azt mondtam, hogy nincs, nem lehet isteni gondviselés, amely ezt megengedte, hogy gyermekeim meg sem ismerhetik édesapjukat, nem érezhetik az apai támaszt életük mellett, - ha volna isteni gondviselés, ez nem történhetett volna meg. Aztán jöttek az életgondok, vállalni kellett a munkát, a küzdelmet. Gyermekeim lassan felnőttek, megtalálták helyüket az életben, holdogságukat a családban, becsületes emberekké váltak, és én büszke

lehettem rájuk. És eljött az az idő is, amikor térdemre ültethettem kis unokámat és szépségében gyönyörködve azon kaptam magam, hogy boldog vagyok. És akkor hirtelen megláttam az évtizedekkel ezelőtti önmagamot, amint ott állok a halálhírt hozó levéllel a kezemben, és a rám szakadó fájdalomban megtagadom az isteni gondviselést. Nagyon elszégyelltem akkor magamat, és felismertem, hogy mégis velem volt az Isten, és a sok szomorú tragédiát, pusztítást nem Ő, hanem az emberi gonoszság okozta.” Eddig a vallomása.

Testvéreim! Ennek a történetnek szép és igaz tanulsága enyhébb vagy súlyosabb formában fellelhető mindannyiunk életében. De fellelhető annak a népnek sorsában, történelmében, amelyhez tartozunk. Egy idegen ember, egy amerikai államférfi megállapítása, hogy a magyar nép történelme egyik legmegrázóbb tragédia, melyet valaha olvashat az ember. Elegendő bizonyosságul egy történelmi számadat, amely szerint a magyar nép a második világháborúig 2600 csatát vívott létéért, fennmaradásáért, szabadságáért. A XVIII. század végén egy német történész azt jósolta, hogy a magyarság a XX. század közepére, mint nyelvi egység el fog tűnni Európából. És nem vált be a jóslat. Pedig a történelem viharában sokszor fenyegette a pusztulás veszélye. Jöttek zsarnokok és királyok, jöttek vad lovasok és jöttek tankok...Jöttek diktátorok és diktatúrák. Jött Mohács, Világos, Arad, jött Trianon, mely nem volt más, mint valóságos nemzetgyilkossági kísérlet. És ha szétszaggatva is, de itt vagyunk, létezőnk ma is. És létünk, életünk ma is folytonos küzdelem a minket körülvevő, fojtogató tenger szorításában. Úgy vállaljuk ezt a küzdelmet - mert csak úgy vállalhatjuk -, hogy Pál apostol megállapítása, melyet a múlt tapasztalata igazol, a jövő, a holnap küzdelmének reménysége is egyben: „Üldöztetünk, de el nem hagyatunk, tiportatunk, de el nem veszünk”. Ámen.

AZ ÁLDÁS

2Sám 7,29

Az áldás a Bibliában egyik leggyakrabban előforduló fogalom. Az Ó- és Újszövetség könyvei egyaránt arról tanúskodnak, hogy a Biblia korának embere óriási fontosságot tulajdonított az áldásnak. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a bibliai kor emberének szinte egyetlen ténykedéséből sem hiányzott az áldás, az jelen volt élete minden területén.

Erről tanúskodik Ézsau és Jákób, a két testvér története, akik éppen az atyai áldás miatt váltak halálos ellenségekké. Jákób, a kisebbik testvér, miután Ézsautól egy tál lencse árán kizsarolja az elsőszülöttségi jogot, öreg, vak apjától – Ézsauak adva ki magát - csalással elnyeri az elsőszülöttnek kijáró apai áldást is. Ézsau, mikor a csalásról tudomást szerez, olyan fájdalommal telik el, mintha az életétől fosztották volna meg. Fájdalmában így kiált: „Avagy csak az az egy áldásod van-é néked atyám? Áldj meg engem, engem is atyám, és felemelé szavát Ézsau és sír vala.” (1Móz 27,38)

Később a testvére haragja elől menekülő Jákób, mikor a visszatérés, a békülés útját keresi, az éjszaka sötétjében a Jabbok révénél saját lelkiismeretével

tusakodva, Istent akarja megfogni. Minden erejével az Ő áldásához ragaszkodik: „Addig nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet.” (1Móz 32,26)

A Biblia tanúsága szerint áldás kísérte a házasságkötést is, amikor Izsák feleségül veszi Rebekát, mikor Ruth Boáz felesége lesz, elhangzik az áldás.

Az evangéliumokban a Jézus életének és tevékenységének kísérőjeként van jelen az áldás. Az édesanyák gyermekeiket viszik hozzá, és Jézus megáldja azokat, elbocsátja a tanítványait, mint juhokat a farkasok közé, hatalmat ad nekik, hogy hirdessék az ő tanításait és megáldja őket; megáldja a kenyeret, amikor utoljára ül egy asztalnál tanítványaival. Áldásként hangzanak búcsúszavai, mikor e földi világból és tanítványai köréből örökre távozni készül: „Békességet hagyok néktek, az én békességemet adom néktek”.

A mindenkori ember Isten áldása után való sóvárgása szólal meg a Dávid király imájában, amiért őt és házanépét felmagasztalta, a felolvasott bibliai versek szavaival: „Legyen a te jóakarotodnak áldása a te szolgádnak házán,…”

Kedves Testvéreim! Ez a sóvárgás bennünk is ott van, az áldás a mi életünknek is kísérője. Sőt, továbbmenve, valljuk meg őszintén, hogy nélküle el sem tudnánk képzelni életünket.

Fontos alkotóeleme vallásos életünknek, szertartásainknak, amikor a kisgyermeket Isten színe elé hozzuk, hogy megkereszteljük, amikor ifjaink hitükről vallást tesznek, amikor egymás kezét fogó ifjú pár áll Isten elé, hogy elhangozzék a hűségfogadalom, minden alkalommal elhangzik az áldás. A hitoktatás rendjén gyermekeinket erre a köszöntésre tanítjuk: Isten áldjon - a magyar ember legősibb és legszebb köszöntése.

Meglátjuk, felfedezzük az áldást a világban, melynek részei vagyunk, a körülöttünk lévő természetben:

- áldás a napsugár, mely minden reggel bearanyozza a földet és az ember arcát, mely fényével és melegével az élet forrása földünkön; e felismerés folytán került be a népi faragás ősi elemei közé a nap-motívum.

- áldás az eső, mely megáztatja a földet, és az éltető nedv felébreszti a csírákat, kibontja a rügyet, a virág szirmát.

- áldás a búzaszem, melyből asztalunkra a legfontosabb testi táplálék, a kenyér kerül, melyet Jézus mintaimádságában is kér Istentől, majd halála előtt utoljára „vévén” megáld.

Az áldás hordozója maga az ember: áldásként adja Isten a gyermeket, aki jelenlétével értelmet ad az életnek és a küzdelemnek. Áldás a hűséges gyermek, amikor felnőttként szüleinek büszkesége, majd öregségükben hűséges ápolója, gondozója. Áldás a szülő gondoskodása, az élettárs hűsége, odaadása, gyöngédsége, segítsége a közös teherhordozásban. Áldás a testvér szeretete, a jóbarát hűsége, ragaszkodása.

Áldás a lélek békessége, nyugalma, mely széppé teszi álmodat és derűsége a napokat.

Tovább sorolhatnám, de nem teszem. Ennyi is elég, hogy meglássuk: áldás kíséri életünket, és nélküle az valóban elképzelhetetlen.

Mi hát az áldás tulajdonképpen? És honnan jön az?

A válasz kézenfekvő: egyedül Istentől.

A felolvasott bibliai versben Dávid is Istentől kéri. Az áldás azonban legtöbb esetben az emberen keresztül jött hozzánk. Érthetőbben: Isten az ember kötelességévé tette, hogy az Ő áldásának továbbítója legyen. Isten azt akarja, azt várja tőlünk, hogy életünkben cselekedeteink által valakinek, valakiknek mi is áldás legyünk. A felsorolt példákban- a gyermek, a szülő, az élettárs, a testvér, a jó barát csak akkor jelent valóban áldást, ha életünkkel, cselekedeteinkkel Isten akaratát betöltik. Ha ez nem így történik, az ember Isten áldását átokká is változtathatja. Nem akarok szomorú példákat sorolni fel arra, amikor az ember - családban és közösségben -, aki Isten áldásának továbbítója kellene legyen, átokká változik környezete számára.

Kedves Testvéreim! Tegyük fel magunkban a kérdést: Tovább tudjuk-e adni embertársainknak az Istentől jövő áldást? Gondolj csupán a mai napra: valaki vagy valami számára tudtál-e valóban áldás lenni. Nem változott-e az benned is átokká. Gondolj életedre. Mi voltál, mi vagy családot, környezeted, embertársaid számára: áldás vagy netalán átok?

Élt-e benned a sóvárgás Isten áldása után? Él-e benned is Dávid király imádsága, óhaja: „azért a te áldásoddal áldassék meg a te szolgálódnak háza mindörökké”? - Életed, cselekedeteid által légy temagad az áldás! Ámen.

LÉTA SÁNDOR

LEGYÜNK KÉPESEK VÁLTOZTATNI!

Lk 9,23-25

A bibliai versek mondanivalója világos: Jézus követéséről van szó! Vagyis egy életforma vállalása, megélése. Ha érte mindent odaadunk, feláldozunk, sikerülni fog. Ha csak részben teszünk eleget, nem fogunk tudni úgy élni, mint ahogyan Jézus élt.

Az élet sok nehézségeket tartalmaz, akadályokat gördít elénk. Naponta meg kell küzdeni ezekkel. Minél jobban törekszünk ellenőrizni, irányítani életünk, annál kevésbé sikerül. Nem számítva a stresszet, az idegességet, amelyek az étellel járnak, és egyben gyengítik erőnket, akaratunkat.

Ilyen körülmények között hogyan értelmezhetjük Jézus szavait? Egy kisfiú játszik a tengerparton a homokban. Egy homokvárat épített, amelyet árokkal vett körül. Jött a dagály, a vízszint emelkedése és a hullámok mind jobban közeledtek a várhoz. Kezdetben megtelt vízzel az árok. A fiú örvendett, de ahogyan nőtt a víz szintje, a hullámok elérték a várat is, elmosással fenyegetve. A kisfiú homok védőzónát kezdett építeni és küzdött a vár megmentéséért.

Néhány méterrel tovább egy kislány ugyanezt csinálta. De ő hamarosan felismerte, hogy az ár, a hullámok elmosás a várat és egy másik játékot talált ki. Távolodva a víztől fél méterként gödröket, árkokat ásott és figyelte, amint megtelnek sorra vízzel, ahogyan a hullám közeledik és távolodik. A kisfiú mérges lett és ideges, amiért minden erőfeszítése ellenére sem tudta megmenteni a várat, mert a víz elmosta. A kislány egy új játékot talált ki és kellemesen el-

játszadózott a vízzel. Megtanulta, hogy mikor engedjen a nyomásnak, vagyis ússzon az árral

Nekünk is meg kell tanulnunk, Kedves Testvéreim, azt, hogy mikor kell ragaszkodnunk valamihez és mikor engedni. Naponta!

Egyik elsődleges oka az idegességünknek és az alkotóerőnk elvesztésének az, amikor nem vesszük figyelembe, hogy mikor engedjünk az erőfeszítések tüzeiben, és mikor tartunk ki, és kimerítő erőt fektetünk homokvárak építésébe és védelmezésébe. Rugalmasnak és tudatosnak kell lenni, mint a kislány. Ez a mi mindennapi keresztünk. Tudni, mikor tartunk ki és mikor ússzunk az árral.

Aki meg akarja menteni életét akkor, amikor minden és mindenki elhagyja és vesztére siet, elveszti azt. Gondoljunk a várat védő kisfiúra és az elmosó vízre. De aki elveszti ezt az életet, feladja eddigi kilátástalannak látszó küzdelmét és változtatni tud, megmenti azt. Mint a kislány, aki hagyja veszni a homokvárat és mást talál ki.

Kedves Testvéreim! Nem tudom, hogy Jézus pontosan így értette-e, amikor ezt mondotta: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel naponként a keresztjét és kövessen engem. Mert aki meg akarja menteni életét, elveszti, aki pedig elveszti az életét énértem, megmenti azt”. De mit használ az embernek, ha megmenti eszméit, célját, munkáját, egy olyan áron, amelyik tönkreteszi őt. Oda lesz egész élete, egészsége. Ideges, békétlen, türelmetlen lesz, és nem tudja élvezni munkája gyümölcsét.

Mit jelent hát Jézust követni? Mit kell menteni, mihez érdemes és kell ragaszkodni, és mit kell abbahagyni, elveszteni, nem folytatni és valami máshoz kezdeni? Önkéntelenül is ezek a kérdések merülnek fel bennem, amikor a verseket olvasom, mert életünk is a mentés és elvesztés körül forog. Mi is mentjük életünk, és hogy ez mennyire sikerül, az a nehéz időkben válik nyilvánvalóvá. Shakespeare mondotta. „Amikor a tenger csendes, minden hajó jönak bizonyul és csodálatosa úszik.” A vihar, a küzdelem, a káosz és tragédia teszi próbára az embereket is, hogy melyik bírja és melyik roppan össze! Mint a gyermekek....

Nem mindenki bírja, aki állja. A küzdelmes időben, amikor a továbblépésről, fennmaradásról, kényelmünkről van szó, egy új forma jobbnak bizonyul, mint a régi, amelyik elveszthet és romlásba sodorhat.

Nemcsak Jézusnál és a Bibliában, de más vallásoknál is megtaláljuk a változás és növekedés feltételeként az elhalás és újjászületés elemét. Jézus is el kellett vesse, meghaljon (testben), hogy újjászülessen (lélekben) és tovább éljen az emberi életekben, híva az embereket az ő követésére. Meghalni lélekben a régi számára, és újonnan kezdeni valami újat. Aki menti a régit, elvesz, aki feladja, újat kezd, megmenti életét.

Mi is, ha mentjük a régi életformát – csakhogy megnyerjük a világot, elismerést szerezzünk valaki előtt, jönak bizonyuljunk valaki szemében -, elvesztjük lelkünk, életünk.

Például: tudjuk, hogy vannak rosszul sikerült házasságok. Egyesek mentik. Mit szól a világ, a közösség, a szülők, a család, a barátok? stb....Mentik, de elvesznek: emészti magukat, idegesek egymással szemben, nem élnek jól,

romlásba kergetik egymást? Minek menteni? Mások egyszerűen elválnak és új életet kezdenek.

Próbáljuk menteni a barátságot, a kapcsolatokat, és nem vesszük észre, hogy sokszor homokvárakat védünk, ahelyett, hogy újakat építenénk vagy a meglévőket új alapokra helyeznénk....

Miért ragaszkodunk a régihez? Mi az, ami nem enged változtatni? Például: egy egész életet le tudunk élni ugyanazon a munkahelyen, sokszor érezve, hogy rossz, egészségtelen, káros, veszélyes, nem szeretjük és csak romlásba sodorjuk saját magunkat. Persze, olyan a társadalmi beállítás is, hogy sokszor és sokan nem azt csinálják amihez kedvük van, amit szeretnek vagy amihez értenek, hanem amilyen munkahelyet kapnak, hogy megéljenek. Ott vannak a végzett egyetemisták, mérnöki oklevelet kapnak, de nem kapnak mérnöki munkahelyet, hanem mint bányász dolgoznak, mert ilyen munkahely van csak és ezt jobban megfizetik. Sajnos még nem vagyunk ott, hogy megéljünk abból, amit szeretünk csinálni, vagy amihez értünk! És akkor mentjük az életet, nem véve észre, hogy minél jobban törekszünk menteni, annál jobban elveszítjük és romlásba sodorjuk életünk.

Miért nem tudunk változtatni? Legtöbbször a félelem, a bennünk lévő hitetlenség az oka. Úgy gondoljuk, hogy: - ha feladok egy kapcsolatot, ki tudja jobbat kapok-e vagy rosszabbat; - ha új munkahelyet keresek, talán rosszabbat találok, amelyikből nem tudok megélni; - ha nem gyanakszom, ki vagyok téve annak a veszélynek, hogy megsértenek, becsapnak, kihasználnak. A változtatástól, a mástól, az újtól való félelem az, amelyik elzárja az utat és megakadályoz abban, hogy valóban szabadoknak érezzük magunkat és azok is legyünk, és ennek tudatában szabadon, félelem nélkül tudjunk változtatni, cselekedni és élni, mint Jézus. Nem fél a következményektől, de mindig szem előtt tartani Isten akaratának teljesítését, vagyis a jobbat választani, annak elérésére törekedni, mert Isten is azt akarja, hogy minden gyermeke boldog legyen. Az élet szüntelen jobbítása, építése, szépítése, eltérve a megszokottól, a meguntól, amelyik már terhes és nem megfelelő.

Jézus erre hívta hallgatóságát: másképpen élni, látni és cselekedni, eltérően a megszokottól, amelyik már terhes, nehéz, akadályokkal van tele, küzdelmes és csak szenvedést okoz, fölösleges erőfeszítést igényel, amelyik nyomasztó és romlásba visz. Ezt az életet kell elveszíteni és újat találni. Aki továbbra is ragaszkodik ehhez, elveszti önmagát. Legyünk képesek változtatni! Ez jelenti, Jézust követni! Erre a változásra hív minket is, amelyekkel naponta meg kell küzdenünk. Tudjuk-e őt követni? Tudunk-e, ha kell változtatni, és új életet kezdeni? Tudom, nehéz: De meg kell próbálni! Ha nem is sikerül a jézusi életformát megvalósítani, azt amit ő ajánl, de legalább kezdjünk valami teljesen másba, újba, mint amit eddig éltünk és most élünk! Ámen.

LÁSS A SZÍVEDDEL IS!

Mt 5,8

Nagy ajándékot kaptunk Istentől a látás tehetségével. Látjuk a minket körülvevő világot, a napfelkeltétől a szivárványon keresztül, a napnyugtáig; láthatjuk embertársainkat, akikkel szóba állunk, látjuk a betűt, amit elolvassunk, a technika fejlettségének segítségével láthatjuk az apró atomvilágot, egy szóval szemtanúi lehetünk a körülöttünk zajló világnak. Törvény előtt is tanúbizonyságot csak arról tehetünk, amit láttunk, mert a hallott dolgoknak nincs hitelességük. Talán azért van így, mert látni csak azt látjuk, amit megfoghatunk, hallani pedig hallhatunk arról is, amit nem látunk vagy nem érzékelünk. Boldog tehát az az ember, aki lát.

Istent nem látjuk, nem is érzékelhetjük, mert szellem, mert láthatatlan és megfoghatatlan, mégis számtalanszor megbizonyosodunk létéről. Miként láthatjuk hát Istent, hogy bizonyágtevésünk hiteles legyen?

Erre a kérdésre egy újabb kérdéssel szeretnék válaszolni. Csak akkor lát az ember, amikor a szeme nyitva van? Természetesen nem. Ha lecsukjuk szemünket, csupán pillanatnyilag úgy érezzük, hogy nem látunk semmit, aztán képzeletbeli képek jelennek meg előttünk, olyan képek, amit ezelőtt láttunk, vagy olyanok, amit meg szeretnénk látni. Lehunyt szemmel az ember látástehetségét érzésvilága, gondolatvilága vezérli. Azt lát, amit érez, amit akar.

Mi, akik látunk, föl sem tudjuk mérni a vakok, a látásképtelenek világát. Sokan vannak olyanok, akik születésük pillanatától nem látnak. Ha valamit megfognak, fölismerik formáját és maguk előtt látják a kézben fogott tárgyat. Ők a kezükkel látnak. Sajátosan kialakult érzésviláguk képeit látják, akár nyitott, de világtalan szemük előtt.

Nem látnak, de mégis tudják, mi történik körülöttük és tanúbizonyságot tehetnek a megtapasztalt dolgokról. Tehát boldog lehet az az ember is, aki nem lát. Mert nem csak szemével lát az ember, hanem érzéseivel is. Ha pedig tiszták érzéseid, akkor tisztán látsz a téged körülvevő világban, és Jézus szerint boldog vagy, mert megtalálhatod Istent. Istent, a láthatatlant, az érzékelhetetlent, mert Isten is belső érzésvilágunknak egy része.

Mai gyűlésünk keretében imádkoztunk azért is, hogy Isten adjon tiszta szívet, tiszta érzést, tiszta látást a felmerülő kérdések eldöntésében, hogy viszálykodás nélkül egy akaratban levő gyermekei lehessünk.

De miként lehetünk tiszta szívű, tiszta érzésű, tisztán látó, Istent megtapasztaló boldog emberek?

Én nem vagyok képes rá - mondhatná bárki közülünk -, hiszen gyakran érzéseim nem tiszták, gyakran elcsábít az anyagi világ gondja, gyakran nem tudom elfogadni mások döntését, még akkor sem, ha az a közösség javát szolgálja, és gyakran vétkezem Isten törvényei ellen, mert gyarló ember vagyok.

A történelem folyamán sok embert foglalkoztatott a boldogság keresése, a lelki tisztaság és béke elérése, az emberi én kiteljesedésének kérdése. Filo-

zófusok, írók, költők boldogságkeresésüket mind más és más úton látták, képzeltek el. Egy egész könyvtárnyi irodalom gyűlt össze az évek hosszú során. Mindenki a saját felfogása szerint vázolta fel azt az utat, amely végül is - szerintük - a boldogsághoz, a tiszta életmódhoz, Isten látásához, megtapasztalásához vezet. Száz és néhány mód és forma ellenére is egyetlen dologban mégis mindannyian egyetértenek: a bűnnel terhelt ember nem lehet boldog. Vagyis az, aki elhanyagolta önmaga lelki kincseit, aki nem foglalkozott ember-társaival, aki elfeledte Istent és nem hallgatott lelkiismerete hangjára, aki nem maradt meg hitében, és főként az, „akinek eszébe sem jut, hogy megváltozzék, sokkal inkább azon fáradozik, hogy bebizonyítsa: nem nekik, hanem a másoknak, a többieknek kellene megváltozniuk.” (Erich Fromm)

Épp ebből kifolyólag sokan mások mondhatnák, hogy én már eleve nem vagyok képes Isten látására, hiszen az eredendő bűn következtében már születésem pillanatától bűnös vagyok és képtelen a jóra.

Jézus mégis általánosságban beszél a felolvasott bibliai versben. Jézus itt az eredendő bűn gondolatát semmibe véve, egyszerűen a jó emberről beszél, arról az emberről, aki képes a megváltozásra és meg is tud változni. Egy olyan lelki szellemi tisztaságot, megtisztulást tételez föl, amit ő saját lelkében mint ember megélt. Ezt a megtisztulást mint lehetőséget tárja hallgatósága elé, mert ő többet látott az emberben, aki Isten gyermeke, mint az eredendő bűn hirdetőit. Tehát ezek szerint meg van a megváltozás, a lelki, érzelmi megtisztulás lehetősége minden emberben. Ez megadatot mindannyiunk számára. Nekem is, nektek is. Csupán akarni kell.

Nem lesz a kutyából szalonna - tartja a közmondás -, mert van, aki jó szívűnek, és van, aki rossz szívűnek született. Ezt a közmondást talán igazolhatja az évek hosszú tapasztalata, de nem ezt igazolják Istennek kifürkészhetetlen törvényei. Hiszen senki sem születik jó vagy rossz szívűnek, mindenki embernek születik és szabadnak. Az ember szabad akaratából határozza el magát a jó és az igaz, vagy a rossz és a hamis követésére. Tehát kimondottan csak tőlünk függ, hogy milyen szívű emberekké válunk

- A tékozló fiú is - Jézus példázatában - rossz szívű, önző emberként kezdte életét, de az idő, a szükség rávezette, hogy beismerje: hibázott. Rádöbben, hogy semmiképp nem volt méltó arra a vagyonra, amit atyjától kikért. Elhatározza, hogy hazamegy és bocsánatot kér tőle, mert még arra sem méltó, hogy fiának nevezze. Elhatározását véghez is viszi és hazatér. Apja pedig visszafogadja őt, nem mint szolgálóját, hanem mint fiát, aki meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.

Így várja a mi jó Atyánk, Istenünk is a megváltozni, megtisztulni, újjászületni akaró gyermekeit is. Várja, hogy megtérjünk és megbocsásson, hogy megtisztuljon szívünk, hogy megláthassuk Őt és boldogok lehessünk.

A megváltozással, újjászületéssel, a szív tisztaságának elérésével kapcsolatban jut eszembe Jézus beszélgetése Nikodémusszal, a zsidók főemberével. Jézus munkájáról, Istenről és istenországról beszélgettek. E beszélgetés közben jegyezte meg Jézus: Ha valaki újjá nem születik, nem látja meg Isten országát. Nikodémusz értetlenül nézett Jézusra. Hiszen miként születhet az ember újra öregségében? Vissza mehet-e az anyja méhébe, és újra születhet-e?

Nikodémus a testre gondolt, mint ahogy mi is manapság oly gyakran csak fizikai létünk korlátai között élünk. Csupán anyagi létünkre figyelünk. Az ember nem csak test, hanem lélek is - hangzik Jézus figyelmeztetése. Lélekben kell újjászületnünk, lélekben kell megváltoznunk, mert a lélek otthona a szív.

Szívünk, érzésünk tisztasága nélkül nem láthatjuk meg Isten országát. Aki csak szemeivel lát, az csak azt a világot látja, amelyben saját verejtékével kell egye kenyérét, de aki a szívével is lát, az ugyanabban a világban istenországot is látja. Megláthatja Istent a felkelő napban, ami lehet a megszülető élet is; meglátja a szívárvány tündöklésében, ami a reményteljes boldog élet is; meglátja a lenyugvó napban, ami az elmúlás után az örökélet reménye is. Ennek feltétele nem csupán az okos gondolkodás, a világban való éles látásnak a büszkesége, a földi lét erősségének a hatalma, hanem mindenekelőtt a jóság.

A jó ember, a tisztaszívű ember, mert ahogy azt Petrarca is mondta: „Nyilván nem lehet mindenki Cicero vagy Platón, sem Vergilius vagy Homérosz, de jó ember mindenki lehet.” A jó ember nyugodtan alszik, nincs lelkiismeretfurdalása. A jó ember szeret, megbocsát, mert látja Istent, mert Isten országában él. A jó emberré válás mindannyiunknak megadott lehetőség, és, aki él e lehetőséggel, az nem bánja meg, mert megkapja a maga jutalmát, vagy akár Vörösmarty szavaival élve:

„Szólj, gondolj, tégy jót s minden szó, gondolat és tett

Tiszta tükörként fog visszamosolyogni rád.”

Tied lehet a jutalom, csupán figyelned kell a belső hangra, figyelned kell szíved szavára, hogy ha Isten látására nem érzed magad képesnek, akkor tudj megváltozni, tudj újjászületni, tudj Istent látó szívet teremteni magadban. Tudj Isten akarata szerint élni. Csupán ez taníthat meg arra, hogy a jó érdekében, ha kell, áldozatokat is hozzá. Mindezek után már magától fog feltörni szíved, lelked mélyéről az igaz hit, mely bizonyóságot tesz arról, hogy van Isten, akit érzel és látsz.

Figyeljünk hát szívünk szavára, figyeljünk érzéseinkre, hogy tiszta szívű, tiszta érzésű, tisztán látó és Istent megtapasztaló gyermekek lehessünk. Csupán így születhetnek meg Istennek tetsző döntéseink. Csupán így tehetünk bizonyóságot Isten létéről. Csupán így láthatunk szívünkkel is.

Adja az Isten, hogy, megtisztult szívvel, mindannyian képesek legyünk - Jézushoz hasonlóan - érezni és látni Istent, hogy boldogan élhessünk az Ő országában! Ámen

LŐRINCZI KÁROLY

ESKETÉSI BESZÉD

Lk 20, 25

Kedves Ifjú Pár!

Azért jöttetek ide díszes lakodalmi nász kíséretében, hogy Isten szent színe előtt egymásnak egy életre szóló házastársi hűséget fogadjatok. Hogy miképpen válhat lehetségessé az életre szóló házastársi hűség és családi boldogság, azt kívánom minél rövidebben elmondani nektek, mielőtt elmondánátok az eskü szavait.

Hallottátok esketési beszédem alap gondolatát: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.” A bibliai történet egyszerű, könnyen érthető és tanulságos. Jézust az ő ellenségei el akarják vesejteni. Ravasz kérdéseket tesznek fel neki, remélve olyan választ, mely által elfoghatják, halálra ítélik. Jézus idejében a zsidó nép római elnyomás alatt nyögött. Minden zsidó gyűlölte az elnyomó, rajta uralkodó, tőle mind több és több adót kérő rómaiakat. Az adózást megtagadni mégsem lehetett. Ez egyet jelentett volna a lázadással, amit a rómaiak kegyetlenül megtoroltak volna. Jézustól ezt kérdezik az ő ellenségei: „Szabad-e a császárnak adót fizetnünk, vagy nem?” Mondd meg te, aki próféta vagy, aki mindig az igazat beszéled! Nehéz és ravasz kérdés, de Jézus, aki beelát gonosz szívükbe, bármennyire is szereti és sajnálja népét, bármennyire is ismeri a rómaiak kegyetlen kapzsiságát, így válaszol: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené.

Mit mond nektek, kedves ifjú pár ez a jézusi kijelentés?

Először azt, hogy, mint házastársak, együtt kell élnetek, egymásért kell élnetek. De senki sem tagadhatja azt, hogy a házastársaknak is van egyéni élete. A jézusi mondásból a „császár” az egyén ebben az esetben, az „Isten” viszont a házastárs, a hitves. Megadhatom, és meg is kell adjam a császárnak, ami a császáré - az egyéni életnek, ami az egyéné, de meg kell adjam még inkább azt, ami az „Istené”, vagyis, ami az én hitvesemé. A jogok és a kötelesek egyformák. A házastársak és a nők egyenjogúsága a családban is kell érvényesüljön.

A női egyenjogúsággal kapcsolatosan Lagerlöf Selma nagyon meggyőző kijelentést tett már évtizedekkel ezelőtt: a nők megteremtették az otthont, a férfiak az államot. Most engedjék meg a férfiak, hogy a nők az államot is otthonná tegyék. Ezt viszont csak úgy tehetik, ha részt vesznek ők is az állam vezetésében, a társadalmi életben. Sok férj azt szeretné, hogy a felesége mindig otthon üljön, gyermekeket szüljön, neveljen, s őt, a férjet mindenben kiszolgálja. Kétségtelen, hogy a nő elsődleges szerepe a család, az otthon minél melegebbé, kedvesebbé tétele, s a gyermekek nevelése. De senki sem veheti el tőle azt a jogot, hogy ő is részt vegyen a társadalmi életben, akár egyszerű tag, akár vezetői minőségben. Ne feledjétek hát: jogotok megélni az egyéni, a sze-

mélyes életet, de kötelességetek eleget tenni mind annak a feladatnak, amit joggal elvár tőletek a hitves és a család. Nagy a császár, de még nagyobb az Isten. Adjátok meg hát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.

Ez a jézusi mondás egyebet is mond nektek.

Mondja azt is, hogy az ember testi és lelki életet kell éljen. Add meg tehát a testnek, ami a testé, de add meg a léleknek is, ami a léleké. Éppen úgy, mint az egyéni életben, a házastársi életben is meg kell legyen a testi és a lelki élet egyensúlya. Hitvestársai kell legyetek egymásnak, nemcsak test, hanem lélek szerint is. A lélekszerinti házastársi élet szeretetben, megértésben, türelemben és megbocsátásban kell megnyilvánuljon a ti életetekben. Adjátok meg hát a császárnak, ami a császáré, de Istennek is, ami az Istené.

S még csak egy tanulságot vegyünk a jézusi szavakból.

Az ember nagyon hajlamos arra, hogy csak anyagiakért küzdjön, pénz és arany imádóvá váljon. Ti ne legyetek ilyenekké. Gondoljatok Istenre is, lelki kincseket is gyűjtsetek. Az bizonyos, hogy pénz is kell a boldogsághoz, de még bizonyosabb az, hogy nem elég a pénz a boldogsághoz.

Valahol olvastam, hogy egy ifjú pár elhatározta, hogy legelőször is beszerez mindent, ami a boldogsághoz szükséges, hogy aztán boldogan élhessenek. Nem kell gyermek, nem kell szórakozás, nem kell vasárnap, nem kell templom, se színház, se barátság. Dolgoznak éjjel-nappal, hétköznap és vasárnap. Gyűl is a pénz. Pár év alatt palotát építenek. Következő pár év alatt gyönyörű autót vásárolnak. Ismét pár év alatt szebbnél-szebb ékszereket. Újabb és újabb célokat tűznek maguk elé. Munka és fáradság egész életük. Egyszer csak, valahol az élet végén, döbbennek rá arra, hogy amíg a boldogságért küzdöttek, egy pillanatig se lehettek boldogok, s az élet elszállt, oda lett. Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, de Istennek is, ami az Istené. Csakis így lehettek boldogok, csakis így maradhattok hűek egymáshoz egy életen át, mindhalálíig. Hogy ez így lehessen, adjon nektek az Isten világos értelmet, szerető szívet, s nem utolsósorban Istenben bízó, Isten akarata szerint élni törekvő lelket. Kérjük ehhez Isten segítségét, imádkozunk. Ámen

PAP MÁRIA

ISTEN KEZE

1Móz 1,27

Kedves Ifjú Pár! Ünneplő Gyülekezet!

Rodinnek, a híres francia szobrásznak van egy csodálatos alkotása, melynek neve: „Az Isten keze”. A szobrot magát könnyű leírni: hatalmas bronztenyér tart egy ölelkező párt. Egy férfit és egy nőt. Isten teremtő, megtartó, óvó, gondviselő keze. Mert teremté (...) az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket.

Mikor legelőször halljuk ezt a mondatot, ebből a képből általában annyit bontunk ki a magunk részére, hogy a teremtmény magán hordozza te-

remtőjének vonásait, hogy az alkotásban ott van az alkotó szépsége. Ebben a mondatban azonban ott van mindenekelőtt az az örök igazság, hogy férfinak és nőnek teremtettünk, s hogy ezt az istenképűséget tapasztalhatjuk meg, ha egymást szeretjük. Mert Isten férfinak és nőnek teremtette az embert. Hogy egymást keressék, hogy egymásra találjanak, s hogy megvalósítsák azt a szeretetközösséget, amelyben a kettő egy lesz.

Kedves Ifjú Pár!

A teremtett világ ma megtapasztalható bonyolultságában, a technikai fejlődés mind magasabb csúcseit meghódító ember lassan elidegenedik a társától, a másiktól, a többi embertől. Sok mindenhez ért a mai ember, de a tönkrement kapcsolatok növekvő statisztikája arra a szomorú következtetésre indít, hogy nem értünk egymáshoz. Nem értünk egymáshoz, mert a másik ember nem gépezet, amelyet egy csavarszorítással meg lehet igazítani. Nem értünk egymáshoz, mert a másikhoz való közeledésünk már rutinossá, lélektelenné vált. Pedig a másik, a Társ hús-vér ember, akinek lélekből jövő, igaz érzelmekre van szüksége. És bár az ember a tettetés, az igazi énjének rejtegetésében magas fokot ért el, azt már szinte művészi szinten gyakorolja, a szeretetet, a törődést nem lehet tettetni

Hogy miért mondtam el mindezt?

Azért, mert számtalan, ilyen csodálatosan, szerelemben és szerelemmel induló házastársi kapcsolat romlott el és romlik el a közös életvállalás folyamatában. Miért? Mert a fiatalok nem készültek fel eléggé és a közös élet vizsgáján elbuktak.

Gondoljátok csak el Kedves Testvéreim, hogy életünkben hányszor és hányszor állunk elé vizsgára, legyen az jelképes vagy valós. Mennyi időt, mennyi szellemi és fizikai energiát áldozunk egy-egy ilyen esetben. De vajon megtesszük-e mindezt, mikor a nagy Ő belép az életünkbe?

Sajnos a legtöbb ember elmulasztja ezt a felkészülést. A szerelem jön magától – gondolják a legtöbben – nem kell arra készülődni. Ez így igaz, de ha már megjött, akkor ápolni kell. Az elültetett mag is kinő, de ha nem gondozzuk, megfojtja a gaz, a szárazság és nem hoz majd termést. Éppen ezért a házasságra, a közös életre, az együttlétre fel kell készülni. Mert a szerelem olyan mint a virág: először csak bimbó, melyet csodálunk, aztán kivirágzik a maga színpompájában és illatával elbódít minket, míg végül elhervad, hogy emlékeztessen arra: minden múlandó.

A szerelem is múlandó, de nem kell elkeseredni, mert átveszi a helyet egy sokkal tartósabb és igazabb érzés: a szeretet. A szeretet tulajdonképpen két, egymást szerető „felnőtt” együttélésének, közös jövővállalásának próbaköve. Mert a szeretet nem a szerelem rózsaszín szemüvegén át látja a világot, hanem valósan és igazából. A szeretet látja a társ hibáit, kicsinyességeit, látja a közös élet nehézségeit, megpróbáltatásait, buktatóit, de mindent tűr, mindent megbocsát, mindent fedez, mert SZERET, és ez a legerősebb kapocs két ember között.

Ti is, Kedves Ifjú Pár - Isten kezében vagytok. Isten áldásával rátaláltok egymásra, hogy egymás életét kiteljesítsétek és elinduljatok a boldogságkeresés útján. Hogy felkészültetek-e erre az útra vagy sem, azt ti tudjátok.

De ne csüggedjete el. A szeretet leckéjét mindennap tanulja az ember, lépésről-lépésre. Isten hatalmas, óvó keze, mely egymásnak adott titeket, ott örökös felettetek. A benne való hit, egymás szeretete, az egymás iránti felelősség átsegíti majd a nehéz perceken. Ha ti is igazán akarjátok. Ha nemcsak szóval, de tettel és áldozatvállalással is tudtok szeretni. Isten gyermekei vagytok: férfi és nő, akikben megvan a képesség egy boldog, igaz, szeretetteljes életre. Éljétek hát az Isten által adott tehetségekkel, és tegyétek boldoggá egymást, hogy Isten áldása gazdagon teljesebben be rajtatok. Ámen

ESZMÉK - GONDOLATOK

Ha tudnám, hogy a jövő hónapban világ vége lesz, holnap akkor is gyümölcsfát ültetnék. (Luther)

Mindenekelőtt tudni kell, mit tanított Krisztus. Azután élni kell azt. (Erasmus)

Nagy baj, ha az embernek nincs semmije és senkije, akiért hajlandó volna életét adni. (Tolsztoj)

Egy ember, aki semmiért sem hajlandó áldozatot hozni, nem méltó az életre. (Martin Luther King)

Nincs az ember lelkében nemesebb érzés, mintha egy magánál fensőbbet csodál. (Carlyle)

Én megértem azokat az embereket, akik csak a földre néznek és tagadják Istent. Azt azonban nem tudom megérteni, hogy akik az égre néznek, hogyan mondhatják: nincs Isten. (Abraham Lincoln)

Egy korty vizet sem nyel a csirke, hogy az égre föl ne tekintene. (Ernst Bloch)

Ha Isten nincs, akkor minden hamu. (Mircea Eliade)

Ha valaki nem hisz a szeretetben és nem hisz a szépségben, nincs módunk arra, hogy Isten felfogására vezessük. Ha az emberen innen vagyunk, nem reménykedhetünk abban, ami odatúl van, ott, ahol Istennel találkozunk. Gazdag, szívbeli emberségre van szükségünk, hogy túlléphessük azt, ami emberi. (Antony Bloom)

A jószághoz is kultúra kell, mert másképp elviselhetetlen. (Márai Sándor)

Tudjátok-e az igazi tudás titkát? - Minden emberben van valami, amit megtanulhatok tőle; ebben tanítványa vagyok. (Emerson)

Amíg az ész tulajdonsága az, hogy minél tágasabb horizontot fogjon át, addig a szív arra törekszik, hogy egyet szeressen. (Emerson)

Egy tájékozott ember - kettővel felér. (Cervantes)

Szomorúságtokban és szükségtekben imádkoztok: vajha imádkoznátok örömetek és bőségetek teljében is. (Kahlil Gibran)

Ezer Miatyánk, amit gyűlölködő szívvel mondunk, egyenlő a pokollal. (Eckehard)

Amit ma teszünk, eldönti, milyen lesz a holnap. (Borisz Paszternak)

Egyházi élet – hírek

Egyházi Főtanács

Az Egyházi Főtanács szeptember 24-25-én tartotta évi rendes ülését Kolozsváron. A megszokott tárgysorozati pontokon kívül a Főtanács elfogadta a kézdivásárhelyi szórvány leányegyházközösséggé nyilvánítását. A főtanácsai isztentiszteleten a szászéki szolgálatot Vass Mózes kóhalom-homoródi lelkész végezte. A közebedén a Berde-serleggel a hagyományos pohárköszöntőt Páll Tamás a maros-küküllői egyházkör felügyelőgondnoka mondta.

Egyházi Képviselő Tanács

Az Egyházi Képviselő Tanács III. negyedévi rendes ülését szeptember 18-án, IV. évnegyedi ülését november 27-én tartotta Kolozsvárott. Megtárgyalták a lelkészképzéssel kapcsolatos kérdéseket, az unitárius gimnáziumok ügyeit, az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának megünneplését, valamint más adminisztratív és gazdasági ügyeket.

Lelkészi értekezletek

A III. évnegyedi lelkészi értekezleteket október 7-10. között tartották a következők szerint: október 7-én a székelykeresztúri egyházkör Székelykeresztúron, október 8-án a háromszék-felsőfehéri egyházkör Brassóban, szintén október 8-án a kolozs-tordai egyházkör Kolozsváron, a székelyudvarhelyi egyházkör október 9-én Oklándon és a maros-küküllői egyházkör október 10-én Marosvásárhelyen. Az értekezleteken elhangzottak dr. Szabó Árpád: Enyedi György élete és munkássága és Scott Prinster: Felhívás a vallás és a tudomány együttműködésére című előadások.

A IV. évnegyedi lelkészi értekezleteket november 11-18. között tartották. A székelykeresztúri egyházkör november 11-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkör és a háromszék-felsőfehéri egyházkör november 12-én Székelyudvarhelyen, illetve Brassóban, a maros-küküllői egyházkör november 13-án Marosvásárhelyen, és kolozs-tordai egyházkör november 18-án Alsófelsőszentmihályon tartotta lelkészi értekezletét. A IV. évnegyedi értekezleteken Kovács István: A gyülekezeti bibliaóra fogalma és gyakorlata és dr. Rezi Elek: Aranyosrákosi Székely Sándor élete és munkássága című előadások hangzottak el.

Köri közgyűlések

Az évi rendes köri közgyűléseket július 19. és augusztus 10. között rendezték meg. Július 19-én a háromszék-felsőfehéri egyházkör Fogarason (prédikált Czire Szabolcs sepsikőröspataki gy. s. lelkész), július 25-26-án a maros-küküllői egyházkör Bethlenszentmiklóson (prédikált Balázs Sándor szentgericei és Kelemen Szabolcs székelykáli lelkész), július 27-én a székelyudvarhelyi egyházkör Homoródjánosfalván (prédikált Zsigmond Kinga homoródszentpéteri gy. s. lelkész), július 27-én a székelykeresztúri egyház-

kör Újszékelyen (prédikált Dimény József firtosmartonosi gy. s lelkész) és augusztus 10-én a kolozs-tordai egyházkör Magyaraszováton (prédikált Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkész) tartották.

Dávid Ferenc Egylet

A Dávid Ferenc Egylet október 19-én, november 16-án és december 14-én tartotta felolvasó üléseit, amelyeken dr. Szabó Árpád püspök Enyedi György élete és munkássága, dr. Rezi Elek főjegyző Aranyosrákosi Székely Sándor püspök életéről és munkásságáról, Kovács Sándor lelkész Unitárius Arcképcsarnok címen tartott előadást. A felolvasó üléseket ének- és zeneszámok, szavalatok tették tartalmasabbá.

Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben szeptember 10-17. között tartották meg a felvételi vizsgát. Az 1997-1998. tanévre sikeresen felvételizett: Csiki Levente, Cserei Katalin, Demeter Sándor, Fülöp Dezső Alpár, Jakabházi Béla Botond és Pálffy Tamás Szabolcs.

A teológiai alapvizsgát szeptember 8-10. között tartották a Teológiai Intézetben. Alapvizsgát tett: Cseh Dénes, Fazakas Lajos Levente, Jenei László Csaba, Pávelka Attila, Pitó Attila és Szilágyi Annamária.

A teológiai szakvizsgát szeptember 12-17. között tartották. Szakvizsgát tett: Gyerő Dávid, Kocs Júlia, Kopándi Botond, Lőrinczi Lajos, Tordai Ernő és Szeredai Noémi.

Szeptember 18-19. között sikeres lelkészképesítő vizsgát tettek: Jakab Zsolt újszékelyi, Józsa István Lajos kökösi, Kriza János beszercei, Krizbai Béla homoródszentmártoni, Lázár Levente szentháromsági, Pop Mária szentivánlaborfalvi, Zsigmond Kinga homoródszentpéteri és Ilkei Árpád homoródújfalvi gyakorló segédlelkészek.

Mezei Csaba ádamosi lelkész sikeres versenyvizsga alapján 1 évre tanulmányútra ment az Amerikai Egyesült Államokba a Starr King Főiskolára, Berkeley, Kalifornia.

Zsigmond Kinga homoródszentpéteri lelkész és Kocs Júlia 5. évet végzett teológus 1 évig a testvéregyházközi program keretében az Amerikai Egyesült Államokban folytathatja tanulmányait.

Október 5-én a kolozsvári belvárosi unitárius templomban tartották a teológiai évnyitó istentiszteletet, melyen a szószéki szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte.

Dávid Ferenc egyházalapító első püspökünk halála évfordulójának tiszteletére november 15-én a teológiai ifjúság Tódor Csaba teológiai hallgató Rácsok című színművét mutatta be.

December 9-én Molnár Lehel gyakorló segédlelkész, egyházi levéltáros sikeres lelkészképesítő vizsgát tett.

Énekvezér-képesítő vizsga

December 9-én sikeresen tették le az énekvezér-képesítő vizsgát Bálint Imréné, Domokos Mária és Máté Zoltánné, Benedek Ilona énekvezérjelöltek.

Iskoláink eseményei

A kolozsvári és székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumokban az érettségi vizsgákat június 27 - július 1. között tartották. A felvételit vallásból július 5-6-án, a többi tantárgyból július 8-10-én, a pótfelvételit augusztus 27-29. napjain tartották.

November 14-én az Unitárius Egyház dísztermében Kolozsváron az Unitárius Kollégium diákjai Dávid Ferenc-émlékünnepélyt tartottak.

November 20-án különös élményben volt részük a kolozsvári Unitárius Kollégium diákjainak. Kalocsai Frigyes tanár úr meghívására balassagyarmati népdalversenyen vehettek részt, ahonnan két második díjjal tértek haza.

A kolozsvári Unitárius Kollégium diákjai és tanárai Dávid Ferenc-émlék-túrán látogatták meg a dévai és vajdahunyadi várat, a gyulafehérvári székesegyházat. A dévai várban két diák a várról és Dávid Ferencről tartott előadást, szavalatok hangzottak el, és a kórus énekelt. Vajdahunyad gyönyörű várának is megismerhették a történetét és meglátogatták a várat. Gyulafehérváron az ősi székesegyházat s benne a Hunyadi család és János Zsigmond szarkofágjait tekintették meg.

Személyi változások

Nagy Ferenc segesvári lelkész 59 évi lelkészi szolgálat után szeptember 30-tól nyugalomba vonult. 1916. június 30-án született Segesváron. Középiskolai tanulmányait 1934-ben fejezte be a segesvári Román Líceumban. Teológiai tanulmányait 1934-1938 között a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte, 1938-1945 között Kolozsváron segédlelkész, 1945-1953 között recsenyédi lelkész, 1953-tól nyugdíjba meneteléig Segesváron lelkész. Hosszú lelkészi szolgálatát hűséggel, kitartással, lelkesedéssel és lendülettel végezte.

Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkész 46 évi szolgálat után szeptember 30-tól nyugalomba vonult. 1926. január 27-én született Szalárd-Telepen, középiskolai tanulmányait a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban végezte 1947-ben, teológiai tanulmányait 1947-1951 között végezte a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián, majd a Protestáns Teológiai Intézetben. 1951-1952-ben Magyarszentbenedeken, 1952-1963-ban Homoródjánosfalván, 1963-tól nyugdíjba meneteléig Torockószentgyörgyön teljesített lelkiismeretes, evangéliumhirdető lelkészi szolgálatot.

Báró József székelykeresztúri lelkész október 1-től, 46 évi szolgálat után nyugalomba vonult. 1928. május 13-án született Városfalván, 1947-ben érettségizett a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban. A Protestáns Teológiai Intézet elvégzése után, 1951-52 között Kolozsváron, 1952-56 között Homoródmáson, 1956-63 között Homoródszentpálon és 1963-tól nyugdíjba vonulásáig Székelykeresztúron végezte lelkészi szolgálatát. Két alkalommal is esperessé választották: 1963-64, 1973-96 között látta el ezen teendőket. Egyháza iránti töretlen hűséggel és szeretettel végezte mindvégig szolgálatát.

Nyugalomba vonult lelkészeinknek kívánunk erőt, egészséget, hogy élvezhessék a megérdemelt pihenés éveit Isten áldásával.

A Főtisztelendő püspök úr szakvizsgát tett teológiai hallgatóinkat október 1-től a következők szerint nevezte ki: Gyerő Dávidot gy. segédlelkésznek

Sepsiszentgyörgyre, Tordai Ernőt gy. segédlelkésznek Brassóba, Kopáncsi Botondot gy. segédlelkésznek Torockószentgyörgyre, Lőrinczi Lajost vallásoktató lelkésznek Kolozsvárra és gy. segédlelkésznek Kolozsra, Szeredai Noémit valástanárnak és gy. segédlelkésznek Marosvásárhelyre.

Péterfi Sándor kissolymosi lelkész október 1-től választás alapján áthelyezést nyert a küllődombói egyházközségbe. Nagy László szőkefalva-küllőszéplaki esperes-lelkész a marosvásárhelyi egyházközségbe.

December 1-től a brassói unitárius templomban ismét Pálffy Domokos nyert énekvezéri alkalmazást.

Benedek Jakab december 1-től választás útján a segesvári egyházközségbe nyert kinevezést.

December 15-től a gyülekezet meghívása alapján Lázár Levente a csokfalvi egyházközség új lelkésze.

- Július 3-án az Amerikai Egyesült Államok nemzeti ünnepén adott fogadáson dr. Szabó Árpád püspök képviselte egyházunkat. Püspöki megbeszélést tartottak július 7-én, amelyen egyházunk részéről dr. Szabó Árpád püspök vett részt.

- Július 14-20. között az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet a következő egyházközségekben tartotta immár hagyományossá váló szörványtáborait: Homoródszentpéter, Városfalva, Oklánd, Olthévíz.

- Július 18-án Budapesten gyűltek össze a magyarországi, illetve a romániai unitárius egyházak képviselői, hogy előkészítsék az 1997. szeptember 2-6. között megrendezésre kerülő Enyedi György, illetve az 1997. november 6-7. napjain megtartandó teológiai konferenciákat. Egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző és András György előadótanácsos képviselte.

- Július 23-án a kolozsvári Magyar Konzulátus megnyitásának tiszteletére rendezett fogadáson egyházunk részéről dr. Szabó Árpád püspök és Balogh Ferenc főgondnok volt jelen.

- A medgyesi egyházközség július 27-én tartotta toronyszentelési ünnepségét, az ünnepélyen dr. Szabó Árpád püspök vett részt.

- Augusztus 1-3. között tartották az IARF konferenciáját a hollandiai Hilversumban. Egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző, András György előadótanácsos, Kovács Sándor kolozsvári 3. sz. egyházközség lelkésze és Székely Mózes esperes képviselték. A konferencia témája: Lelket Európának, Az Ifjúsági Egylet részéről Czire Szabolcs sepsikőröspataki gyakorló segédlelkész, Ferenczi Enikő sepsiszentgyörgyi vallásoktató-lelkész, Gyerő Dávid teológiai hallgató, Kecskés Csaba marosvásárhelyi gyakorló segédlelkész, Zsigmond Kinga homoródszentpéteri gyakorló segédlelkész, Kopáncsi Botond, Szabó László teológiai hallgató, Kiss Réka és Koronka Csilla vett részt.

- Augusztus 14-17. között került sor az Országos Dávid Ferenc Egylet rendes évi Konferenciájára Ürmösön.

- Dr. Szabó Árpád püspök, András György előadótanácsos a Határon Túli Magyarok Hivatala meghívása alapján augusztus 19-20-án Budapesten részt vett a Szent István-napi rendezvényeken.

- A Magyar Tudományos Akadémia, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Egyházunk és a magyarországi Unitárius Egyház Enyedi György Konferenciát szerveztek Kolozsváron szeptember 2-6. között a Protestáns Teológiai Intézetben. A konferencia napján Dévára zárandokoltak a résztvevők, és megkoszorúzták a Dávid Ferenc-emléktáblát.

A konferencia keretében szeptember 5-én díszdoktorrá avatták G. H. Williams amerikai professzort.

- A Lelkészek Szövetségének meghívására Gary Smith, az Észak-amerikai Unitárius Univerzalista Egyház Lelkészei Szövetségének elnöke augusztus 20-22. napjain látogatást tett egyházunkban. Ez alkalommal előadást tartott Székelykeresztúron és Homoródszentmártonban.

- Szeptember 23-án került sor Erdélyi Unitárius Lelkészek Szövetségének konferenciájára. A konferencián a lelkészek megválasztották az új vezetőséget, elnök Jakab Dénes szentábrahámi, titkár Kovács István sepsiszentkirályi, pénztáros Vass Mózes kőhalmi lelkész.

- Szintén szeptember 23-án került sor a kolozsvári belvárosi egyházközség tanácstermében a már hagyományossá vált papnétalálkozóra.

- Október 20-24. között dr. Rezi Elek főjegyző részt vett az Unitárius Univerzalista Nemzetközi Tanács Végrehajtó Bizottságának ülésén Bostonban.

- November 6-7. napjain , a Korunk Unitarizmusa konferencia sorozatának keretében, teológiai konferenciára került sor Budapesten, a Magyarországi Unitárius Egyház rendezésében, „Jézus élete és tanításai” témakörben. Egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző, András György előadótanácsos, Székely Miklós esperes-közügyigazgató, Szász Ferenc, Kiss Károly, Léta Sándor, Czire Szabolcs lelkészek képviselték.

- A Kelemen Lajos Társaság, december 3-án Kelemen Lajos-emlékünnepelet rendezett. A megnyitóbeszédet egyházunk főgondnoka Balogh Ferenc tartotta. Egyházunk részéről dr. Szabó Árpád püspök tartott előadást.

- A MURE szervezésében december 4-5. napjain, Nagyváradon médiakonferenciát rendeztek „Erdélyi egyházi sajtónk időszerű kérdései” címmel. A jelenlevők e munkálatok után Zárónyilatkozatot fogadtak el. Egyházunkat dr. Rezi Elek főjegyző, az Unitárius Közlöny főszerkesztője képviselte és tartott előadást.

- December 10-én az Unitárius Egyház dísztermében a szerkesztők Káldos János és Balázs Mihály mutatták be Enyedi György válogatott művei című könyvet.

December 12-13. napjain Budapesten tartotta évi rendes Főtanácsi ülést a MUE, amelyen egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök és András György előadótanácsos képviselte.

A Protestáns Teológia Intézet tanárai december 12-13. napjain a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán látogatást tettek. A találkozás alkalmával közös előadásokra és megbeszélésekre került sor. Az Unitárius Fakultás részéről jelen voltak: dr. Rezi Elek, Kovács István és Kovács Sándor.

Halottaink

Kotecz Józsefné Kádár Anna Kotecz József felsőrákosi lelkész neje életének 41. évében július 30-án váratlanul elhunyt. Augusztus 1-én temették a felsőrákosi templomból az alsórákosi unitárius temetőbe. A temetésen a lel-

készi szolgálatot Máthé Sándor esperes végezte, a sírnál az egyházi központ nevében Szabó Zoltán egyházi titkár, az évfolyamtársak nevében Szombatfalvi József esperes mondott búcsúbeszédet. A szertartást a felső- és alsórákosi énekkar és fúvószenekar közreműködése tette méltóságteljesebbé.

Ürmösi Gyuláné Fazakas Piroska tiszteletesasszony, Ürmösi Gyula ny. lelkész tiszteletbeli esperes felesége 88 éves korában július 31-én elhunyt. Augusztus 12-én temették Ráckeresztúron.

Emlékük legyen áldott!

NEMCSAK A MAGAM NEVÉBEN

A Keresztény Magvető 1997. 1. számában megjelent a Könyvszemle rovatban a Vallomás Magunkról című könyv ismertetője. Azon nem csodálkoztam, hogy (Kis) tollából, de azon felette igen, hogy a Keresztény Magvetőben. Mert folyóiratunk eddig megpróbált a legmesszebbmenően tárgyilagos lenni úgy a személyekkel, mint az írásokkal szemben.

A nyilvánosságot nyert írások alatt a szerzők vállalni szokták nevüket. Gondolkoztam azon, hogy ki lehet ez a (Kis), - Kiss Károly medgyesi lelkész semmiképpen sem, mert a püspök úr után ő volt a második, aki üdvözölt a könyv megjelenése alkalmából. Még vannak egyházunkban Kiss-ek, de ők két-szel írják a nevüket, - így hát állhatna akár (Nagy) is az írás alatt. A kimondott vagy leírt szó felelősségvállalást tételez fel attól, aki azt kimondja vagy leírja, - az aláíró ráteszi a felelősség pecsétjét aláírásával. (Kis) nem tette rá, hanem megbújt egy gyáva zárójelben.

A „vegyes érzésekkel” bevezető szavak már sejtetik a lesújtó kritika közelségét, mint ahogy júliusban a gomolygó sötét fellegek jelzik a jégeső érkezését.

(Kis) taglalja az ötlet születését, újra idézi az egyszer-kétszer-háromszor már megjelent szöveget, mellyel a gyűjtőíveket elküldtem. Rá kell jönnöm, hogy ő jobban tudja, hogy hogyan születtek az ötletek, mint én. Még meg is dicséri a „jó ötletet és kezdeményezést”. De hamar következik a mutatóujj feltartása, utána pedig a számonkérés ...miért ennek a 8 lelkésznek az írása jelent meg? Ugyanbiza?!

1989 előtt volt Kiscenzor, Nagycenzor és Főcenzor. Ők voltak a könyvkiadás cerberusai, akik kiszúrták a „gyenge” pontokat és visszadobták az írásokat. Hála Istennek ennek vége!, gondoltam 89-ben, de (Kis) azt mondja, hogy nem egészen így áll a dolog. Kideríti, hogy 16 kérdőívet küldtem el először, - majdnem eltalálta. Nem küldtem akkor minden lelkésznek, így igaz. "Nem is csak egy-egy lelkész adott hangot »csodálkozásának«: semmit sem tudott, még csak nem is hallott a készülő kötet tervéről,„. Már akkor világos volt előttem, hogy az I. kötet keretébe nem fog beleférni egyházunk minden lelkészének vallomása, ezért terveztem kétkötetesre.

(Kis) valótlanságot írt: „...rosszul esett nekik a mellőzöttség! Őket senki sem kérdezte meg. Pedig ők szívesen vallottak volna..”. Ha az egyetemes egyház körlevelet bocsát ki könyvkiadás tárgyában és a felkérésből kimaradnak lelkészek, akkor ez az érvelés jogos volna, - de nem áll ez teljesen személyes kezdeményezésre. A II. kötetre a gyűjtőíveket közvetlenül az I. kötet megjelenése után küldtem el egyházunk minden lelkészének.

„Illett volna köszönetet mondani”, - köszönetet mondtam: szóban és levélben, úgy éreztem, hogy ezzel a személyes formával az ügynök ez az oldala el van intézve, mert az írások önmagukért beszélnek.

„...az 1947-es szárazságot...” - a szárazság 1946-ban volt. Tagadhatatlan, hogy akaratom ellenére is maradtak hibák a könyvben, ami engem is bosszant. Viszont számomra nem az adja meg a könyv értékét, hogy a 177. oldal 12. sorában kimaradt az á betű, hanem a benne megnyilatkozó lélek. Dr. Bakk Sára református vallású orvosnő, néhai Tamási Áron jó barátja, a könyv elolvasása után örömmel mondta: „egy szuszra olvastam végig, nagyszerű lelki táplálék.” Ő teljesen kívülálló, nincs miért hazudjon vagy hízelegjen. Ő bizonyára más szemüveget használt és nem a kiugratott betűket kereste, hanem valami mást, amit mégis talált.

A lelkészek önmagukat adták írásaikban, - megtehették volna, hogy „át-emeljenek” prédikációkat hibátlanul valahonnan, ugyanis olyan már történt egyházunkban, hogy valakit főpásztori megintésben kellett részesíteni a plagiálásért.

Végül is (Kis) nem kegyelmez és kegyetlenül lesújt: „Hát azért sem lenne szabad ilyen munkát kiadni!” 22 ember munkájára sújt le a zárójeles dorong. Bár ő is elismerte, hogy az ötlet „jó” volt, az érzések utána „vegyesek”, elismeréssel kell szólnunk, -mégis elkiáltja: „recipe ferrum”. Nem vártam a munkáért sem elismerést, sem köszönetet, hisz azért csináltam, mert örömet okozott nekem, és hittem, hogy vele közösségem javát szolgálom.

Ami engem illet, én ezután is azt vallom, hogy csinálni kell a dolgokat, dolgozni és írni kell, mert sokkal többet ér ez, mintha valaki a szemöldökét ráncolva gyártja a kritikákat, de a munkával és fegyellemmel adósa marad önmagának és a közösségnek. Könyvespolcomon lenne még üres hely a (Kis) könyvének is, - de ma még nincs ott, lehet, hogy holnap? Ezért hiszem, hogy ő a „holnap” embere, aki holnap kezdi a kötelesség teljesítését, a munkát, az önfegyelmet, - de a jövő ma kezdődik, a ma leírt és elmondott szóval, a ma elvégzett szolgálattal és nem a holnapival.

Kedves barátaim, lelkésztársaim! Köszönöm a sok szép írást, amit a II. kötet részére küldtetek, s amelyek, hiszem, hogy nemsokára meg fognak jenni, minden „tárgyilagos” kritika ellenére is. Nemcsak a magam nevében szóltam, de azok nevében is, akik nevüket és írásaikat adták a könyvhöz.

KEDEI MÓZES

THE MANUSCRIPTS OF THE UNITARIAN COLLEGE OF CLUJ/KOLOZSVÁR IN THE LIBRARY OF THE ACADEMY IN CLUJ-NAPOCA. Compiled by Elemér Lakó. I. Catalogue, II. Indices. (A Cluj-Kolozsvár-i Unitárius Kollégium kéziratai a Kolozsvár-Napoca-i Akadémiai Könyvtárban. Összeállította Lakó Elemér. I. Katalógus, II. Mutatók.) Szeged, 1997. 480+96 l.

Rég jelent meg az unitárius egyház múltja szempontjából olyan fontos kiadvány, mint ez a kéziratos-katalógus. Felsorakozik benne az egész egyháztörténet a kezdetektől századunk elejéig. De Kolozsvár története is benne foglaltatik el egészen a XIX. századig.

Az Unitárius Egyház legfőbb intézménye az 1557-ben alapított, s 1568-tól antitrinitáriussá lett kolozsvári kollégium volt. E tanintézet könyvtára egyben a felekezet központi könyvtára lett, sokáig a kézirattár-levéltár szerepét is betöltötte. Kristóf György 1942-ben írt tanulmánya szerint (*Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig*, Erdélyi Tudományos Füzetek 135.) ez tekinthető Erdély legrégebbi könyvtárának. Történetével foglalkozik még néhány tanulmány (Simén Domokos: Keresztény Magvető 1877; Benczédi Pál: Kelemen Lajos Emlékkönyv 1957), jó összefoglalást nyújt róla Gál Kelemen iskolatörténete. A benne őrzött kéziranyag azonban mindig háttérbe szorult, mert nem volt elég pontos nyilvántartás róla. A kollégiumi könyvtárat 1837-ig diákok kezelték. Csak ekkor döntött úgy az Egyházi Képviseletanács, hogy tanárra kell bízni a vezetést, s Brassai Sámuel meg is választották könyvtárosnak. Attól fogva az iskola 1948-as államosításig egy-egy tanár látta el ezt a tisztséget a maga mellé vett néhány diákkal. Nos, az ilyen tanárkönyvtárosok örvendtek, ha a beérkező köteteket iktatták, polcokra helyezték, a kéziratokra soha sem jutott elég idejük. Valamikor századunk elején összeállítottak ugyan egy katalógust, mely akkor 1949 tételt tüntetett fel 2145 kötetben. S ezt folytatták az államosításig eljutva a 2459. leltári számig (jelzetig). Utóbb aztán kiderült, hogy egy-egy szám több művet is felölel, s akkor A,B,C stb. jelzetet illesztettek a számhoz. Az utolsó tanárkönyvtáros, Benczédi Pál (1883–1966) három és fél ezernél is nagyobbra becsülte az állományt. Ő volt az, aki 1957-es ismertetésében a kézirattár legfontosabb darbjait leírta, bemutatta.

A könyvtár és a kézirattár történetének sarkalatos dátuma 1948-49. Akkor a felekezeti iskolákat az ún. tanügyi reformmal államosították, de a könyvtárakat külön választották, dokumentációs gyűjteményekké nyilvánították. Kolozsvárt a három nagy felekezeti iskola könyvtárát a Román Akadémia helyi fiókkönyvtárává nyilvánították, majd hozzájuk csatolták a Ferenc-rendi kolostor, a szatmári katolikus püspökség és a balázsfalvi görög katolikus tanintézetek könyvanyagát. Az új beosztás szerint az egykori unitárius állag a III. számú részleg megjelölést viselte, mindaddig, amíg a gyűjteményeket 1975-ben a Farakas utcai modern - de minden szempontból szerencsétlen elképzelések szerint felhúzott - épületben nem egyesítették. Még jó, hogy a könyvek jelzeténél meghagyták az *U*, a folyóiratoknál a *P.U.*, a kéziratoknál a *Ms.U.* állagazonosító betűket. Így az anyag bármikor különválasztható.

Az unitárius könyvtárral együtt átvette az akadémia annak gondozóját is, Benczédi Pált, aki ezután csak a könyvtárnak élhetett. Munkatársakat is osztottak be melléje. Az akadémia keretében nekifogtak mind a könyvtár teljes anyagának a katalogizálásához, mind pedig a nagyon elhanyagolt kéziratár rendezéséhez. Először az utóbbi felleltározására került sor, majd az 1960-as évek végén alkalmazott dr. Lakó Elemér (1929-1986) kapta azt a feladatot, hogy készítse el a kéziratár katalógusát. Lakó magyar nyelv és irodalom szakos tanéerként indult, az egyetemen adjunktus volt, mikor az 1956-os magyar forradalommal való rokonszenvezés ürügyén börtönbe vetették. Meghurcoltatása után a latinul és angolul is tudó filológus felkészültségéhez méltó feladatot kapott. A napi teremőri kötelezettségek mellett egy évtizedet dolgozott a katalóguson. 1980-ra gépelte le 5-6 példányban a leíró rész 973 oldalát (*Catalogul manuscriselor unitariene păstrate la biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R.* Intocmit de dr. Lakó Elemér. Cluj-Napoca, 1980. I. kötet. XXXV+511 l. II. köt. 512-973. l.), majd 1981-re elkészült a mutatóval is (*Indice la catalogul manuscriselor unitariene păstrate la biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R. Cluj-Napoca, 1981.* 241 l.) Ez a hatalmas munka talán az akadémiai könyvtár legnagyobb addigi teljesítménye volt, csodájára jártak a kutatók. Előkészületek történtek sokszorosítására is, de ez félbemaradt. Sajnos, az Unitárius Egyház alig-alig vett tudomást a mű elkészültéről, s csak az 1990-es évek elején tett lépéseket dr. Erdő János egyháztörténész, akkori főjegyző, a gépirat megszerzésére és sajtó alá rendezésére. Utóbb a Keserű Bálint és Balázs Mihály szegedi professzorok vezette kutatócsoport magára vállalta a sajtó alá rendezést, s amerikai, valamint magyarországi alapítványi támogatással megjelentette a köteteket.

A szegedi kiadvány a Lakó Elemér munkájára épül, de nem teljesen azonos ezzel. Mindenekelőtt Lakó munkája román alapnyelvű, bár bevezetőjét közli magyar és angol fordításban is. A szegedi kiadvány teljesen angol alapnyelvű. Az utóbbi valamelyest egyszerűsíti a leíró cikkelyeket, de nem egy helyen pontosítja Lakó adatait, szétválaszt kiadványokat. Lakó háromféle mutatót közöl: 1. Tulajdonnév-, 2. Tárgy-, 3. Nyelvmutató. A szegedi kiadványban külön adnak egy szeménynévmutatót, egy possessor-mutatót, valamint egy helységnév mutatót. A csak az 1980-as változatban megtalálható tárgymutató szerint van bibliográfia, birtokösszeírás, beszéd, életrajz, színmű, könyvtári katalógus, levelezés, perirat, valamint jogi, közgazdasági, filozófiai, teológiai, történelmi, geneológiai, zenei, orvosi kézirat, önképzőköri jegyzőkönyv, diáklap a gyűjteményben - hogy csak pár kategóriát emeljünk ki. A nyelveket illetően a magyaron és a latinon kívül a legtöbb a német és az angol kézirat, de akad néhány francia, olasz, lengyel, román, sőt egy-egy görög és héber szöveg is.

A szegedi kiadvány négyoldalas előszava az Index-kötetbe szorult, ez bőven idéz Lakó egykori angol bevezetőjéből. Ennek történeti részét - Lakó eredeti magyar megfogalmazásában - mi is ide illesztjük:

„A kollégium, illetőleg könyvtárának történetével foglalkozó munkákból köztudott, hogy - eltekintve az 1603-i Basta-féle dúlástól, az 1655-i, meg az 1689-i és 1697-i kolozsvári tűzvészek pusztításaitól - a könyvtár állományára a legnagyobb csapást az 1716-i év jelentette: ekkor ugyanis Steinville osztrák tá-

bornok katonáival foglalta vissza a katolikusoknak az 1568 óta unitáriussá lett főtéri Szent Mihály templomot, s ezzel természetesen a templom sekrestyéjében elhelyezett könyvtár is visszakerült a katolikusok birtokába. Mártonfi György püspök azonban nem elégedett meg a reformáció előtt írt katolikus művek jogos visszavételével (ezeket a jezsuita kollégium, illetőleg a plébánia könyvtárába vitette), hanem a reformáció korában írtak fölött is rendelkezett: néhányat (nem lehet tudni hányat) visszaadott az unitárius egyháznak, a zömét azonban halomra hordatta a cinterembe és elégette. Három napig tartott a nagy könyvégetés. Később mégis kiderült, hogy sokkal több nyomtatott könyv maradt meg, mint ahogyan eddig vélték, s ebből arra lehet következtetni, hogy az égetést magát nem vitték végbe az esetleges mentési kísérleteket lehetetlenné tevő szigorú ellenőrzés mellett. A kéziratok 16. századi törzsállománya azonban - sajnos - vagy valóban elégett, vagy olyan »mentő« kezekbe került, amelyekből többé soha sem jutott a könyvtárba. (A visszakapott, illetőleg megmentett könyveket 1716 után a Huszár-házban helyezték el.)

A nagy csapás után a 18. század folyamán ismét megindult a könyvtár újralétesítését célzó gyűjtés. Az olyan lelkes adományozók áldozatkészségéből, mint Suki László, Augusztinovics Pál, Bölöni Farkas Sándor, Gedő József, Nagyajtai Kovács István, dr. Bartók István, Simén Domokos, Brassai Sámuel - hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük - végül is összeállt az a kéziratállomány, amely háromezernél is több darabjával, sajátos unitárius jellegénél fogva egyedülálló forrásanyag hazánk művelődéstörténetének radikális antitritárius irányzatához.”

A továbbiakban Lakó rámutat a katalógus összeállításának három elvi szempontjára: 1. folytonosság, vagyis megtartja a régi jelzeteket, mert már így kerültek be a kéziratok a szakirodalmi utalásokba; 2. tömörség, vagyis csak a kézirat azonosításához szükséges fontosabb adatokat közli; 3. könnyen kezelhetőség, vagyis az azonos szám alá iktatott több művet betű-jelzettel látja el, ahol szükséges, a kolligátumok lapszámát is közli. Itt a szegediek tovább finomítottak, mert a vegyes gyűjtemények szétválasztására a betűs jelzet után újabb arab számot illesztettek (pl. 414/B-1). A jelzet alatt következik a szerző neve, lejjebb a kézirat címe (műfaja megjelölése angolul), újabb sorban a kézirat nyelve, eredeti vagy másolat volta, keletkezési ideje, helye, az esetleges fordító és másoló neve, a bejegyzett tulajdonosok felsorolása. Az utolsó előtti sor a lapszámot, formátumot, kötetípust közli. Ez alatt néha utalások találhatóak a hasonló tartalmú kézirat számára, az esetleges kiadás idejére, helyére, a tétellel kapcsolatos szakirodalomra.

A 2472 szám szerinti, de a betűs jelzetek miatt közel ezerrel több tételt átnézve, az unitárius művelődéstörténet szinte teljes névsorát megtaláljuk Dávid Ferenctől Gál Kelemenig. A törzsanyagot a XVIII-XIX. századi teszi ki, de még a XX. század első feléből is szép számmal akad itt kézirat. Szinte valamennyi püspök és kollégiumi professzor egyik-másik műve autográf kéziratban vagy másolatban is található. Kezdve a hitvitázó és hitvédelmi iratoktól, prédikáció-gyűjteményektől és katekizmusoktól a peregrinációs albumokon, középiskolai és egyetemi jegyzeteken, misszilis leveleken, személyes iratokon, naplókön át a diákfolyóiratokig minden található e katalógusban. A XVIII. szá-

zadot megelőző anyag általában hagyatékok útján jutott ide. A legrégebb és legtöbbet idézett történelmi dokumentum Nagyajtai Kovács Istvánnak köszönhető: a kolozsvári magyar polgárok 1453-as összeírása. Számos Dávid Ferenc-, Paleologus Jakab-, Enyedi György-, Bogáti Fazakas Miklós-kézirat vagy korabeli másolat egyedülálló értéket képvisel. A Ferenc József Tudományegyetem legtöbb professzorának is megtalálható az unitárius hallgatók lejegyzete kurzusa. De akadnak bécsi, göttingai, lipcsei, bázeli, hallei jegyzetek is szép számmal.

Az Index-kötet Balázs Mihály előszaván kívül tartalmazza a szakirodalmi bibliográfia, valamint a rövidítések jegyzékét és a háromféle mutatót. A legfontosabb az általános névmutató, ahol a személynév után lehetőleg közlik a születési-halálzási évszámokat, vagy legalább a századot, amikor az illető élt. Azután nagybetűs rövidítésekkel bevezetve a jelzetet: *A* (author= szerző) az eredeti művek, *T* (translator= fordító) a fordított művek, *P* (possessor= tulajdonos) az egykor birtokolt kötetek, s végül *E* (else= más) minden a személyre utaló további említés leelőhelye. Nem egy jelesebb személyiség esetében valamennyi kategóriánál több sornyi jelzetet kellett regisztrálni. A felsorakozó nevek és átutalások száma 2400 körül mozog. A külön elkészített 12 lapos tulajdonos-jegyzék azért érdekes, mert itt a személyneveken kívül pár unitárius intézmény is szerepel. A Helységnév-mutató Erdély esetében a hivatalos román elnevezéseket veszi alapul (ezek után jön zárójelben a latin, német és magyar név), de a magyar, latin, német névtől utalnak a román elnevezésre.

Az előszó szerint ez a két kötet csak próbalenyomat, a szegedi számítógépes adatházis jóval bővebb az itt közöltekénél, s kéri is az észrevételeket, kiegészítéseket. Talán a legszembeötlőbb, hogy az 1709-1786 között élt unitárius püspök nevét következetesen Ágh-nak írják, márpedig eddig mindenütt Agh-nak (= agg, öreg) szerepel. A 111/A tételnél a *román* jelzöt (Romanic helyett) Romanian alakban kell használni. A 244/C kötet címe latin szövege ellenére román nyelvű: *Catechism unitarian*. Bizonyára valaki ezt utólag ráírta, de a szöveg alaposabb átnézésével, hasonlításával meg lehetne találni az eredeti latin címet is. A születési és halálzási évszámok tucatjait lehetne megadni a Keresztény Magvető indexe, az egyházi gyászjelentés gyűjtemény, valamint geneológiai munkák segítségével. Alulírott anyai öse és rokonai közül az indexben szereplők évszámait ide iktatja: id. Gyergyai Ferenc ügyvéd (1785-1845), Gyergyai Ferenc királybíró (1799-1874), id. Gyergyai Pál (1689-1751), ifj. Gyergyai Pál (+ 1784) - ő a 88 jelzetű „jegyzőkönyv” írója, mert a feleség neve az övével egyezik, fia Gyergyai László (1760-1833) csak mint örökös írt bele; Gyergyai Sámuel (1794-1851), Pákei József (1759-1802), id. Pákei Lajos (1808-1864), Ferencz Ákos (1861-1922), dr. Ferencz József (1873-1953), Kantz József (1885-1950) és felesége Engel Ella (1890-1956). E dátumok s még sok más a Házsongárdi temető sírkövein szerepeltek, vagy még ma is olvashatók!

A bevezető részben jó lett volna utalni a könyvtár és a kézirtár történetét összefoglaló eddigi legfontosabb dolgozatokra (Simén Domokos, Gál Kelemen, Benczédi Pál), s mindenekelőtt Lakó összefoglaló tanulmányára: *A*

Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratai a kolozsvári akadémiai könyvtárban (Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1980. 201-220).

Összegezéssel elmondhatjuk: Lakó Elemér gépiratának felhasználásával a szegedi egyetem kutatócsoportja egy olyan katalógust rendezett sajtó alá, melyet ezután senki sem nélkülözhet az unitarizmus múltjának tanulmányozásakor.

Dr. GAAL GYÖRGY

Enyedi György válogatott művei. Válogatta Balázs Mihály és Káldos János. Kriterion Könyvkiadó. Kolozsvár. 1997. 239 l.

Mind az unitárius egyház, mind az erdélyi és az egyetemes magyarság örömmel üdvözölhette a Téka sorozatban 1997-ben megjelent válogatást Enyedi György műveiből. Olyan képet nyújt ez a kötet szerzőjéről, amely sokoldalúbbá teszi eddigi ismereteinket róla.

Enyedi Györgyöt elsősorban unitárius püspökként és teológusként tartotta számon a közvélemény, amely, hálátlan módon, feledésbe engedte mérlni azt a hatalmas, sokoldalú és korában Európa-szerte ismert életművet, amely mind az unitárius egyház, mind a magyar művelődéstörténet szempontjából meghatározó jelentőséggel bír.

A kötet előszavában Balázs Mihály kiemeli Enyedi életművének legfontosabb mozzanatait, külön hangsúlyt fektetve arra a széleskörű műveltségre, amelyről a püspök írásai vallanak. Pogány és keresztény, antik és modern ismeretek szövődnek egységbe munkáiban, s ha ezt általánosnak is tekinthetjük a humanizmus korának nagy tudósainál, Enyedi erudíciójának sajátos színezetet ad retorikai és poétikai érzékenysége, valamint a reneszánsz filozófusainak alkotásaiban való alapos jártassága. Minderről megbizonyosodhatunk már csak akkor is, ha a kötet végének jegyzetanyagát tekintjük át. A szerkesztők tudatosan szenteltek igen nagy figyelmet a jegyzeteknek, segítséget kívánva nyújtani azoknak, akik Enyedi művelődési programját szeretnék tanulmányozni.

Öt nagyobb fejezetre oszthatjuk a kötetben megjelent írásokat: az első három ajánlólevelet foglal magában, egyet Molnár Gergely Grammatikájához, kettőt Enyedi Héliodórosz-fordításához. Ezt követi a jezsuiták kérdéseire adandó *Rövid válasz*-sorozat, majd a Szilvási János elleni vitairatnak szánt *Rövid értekezés a római hit régi eredete és folytonossága ellen*, részletek Enyedi főművéből, az *Explicationes*-ből, végül pedig szemelvények a prédikációiból.

Enyedi György egyházi jelentőségéről az elmúlt esztendőben már többször szó esett (gondolunk itt elsősorban az 1997 szeptemberében megrendezett nemzetközi konferenciára), ezért most e könyvben összegyűjtött munkák művelődéstörténeti tanulságaira szeretnénk rávilágítani.

Köztudott, hogy Enyedi mennyire szívén viselte a tanulóifjúság sorsát. Minden idők pedagógusai számára gondot jelent az ismeretek átadásának mikéntje, hiszen a diákok kedvét nagyon könnyű elvenni a tanulástól, ha nem a legmegfelelőbb módszert alkalmazza az oktató. Enyedi, a Csepreg környéki is-

kolák színvonalá miatt aggódva, rámutat arra, hogy a diákok szintjéhez kell alkalmazni a tudományt, mert semmi jó nem származhatik abból, ha szabályokat magoltat be velük a tanár. Molnár Gergely Grammatikáját rendkívül jó nyelvtankönyvnek ítélve, saját pénzén harmadszor kiadatta, s ehhez kérte Nádasdi Ferenc nyugat-magyarországi kultúrapártoló főúr ismerten bőkezű támogatását. Az ajánlólevél, amelyet külön irodalmi műfajnak tekinthetnénk, egy olyan kor szüleménye, amikor még nem létezett igazi olvasóközönség és irodalmi közvélemény (az irodalmi szón itt hármely értékkel bíró írást értünk). Ezért egy mű kinyomtatása a pénzt biztosító személy (mecénás) ízlésétől és hajlandóságától függött. Befektetése természetesen nem térült meg, de része lehetett a tudományok pártolójának kijáró dicsőítésben és magasztalásban. Enyedi sem fukarkodik a Nádasdi érdemeinek sorjázásával. Ugyanígy jár el a kötetben megjelent második, Báthori Zsigmond fejedelemhez címzett ajánlólevélben, amelyet az általa görögéből latinra lefordított Héliodórosz Aithiopiájának kiadása végett írt (a kiadás sajnos nem valósult meg). A humanista filológus is megszólal ebben az ajánlólevélben, amikor fordításának kettős célzatáról szól: egyrészt a mű szépségét dicséri és gyönyörködtetni kívánja az olvasót, másrészt emléket állítani Mátyás királynak, akinek híres könyvtárából származik az a kódex, amelynek alapján ismertté vált a görög regény. A kiadás elé még egy ajánlást szánt, ezúttal az olvasó számára, akit a *captatio benevolentiae* retorikai eszközével óhajt megnyerni művének. Ugyancsak a korabeli gyakorlatnak megfelelően szerényen (netalán a szerénység látszatával) mentegeti munkájának esetleges hibáit.

Művelődéstörténeti tanulságokat kínálnak Enyedi prédikációi is, amelyek a kötet legnagyobb részét alkotják. E beszédek ma is időszerűek, és különösen elevenné teszi őket a prédikátor színes, hangulatos, szemléletes stílusa. Gyakran használ élő nyelvi, nem egyszer népies kifejezéseket, s így humorral fűszerezi mondandójának súlyosságát. Emeljünk ki néhányat ezek közül: azt írja, a gyülekezetről és általában az emberi közösségről, hogy „Mint a madarak, ha valahova be nem rekeszted, együtt nem lesznek sokáig.” (86) „Jobb egy bölcs szegény, hogynem egynéhány goromba gazdag.” (104) Az Istenben hívőknek ezt ajánlja: „azt vegyük eszünkbe, hogy noha az Isten természete szerint igen irgalmas, kegyelmes, de azért nem jó csak ahhoz úgy támaszkodnunk, hogy az üdvösség dolgában tunyául és restül magunkat viseljük.” (150-51)

Enyedi beszédeiben a társadalmiság és az erkölcsiség egymással szorosan összefüggő tényezők. Gyakran hangsúlyozza az előjárók felelősségét embertársaikkal szemben, s figyelmezteti népét, mint hajdan Mózes a zsidókat, hogy a vezetők megválasztásakor elsősorban azok bölcsességét és tudományát vegye mércéül, de hasonlóképpen azt is, hogy Isten iránti szeretetük irányítsa őket táalentumaik fölhasználásában. Az erkölcsiséghez hozzátartozik mindenki hitének a szabad gyakorlási joga, és ugyanakkor az a kötelessége, hogy szükség esetén bátran kiálljon meggyőződése védelmére. Jól tudjuk, hogy az unitárius egyház fennmaradásában milyen fontos szerepe volt Enyedi Györgynek. Világítsunk rá most egy, felekezeten túlmutató tanulságra: a nagy unitárius püspök nem egy beszédében a keresztény egyházak összefogása mellett érvel,

a corpus christianorum toposzának fölhasználásával. Mert amiképpen egy a test, de működését sokféle tag összhangja biztosítja, úgy kellene az egyetemes keresztény egyháznak is működnie. S ez lehet egyúttal a nemzet fennmaradásának is a biztosítéka. Jeremiás prófétához hasonlóan védi-óvja ő is népét az idegen elnyomástól, és a magyar reformáció irodalmában sajátos módon alkalmazza a zsidó és magyar nép közötti párhuzamot, amelyet a XX. századi transzilvánista irodalom majd olyan bőven kamatoztat.

Enyedi György életművének és emberi magatartásának leglényegesebb, számunkra, a XX. század végének iránykereső és tévelygő erdélyi magyarjai számára példaértékű tanulságát abban látjuk, hogy a nemzet és az egyház iránti felelősségvállalás révén találhatjuk meg helyünket és értelmünket ott, ahol élnünk adatott.

FÖLDES FERENC

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

